

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI

AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKALARI VE TÜRKİYE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gamze BIYIKLI

EKİM – 2009

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI

AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKALARI VE TÜRKİYE

Gamze BIYIKLI

Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce

Bilim Uzmanı (Kamu Yönetimi)

Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez'dir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 09.10.2009

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 20.10.2009

Tezin Danışmanı : Doç.Dr. Abdülkadir TOPAL

Jüri Üyesi : Doç.Dr. Yusuf ŞAHİN

Jüri Üyesi : Y.Doç.Dr. Mehmet TUNÇER

Enstitü Müdürü : Doç. Dr. Haydar AKYAZI

Ekim – 2009

TRABZON

0. SUNUŞ

00. Önsöz

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada son dönemlerin önemli tartışma konularından biri olan ve giderek şiddetini artıran çevre sorunları hakkında bilgi verilmiş, ayrıca da Avrupa Birliği (AB) üyeliği yolunda ilerleyen Türkiye'nin durumu ortaya konulmuştur. Türkiye'nin uyum çalışmaları aşamasında yaptığı düzenlemeler hakkında bilgi verilmiştir. Çevre için halk desteğinin önemi üstünde durularak, halkın çevre bilincine sahip olmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

Çevre politikaları, AB çevre politikaları ve Osmanlı Dönemi'nden başlayarak günümüze kadar olan uygulamalarda çevreye verilen önemi konu alan bu tez ile AB karşısında ne durumda olduğumuz ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu tez çalışmasını yapmamda başta tez danışmanım olan Doç.Dr. Abdülkadir Topal'a ve benden manevi desteğini esirgemeyen aileme teşekkürü borç bilirim. Çevre politikaları ve AB'ye uyum konusu ile ilgilenenlere faydalı olmasını dilerim.

Trabzon, Ekim 2009

Gamze BIYIKLI

01. İçindekiler

	Sayfa Nr.
0. SUNUŞ	III
00. Önsöz	III
01. İçindekiler	IV
02. Özet	IX
03. Summary	X
04. Kısaltmalar Listesi	XI
GİRİŞ	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÇEVRE POLİTİKALARI VE ÇEVRE POLİTİKALARININ UYGULAMA

ARAÇLARI.....	4-38
10. Çevre Politikasının Ortaya Çıkışı	5
11. Çevre Politikasının Tanımı	7
12. Çevre Politikasının Hedefleri	13
13. Çevre Politikasının İlkeleri	15
130. Kirleten Öder ilkesi	15
131. Özen Gösterme- İhtiyat İlkesi	17
132. İşbirliği İlkesi	18
14. Çevre Politikası Modelleri	19
140. İçerik Yönünden Çevre Politikaları	19
1400. Düzeltim Karşıtı Çevre Politikaları	20
1401. Düzeltimci Çevre Politikaları	21
141. Yöntem Açısından Çevre Politikaları	22
1410. Onarımcı Politikalar	22

1411. Önleyici Politikalar.....	23
15. Çevre Politikası Araçları.....	24
150. Hukuki Araçlar.....	25
1500. Standartlar-Sınır Değerler Getirme	25
1501. Kirletme Yasakları-Kirletmeme Emri	27
1502. Bildirme ve İşaretleme Yükümlülüğü Getirme	29
1503. Ruhsata Bağlama	29
1504. Çevresel Planlama-Çevresel Etki Değerlendirmesi.....	30
151. Mali Araçlar	31
1510. Kirletme Harçları	31
1511. Kirletme Sertifikaları	32
1512. Çevre Vergileri	34
1513. Sübvansiyon ve Fonlar	34
1514. Zorunlu Depozito Ödemeleri.....	35
152. Destekleyici Araçlar	36

İKİNCİ BÖLÜM

2. AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKALARI	39-78
20. “Avrupa” ve “Avrupa Birliği”	40
21. Avrupa Topluluğu’nda Çevre Kavramının Ortaya Çıkışı ve Çevrenin Önem Kazanması.....	41
22. Stockholm Konferansı ve Paris Zirvesi	42
23. Ortak Çevre Politikasına İhtiyaç Duyulmasının Nedenleri	44
24. Ortak Çevre Politikasının Gelişimi.....	47
240. Avrupa Tek Senedi.....	47
241. Maastricht Antlaşması.....	48
242. Amsterdam ve Nice Antlaşmaları	49
25. Çevre Eylem Programları	50
250. Birinci Çevre Eylem Programı (1973-1977).....	50
251. İkinci Çevre Eylem Programı (1977-1981).....	51
252. Üçüncü Çevre Eylem Programı (1982-1986)	52
253. Dördüncü Çevre Eylem Programı (1987-1992)	52

254. Beşinci Çevre Eylem Programı(1993-2000)	53
255. Altıncı Çevre Eylem Programı (2001-2010).....	54
2550. İklim Değişikliği	55
2551. Doğa ve Biyolojik Çeşitlilik	56
2552. Çevre ve Sağlık.....	57
2553. Doğal Kaynaklar ve Atıklar.....	57
26. Topluluk Çevre Politikasının Oluşumunu Etkileyen Topluluk Organları	59
260. Konsey.....	59
261. Komisyon	59
262. Avrupa Parlamentosu	60
263. Avrupa Adalet Divanı	60
27. Çevre Alanında Faaliyet Gösteren Avrupa Birliği Kurumları	61
270. Çevre Genel Müdürlüğü.....	61
271. Avrupa Çevre Ajansı	61
272. Avrupa Yatırım Bankası	62
273. Avrupa Çevre İlkeleri	63
274. Greenpeace	63
275. CEAT ve WWF.....	63
28. Çevreci Grupların Çevre Politikası Üzerindeki Etkisi.....	64
29. Avrupa Birliği Çevre Politikasının Hedefleri	65
210. Avrupa Çevre Politikasının İlkeleri	65
2100. Önleme İlkesi	65
2101. Kaynağında Önleme İlkesi	66
2102. Entegrasyon İlkesi	66
2103. Hizmette Yerellik (Subsidiarity) İlkesi	67
2104. Kirleten Öder ilkesi	67
2105. İhtiyat İlkesi.....	68
2106. Yüksek Seviyede Koruma İlkesi	68
2107. İşbirliği ve Eşgüdüm İlkesi	69
211. Avrupa Birliği Çevre Politikasının Uygulama Alanları	69
2110. Havanın Korunması	70
2111. Suyun Korunması	70
2112. Atık Yönetimi.....	70

2113. Kimyasallar	71
2114. Endüstriyel Kirlilik ve Risk Yönetimi	71
2115. Gürültü	71
2116. Doğa Koruma	72
2117. İklim Değişikliği	72
2118. Nükleer Güvenlik ve Radyasyondan Korunma.....	72
212. Avrupa Birliği Çevre Politikasının Uygulama Araçları	72
2120. Hukuksal Araçlar.....	73
21200. Entegre Çevre Koruma	73
21201. Eko-Audit Sistemi.....	73
2121. Mali Araçlar	74
21210. LIFE Programı	75
21211. Çevre Vergileri	75
2122. Destekleyici Araçlar	76
21220. Ekolojik Etiketleme	76
21221. Avrupa Çevre Ajansı	77
213. Katılım Öncesi Mali Yardım ISPA Programı.....	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE’NİN ÇEVRE POLİTİKALARI VE AVRUPA BİRLİĞİ UYUM

SÜRECİNDE ÇEVRE	79-114
30. Türkiye’de Çevre Politikalarının Oluşturulmaya Başlanması	80
31. Türkiye’nin Çevre Politikaları	81
310. Cumhuriyet Öncesi Çevre Politikaları	82
311. Cumhuriyet Döneminde Çevre Politikaları.....	83
312. 1961 ve 1982 Anayasası’nda Çevre	84
313. Kalkınma Planlarında Çevre	86
3130. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP)	87
3131. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP)	89
3132. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP)	90
3133. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (ABYKP).....	91
3134. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (YBYKP).....	92

3135. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (SBYKP)	93
3136. Dokuzuncu Kalkınma Planı (DKP)	94
314. Çevre Kanunu	95
32. Türkiye’de Çevre Örgütlenmesi	97
33. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Başlaması	99
34. Avrupa Birliği İle Müzakere Süreci.....	102
35. Avrupa Birliği Çevre Müktesebatı ve Uyum Zorunluluğu	104
36. Çevre Müktesebatı Uyumlaştırılması	106
37. Avrupa Birliği Uyum Çalışmaları	107
38. Türk Çevre Mevzuatının Avrupa Birliği Çevre Müktesebatı İle Uyumunun Değerlendirilmesi	111
4. SONUÇ VE ÖNERİLER	115
YARARLANILAN KAYNAKLAR	118
ÖZGEÇMİŞ	

02. Özet

Türkiye de çevre politikalarını Avrupa Topluluğu gibi 1970’li yıllardan itibaren oluşturmaya başlamıştır. AB, çevre politikalarını çevre eylem programları yaparak geliştirmiştir. Yapılan çevre eylem programları ile çevre için öncelikler belirlenerek sorunlu alanların iyileştirilmesi hedeflenmiştir. AB, çevreye verdiği önemden dolayı örnek teşkil etmektedir.

AB’nin çevre için yaptığı çalışmalar Birliğe üye olma yolunda ilerleyen Türkiye için son derece önemlidir. Bu açıdan Türkiye, tam üyelik için AB’deki tüm düzenlemelere uyum sağlamalı ve yeni gelişmeleri takip etmelidir. Bu tez, çevre politikaları yönünden, Türkiye’nin AB’ye tam üyelik sürecindeki performansını ortaya koymak istemiştir.

03. Summary

Turkey has initiated to form environmental policies since 1970's like the European Community. The European Union (EU) has enhanced their environment policies by developing environmental activity programs. It is aimed to improving problematical areas by establishing priorities for environment in these programs. In this regard, EU has a pioneering role in the environmental policies.

Studies carried on environment by EU are vital for Turkey trying to be a member of EU. In this context, for a full membership Turkey must adapt all of the regulations to legal acquis of EU. The thesis wants to present the performance of Turkey making efforts in terms of environmental policies in course of full membership to EU.

04. Kısaltmalar Listesi

ABYKP	: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı
AÇA	: Avrupa Çevre Ajansı
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
BBYKP	: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BBYKP	: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
CE	: Conformity Europeenne
CEAT	: Dünya Dostlar Grubu Koordinasyon Örgütü
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirmesi
DBYKP	: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
DKP	: Dokuzuncu Kalkınma Planı
EC	: Avrupa Birliği Yüksek Mahkemesi
EIONET	: Avrupa Çevre Bilgi ve Gözlem Ağı
EMAS	: Eko Yönetim ve Denetim Programı
EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
GDO	: Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar
IPA	: Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı
ISO	: Uluslararası Standartlar Teşkilatı
İBYKP	: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İDÇS	: İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
İKV	: İktisadi Kalkınma Vakfı
KOB	: Katılım Ortaklığı Belgesi
MEDA	: Akdeniz İşbirliği ve Yatırım Fonu
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
REC	: Bölgesel Çevre Merkezi
SBYKP	: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
TÇSV	: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı
UÇEP	: Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı

UNEP : Birleşmiş Milletler Çevre Programı
ÜBYKP : Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
WWF : Dünya Doğa Fonu
YBYKP : Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

GİRİŞ

Fiziki, biyolojik, sosyal ve ekonomik boyutları olan çevrenin, canlı yaşamına büyük bir etkisi vardır. Bu etki tek taraflı değildir, çevrenin canlı yaşamında etkisi olduğu gibi canlıların da çevre üzerinde etkisi vardır. Yani, canlılar ve çevre karşılıklı etkileşim içindedirler. Çevrede oluşabilecek zararlar, canlı yaşamını tehlikeye sokacaktır ve insan yaşamının kalitesini düşürecektir. Sanayi Devrimi'nden sonra çevre kirliliğinin ortaya çıkması ve kirliliğin ciddi boyutlara ulaşması nedeniyle alınan önlemler hız kazanmıştır. Hedefleri arasında halkının yaşam kalitesini yükseltmek olan AB, çevreye gereken özenin gösterilmesi için çalışmalar yapmıştır.

İktisadi savaş ortamında ortaya çıkan AB'nin kuruluş amaçları arasında çevre yer almasa bile, üye ülkeleri arasında eşitlik sağlamayı amaçlayan AB, çevre üzerinde giderek artan baskı nedeniyle çevre politikasını belirlemiştir. AB'nin çevre politikası yapmaya başlamasında 1972 tarihli Stockholm Konferansı'nın ve Paris Zirvesi'nin önemli bir yeri vardır. Çevre sorunları ilk kez, kurucu anlaşmaya 1986 yılında imzalanan Avrupa Tek Senedi Anlaşması ile girmiştir. 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması ile de AB hedefleri arasına girmiştir.

Çevre üzerinde giderek artan baskılar nedeni ve artan çevre sorunları yüzünden çevre günümüzde önemli bir konuma sahip olmuştur ve AB de genişleme sürecinde çevreye önem vermektedir. Bu nedenle, AB'ye üye olmaya hazırlanan ülkeler de çevreye gereken özeni göstermekte ve bu yönde çalışmalarını sürdürmektedirler. 20. yüzyılda AB'ye katılma çabaları başlayan Türkiye'nin üye olma süreci günümüzde de devam etmektedir. 1970'li yıllarda çevre politikalarını belirlemeye başlayan Türkiye, bu üyelik sürecinde AB'ye tam uyumun sağlanması için gerekli düzenlemeleri yapmaktadır.

AB Müktesebatının çevre faslı, en zorlayıcı alanlardan bir tanesi olmuştur. Bu durum AB'ye üye ve üye olmaya hazırlanan ülkeler için zorlayıcı bir konu olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Çünkü çevre boyutları ve kapladığı alandan dolayı karmaşık bir yapı

sergilemektedir. Dünyanın bir yerinde olan bir olumsuzluk kısa ya da uzun vadede diğer yerlerinde de hissedilmektedir. Ayrıca, çevre mevzuatı kapsamlı olduğundan, ülkelerin bu mevzuatı kendi yasaları ile uyumlaştırması ve kendi yasalarına aktarması zaman gerektirdiği kadar da zorlu bir iştir.

1959 yılında yapılan ilk başvuru ile AB üyelik süreci başlamıştır. Bu üyelik sürecinde, çevrenin önemi vurgulandıktan sonra Türkiye'nin çevre açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Türkiye'nin çevre açısından değerlendirilmesine geçilmeden çevre politikalarına ve AB çevre politikalarına yer verilmiştir. Üç bölümden oluşan bu tez, çevre politikası konusunu açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır.

Birinci bölümde, çevre politikalarının ortaya çıkışına ve çevre politikası ile ilgili diğer temel bilgilere yer verilmiştir. Birinci bölümde çevre politikaları detaylı bir şekilde anlatıldıktan sonra AB çevre politikaları ikinci bölümde açıklanmıştır. İkinci bölümde, AB'de çevrenin önem kazanması, ortak çevre politikasına ihtiyaç duyulmasının nedenleri ve oluşturulan ortak çevre politikasının gelişimi incelenmiştir. Ayrıca, AB çevre politikasının geçirdiği evreleri daha iyi anlayabilmek için çevre eylem programları üstünde durulmuştur.

İkinci bölümde, AB çevre politikalarına geniş bir yer verilmiştir. Çevreye verdiği önemden ve yaptığı çalışmalardan dolayı örnek bir kurum olan AB, üye olarak kabul edeceği ülkelerin de, çevre konusunda uyum sağlaması şartını getirmiştir. Aday ülke konumunda olan Türkiye, çevre ile ilgili çalışmalarını sürdürmektedir.

Üçüncü bölüm altında incelenecek olan konu ise, Türkiye'nin üyelik sürecindeki çevresel durumudur. Türkiye'nin AB üyelik sürecinde ne aşama kaydettiğine geçilmeden önce çevre politikalarının oluşturulmaya başlanmasından ve Türkiye de yapılan çevre politikalarından söz edilmiştir. Günümüzde de büyük önem taşıyan uyum konusunun incelendiği bu bölümde, AB çevre müktesebatı ile Türk çevre mevzuatının bir değerlendirmesi yapılmıştır. Yapılan bu değerlendirme ile Türkiye'nin AB üyelik sürecinde çevre açısından durumu belirlenerek yapılması gereken düzenlemeler açıklanmıştır.

Yapılan bu çalışma, çevre politikalarını daha yakından inceleyerek çevrenin diğer politikalar için de ne kadar önemli bir yeri olduğunu görölmesini sağlamıştır. Daha iyi standartlarda bir yaşam geçirebilmek için mutlaka çevre şartlarının korunması ve iyileştirilmesi gerekliliğini göstermekle birlikte çevre için yaptığı düzenlemelerle örnek kurum olan AB'nin uyguladığı çevre politikalarına yer vermiştir. AB'nin genişleme sürecinde büyük bir öneme sahip olan çevre, AB tam üyelik sürecinde olan Türkiye için de üzerinde çalışılması gereken bir alan haline gelmiştir. Türkiye'nin AB tam üyelik sürecinde yaptığı çalışmalar ve düzenlemelerle çevre açısından ne durumda olduğunu tespit edilmesi yapılan bu çalışmanın amacını oluşturmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÇEVRE POLİTİKALARI VE ÇEVRE POLİTİKALARININ UYGULAMA ARAÇLARI

AB çevre politikaları ve AB üyelik sürecinde Türkiye'nin çevre açısından uyumunun değerlendirilmesi konusuna geçilmeden önce bu bölümde, çevre politikalarına yer verilmiştir. Çevre politikalarının detaylı olarak incelendiği bu bölümde, çevre politikasının ortaya çıkışı anlatılarak tanımı yapılmıştır. Çevre politikası için belirlenen hedefler ve bu hedeflerin uygulamaya geçirilebilmesi için geliştirilen ilkelerin üstünde durulmuştur.

İlk başlarda yalnızca çevrede meydana gelen olumsuzlukların giderilmesi daha sonraları yerini oluşturan bu olumsuzlukların önlenmesine bırakmıştır. Yani onarma yerine önleme tercih edilmiştir. Bu ise onarımcı ve önleyici çevre politikalarını oluşturmuştur. Yöntem bakımından ikiye ayrılan onarımcı ve önleyici politika modellerinin yanında düzeltim karşıtı ve düzeltimci çevre politikaları olmak üzere içerik yönünden çevre politikaları geliştirilmiştir. Çevre politikası modelleri bu bölümün konusu olmuştur.

Çevre politikasının hangi modelinin uygulanacağını yanında belirlenen modelin uygulanması için çevre politikası araçları geliştirilmiştir. Çevre politikası araçları hukuki araçlar, mali araçlar ve destekleyici araçlar olarak sınıflandırılmıştır. Hukuki araçlar kendi aralarında standart ve sınır değerler getirme, kirletme yasakları ve kirletmeme emri, bildirme ve işaretleme yükümlülüğü getirme, ruhsata bağlama, çevresel etki değerlendirilmesi (ÇED) olarak sınıflandırılmıştır. Hukuki araçlar gibi yaptırım olmayan mali araçlar ise; kirletme harçları, kirletme sertifikaları, çevre vergileri, sübvansiyon ve fonlar, zorunlu depozito ödemeleri olarak belirlenmiştir. Hukuki ve mali araçlara ek olarak destekleyici araçlar da vardır. Hukuki araçlar, mali araçlar ve destekleyici araçlar ayrıntılı bir şekilde bu bölümde anlatılmıştır.

10. Çevre Politikasının Ortaya Çıkışı

Çevre politikasının ortaya çıkışı, çevre bilincinin oluşması ile yakından ilgilidir. Fakat buradaki çevre bilinci eski tarihlerden beri insanoğlunda var olan “dar kapsamlı” çevre bilinci değildir. İnsanoğlu yaşamının devamlılığı için var olması gereken ve kendiliğinden var olan doğal kaynakları, sınırsız olduğunu düşünerek kullanmıştır (BEZİRCİ, 2005, s.70). İlerleyen zaman ve gelişen şartlarla çevreye olan tutum da değişmiştir. Sanayi Devrimi ile birlikte insanların istekleri artmış ve çevre insanların istekleri doğrultusunda kullandıkları bir alan haline gelmiştir. İnsanoğlu daha fazla üretim için çevreyi sömürmeye devam etmiştir (BUDAK, 2000, s.16). Doğal kaynaklardan faydalanırken, çevreye gelecek zararlar öngörülememiş, insan refahının ve mutluluğunun tek unsuru maddi değerler olarak görülmüştür.

Çevre kirliliği ilk kez Sanayi Devrimi ile ortaya çıkmıştır. Çevre kirliliğinin ilk başlarda etkilerinin belirli bir alanda kalması ve ülkelerin öncelikli amaçlarının ekonomik büyüme olması nedeniyle çevre kirliliği uzun bir süre çözüm gerektiren bir sorun olarak görülmemiştir. İnsan refahının ve mutluluğunun sadece maddi değerlerle sağlanabileceği düşüncesi hâkimken, 20. yüzyılın sonlarına doğru çevrenin dengesi bozulmaya başlamış ve insan hayatı tehlikeye girmiştir (EKEMAN, 1998, s.8). Sanayileşme ile birlikte artan üretimin sağladığı ekonomik refahın, çevrenin kirlenmesiyle zorlaşan hayatla bir önemi kalmamıştı. Çünkü hayat yok olduktan sonra hiçbir şeyin önemi kalmayacaktı (IULA-EMME, 2002, ss.11–12). Sorunların ortaya çıkması ile sınırsız sanılan kaynakların sınırlı olduğu anlaşılmış ve sınırlı olan bu kaynakların en iyi şekilde kullanılması yönünde çevre bilinci oluşmuştur (KARABULUT, 2004, s.311). Artık insan refah ve mutluluğunun sadece maddi kazançla sağlanamayacağı anlaşılmış ve çevreye gereken özen gösterilmeye başlanmıştır. Böylece çevre de, insan refah ve mutluluğunun unsurları arasındaki yerini almıştır.

Çevreye karşı duyarlılığın oluşmasında ve çevre sorunsalının evrensel boyutunun fark edilmesinde, sürdürülebilir kalkınma anlamında yaptığı çalışmasıyla Rachel Carson’ın(2004) etkisi büyüktür. Biyolog olan yazar 1962’de yayınladığı “Sessiz Bahar” adlı kitabında tarımsal böcek ilaçlarının insan üzerindeki olumsuz etkilerini anlatmıştır. DDT’lerin ve diğer kimyasalların zararlı etkilerinin nasıl insan sağlığını etkilediğinden ve

ortaya çıkardığı hastalıklardan söz etmiştir. Sessiz Bahar adlı bu kitap, sanayileşme süreçlerinin çevreye verdiği zararları konu alması bakımından, Batı dünyasının dikkatini çekmiştir (BOZLAĞAN, t.y. s.1015). Çalışmaların devam ettiği sıralarda, 1968 yılında kurulan Roma Kulübü'nün Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'ne yaptırdığı bir araştırma sonucu "Büyümenin Sınırları" adlı rapor yayımlanmıştır. Bu rapor ekonomi, toplum ve çevre arasında bir denge kurulmasını amaçlamıştır (ÖZYOL, t.y. s.15).

Büyümenin Sınırları adlı rapor sayesinde çevre sorunlarının ciddiliği ilk kez değişik kesimlerin dikkatini çekmiştir. Aşırı tüketimin ve nüfus artışının olduğu ortamda insanların sorumsuz davranışları devam ederse insanlığın tehlikeye gireceği vurgulanmıştır (TURGUT, 2009, s.15). Çevrenin insan refahının bir unsuru olduğunun anlaşılmasında Sessiz Bahar'ın ve Büyümenin Sınırları adlı raporun önemi büyüktür. Bunlarla birlikte çevre sorunlarının ciddiyeti ve insan hayatını tehlikeye attığı anlaşılmıştır. Bu durumun böyle gitmeyeceği ve çevre için gereken önlemlerin alınması gerektiği konusunda çevre bilinci oluşmuştur.

Oluşan bu çevre bilincine herkesin sahip olması şarttır. Çevre bilincinin oluşması için de kapsamlı bir eğitim gerekmektedir (SANDAL, 2000, s.50). Çünkü 20. yüzyılın sonlarına doğru yaşanan şoklar, çevre kirliliğinin sınır tanımaması, iletişim araçlarının çok hızlı gelişmesi sonucu dünyanın bir ucunda oluşan sorunun kısa ya da uzun vadede başka yerlerde de kendini hissettirmesi dünyada çevre bilincinin oluşmasını sağlamıştır (YAVUZ, 1995, s.134). Çevre bilincinin oluşması ile devletler de kendi çevre politikalarını oluşturmaya başlamışlardır. Devletin varlık nedeni, vatandaşlarının insanca yaşayabilmesi için güvenli ve sağlıklı bir çevre oluşturmaktır (KAHRAMAN, 1995, s.179). Bu istenilen ortamın sağlanması, korunması ve daha iyi bir hale getirilmesi için devletler çevre politikaları geliştirerek, bu politikalara ulusal kalkınma planlarında yer vermişlerdir.

Türkiye'de çevre bilinci 1982 Anayasası ile kazanılmış ve çevre politikalarında yerini almıştır. 1990'lı ve 2000'li yıllara bakıldığında diğer ülkelere paralel olarak Türkiye'de de çevre konusunda bilinçlenme sağlanmıştır (ÇALI, t.y.). 20. yüzyılda yaşanan sanayileşme ve sanayileşmenin neden olduğu hızlı kentleşme ve nüfus artışı çevre sorunlarına neden olmuştur. Sanayileşme nasıl uluslararası alanda gerçekleşmişse oluşan bu çevre sorunları da uluslararası alanda etkisini göstermiştir. Sanayileşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan

çevre sorunları, ülkelerin sınırlarını aşarak ekolojik dengeyi bozmaya başlamıştır. Yaşanan bu olumsuz gelişmeler doğrultusunda 1970’lerden itibaren çevre politikaları yapılmaya başlanmıştır (AYKUT, 1995, s.220).

11. Çevre Politikasının Tanımı

20. yüzyılda aşırı kullanım sonucu doğal kaynaklar “tükenme tehlikesi” ile karşı karşıya kalmıştır. Çevre politikası tam da bu noktada önem kazanmıştır (ARAT, 1995, s.235). Çevre politikası tanımlanırken, çevre ve politika en geniş anlamlarıyla ele alınmıştır. Çevre sadece fiziksel, biyolojik ve kimyasal boyutları ile değil ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları ile de değerlendirilmiştir (BEZİRCİ, 2005, s.305). Politika da geniş anlamda ele alınarak “genel eylem planı” (TALINLI, 1997, s.1) ya da “belirli bir sorunun çözümü için geleceğe yönelik olarak alınması gereken tedbirlerin ve benimsenen ilkelerin bütünü” olarak değerlendirilmiştir (TORUNOĞLU, 2005). Bu tanımlamalardan yola çıkılarak çevre politikası en basit şekilde, çevreyle ilgili alınması gereken tedbirler ve çevreyle ilgili belirlenen ilkeler olarak açıklanmıştır.

1972 yılında Stockholm’de Birleşmiş Milletler (BM) tarafından gerçekleştirilen toplantıdan sonra BM Çevre Programı (UNEP) düzenlenerek ilk küresel çevre politikası yapılmıştır. Bu politikaların temelini çevre ve kalkınma arasındaki bağ belirginleştirmiştir. Çevrenin küresel boyutta önem kazanması, çevre için politikalar yapılması AB üyelerini de harekete geçirmiştir. 1972’de Paris Zirvesi’nde çevre politikası yapılması kararı verilmiştir. Türkiye’de çevre politikalarının yapılması ise, 1970’den itibaren “kamuoyu baskısı ve uluslararası bağlar” nedeni ile gerçekleşmiştir. Türkiye’de çevre politikasından eski tarihlerde de söz edilmişse de, çevre politikası 1980’lerde küresel ölçekte yapılan girişimlerden ve AB’nin çalışmalarından etkilenmiştir. 1982 Anayasası 56. madde ile çevre politikasına yer vermiştir. 1983’de çıkarılan 2872 sayılı çevre kanunu ile de çevre politikası oluşturulmuştur (KIRIMHAN, 1995, ss.165–166; ARAT, 1995, s.235. ; EKEMAN, 1998, s.6).

Üretim faaliyetleri sonucu oluşan çevre kirliliğinin ortadan kaldırılmasının bir maliyeti vardır. Bu maliyet kaynak kullanımını gerekli kılmıştır. Çevredeki olumsuzlukların ortadan kaldırılması için kullanılan kaynak, diğer yatırımlar için ayrılan kaynaklardan

karşılanmaktadır. Bu ise büyümenin yavaşlaması demektir. Bu noktada devreye giren devletin, çevre ile kalkınma arasında bir denge kurması gerekmektedir (BUDAK, 2000, s.22). Ekonominin sürdürülebilir olması ekolojik ilkelerin göz önünde bulundurulmasına bağlıdır (BROWN, 2003, s.80). Bir anlamda ekonomide başarı sağlanmak isteniyorsa, ekolojik ilkeler yerine getirilmelidir. Devlet, bir anlamda çevre ve kalkınma arasında denge kurarak hem büyümenin devam etmesini hem de çevrenin korunmasını sağlamış olacaktır.

Çevre ve kalkınma arasındaki sorunlara karşı ilk duyarlılık, 1969'da "insanların aya ilk kez ayak basması" ile kazanılmıştır. Buna sebep olan olay ise Dünya'nın uzaydan görünümü olmuştur. Dünya "beyaz bulutların süslediği eşsiz bir mavi gezegen olarak hayranlık uyandırırken" tekrar incelendiğinde "incinebilir, kırılabilir", her zaman özen gösterilmesi gereken hassaslıkta olduğu görülmüştür. 1970'li yıllar çevre sorunlarının tehdit edici boyutuna sahne olmuştur. Çevre ve kalkınma sorunları dünya gündemine oturmuştur. Çözümün, çevre ve kalkınma arasındaki "yaşamsal köprünün" sağlamlığına bağlı olduğu anlaşılmıştır (EMREALP, 2005, s.13). "Ekonominin ekosistemin bir parçası olduğu ve ekosistemle uyumlu bir yapıya kavuşturularak ilerlemeyi devamlı kılması benimsenmelidir" (BROWN, 2003, s.21). Çevre ve ekonomi gibi birbirinden ayrılmaz olarak görülen bu iki önemli kavram, aynı anda ele alınarak değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Gelişmekte olan ülkeler hızlı ve istikrarlı bir büyüme ile kalkınmayı, sağlayabileceklerini ve sağlanan iktisadi büyüme ile de çevredeki olumsuzlukların çözüleceğine inanmışlardı. 1970'lere kadar kalkınma, sadece ekonomik büyüme olarak görülmüştür. İktisadi büyümenin sağlanması ile çevredeki olumsuzlukların azalacağı düşüncesinin aksine çevredeki sorunlar azalmak yerine artmıştır. Bu tarihten sonra toplumsal gelişmenin sadece ekonomik refahla sağlanamayacağı anlaşılmıştır. Bu durum da yeni bir kalkınma ve büyüme anlayışına zemin hazırlamıştır. Bu yeni anlayış doğal kaynakları dikkate alarak gelecek kuşakların ihtiyaçlarına önem veren sürdürülebilir kalkınmayı ortaya çıkarmıştır (ALAGÖZ, t.y. ss.1-3).

Çevre, herkesin yaşadığı yer ise kalkınma da, çevredeki durumun iyileştirilmesi için orada yaşayan herkesin yaptığı iş olarak tanımlanabilir (SÖNMEZ, 1995, s.197). Çevre ve kalkınma arasındaki denge ise sürdürülebilir kalkınma ile sağlanacaktır. Sürdürülebilir

kalkınma gelecek nesiller için olduğu kadar şu anda yaşayanlar için de son derece önemlidir. Çünkü kaynakların varlığı canlıların tek teminatıdır (Türkiye Çevre Vakfı [TÇV], 1997, s.75). Sürdürülebilir kalkınma, çevre ve kalkınmanın tüm düzeylerinde ele alınması gereken bir kavramdır ve sürdürülebilir kalkınmanın uzun süreli sağlanmasının tek kaynağı çevre olarak görülmektedir (ALGAN, 1995, s.211). Çevre ve kalkınmanın tüm düzey ve süreçlerde birlikte değerlendirilmesini öngören sürdürülebilir kalkınmanın temel mantığı, gelecekte kullanılması için de tüketmeden kullanmaktır.

Sürdürülebilir kalkınma için birden çok tanımlama yapılmıştır. Sürdürülebilir kalkınmaya çeşitli misyonlar yükleyerek yapılamı, bu tanımlamalardan bir tanesini oluşturmuştur. Sanayileşme ile birlikte artan üretimin sağladığı ekonomik refahın, çevrenin kirlenmesiyle zorlaşan hayatla bir önemi kalmamıştı. Çünkü hayat yok olduktan sonra hiçbir şeyin önemi kalmayacağı için sürdürülebilir kalkınmaya üçlü bir misyon yüklenmiştir. Sürdürülebilir kalkınma ekonomik, toplumsal, çevresel standartları belirleyecek ve bunlara “dengeli bir biçimde” varmaya çalışacaktır. Buradan hareketle, sürdürülebilir kalkınma, “çevresel, sosyal ve ekonomik hizmetlerin, bu hizmetlerin dayandığı ekolojik ve toplumsal sistemlerin varlığını tehdit etmeksizin, herkese sunabildiği kalkınma” olarak tanımlanmıştır (IULA-EMME, 2002, ss.11–12; AKÇALI, 1995, s.39).

Sürdürülebilir kalkınma, ilk uluslararası ifadesini 1972’de Stockholm’de gerçekleştirilen BM İnsan Çevresi Konferansı’nda bulmuştur. Bu konferansta “kalkınma ve çevrenin” birlikte ele alınması gereği vurgulanarak ekonomik hedeflerle çevre değerlerinin korunması arasında uyumun sağlanması amaçlanmıştır (EMREALP, 2005, s.13). 1972 Stockholm Konferansı’ndan sonra sürdürülebilir kalkınma adına ne yapıldığını, ne ölçüde gerçekleştirildiğini saptamak ve sorunlara yeni çözümler bulmak, projeler üretmek amacıyla 1983 yılında BM Çevre ve Kalkınma Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon 1987’de “Brundtland Raporu” olarak bilinen “Ortak Geleceğimiz” adlı raporu çıkararak çevre ve kalkınmanın birlikte ele alınması gereken ayrılmaz ikili olarak görülmesini sağlamıştır (KIRIMHAN, 1995, s.165). Sürdürülebilir kalkınma ilk kez Ortak Geleceğimiz adlı raporda tanımlanmıştır. Bu tanımlama ise, “bugünün gereksinim ve beklentilerini, gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini ve beklentilerini karşılama olanaklarını tehlikeye atmaksızın karşılamaktır” şeklinde yapılmıştır (EMREALP, 2005, s.14).

Sürdürülebilir kalkınmanın yani kalkınma ve çevre korumanın ayrılmazlığı konusunda 1992 Rio Konferansı dünya liderlerinin dikkatini çekerek büyük bir başarı sağlamıştır. Bu konferansta, kalkınmış kuzey ülkeleri ile kalkınmakta olan güney ülkeleri arasındaki eşitsizlikler nedeni ile olan çatışmalara sahne olunmuşsa da, yaşamın devam edebilmesi için sürdürülebilir kalkınmanın önemi vurgulanmıştır (EGELİ, 1996, ss.21–22). Sürdürülebilir kalkınmanın önemi Rio Konferansı ile vurgulanmıştır. Ülkeler arasında çatışmalar çıksa bile yaşamın devam edebilmesi için sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına gereken önem gösterilmiştir.

Doğal kaynaklar hem bugünde yaşayanlara hizmet edecek hem de gelecekte yaşayacak olanlara hizmet edecektir. Bunu sağlayacak olan sürdürülebilir kalkınmanın özellikleri (EKEMAN, 1998, s.24):

- Yaşam standartlarının korunması,
- Doğal kaynaklara sürekli erişimin sağlanması,
- Çevrede iz bırakacak, giderilmeyecek zararların engellenmesi,
- İhtiyaçları karşılarken gelecek kuşakların da ihtiyaçlarını karşılamalarına imkân verilmesi olarak belirlenmiştir.

Sürdürülebilir kalkınmadan başka çevre ve ekonomiyi ayrılmaz bir bütün olarak gören bir kavram da eko- ekonomi olmuştur. Çevre ve ekonomi arasındaki dengeden söz eden eko- ekonomi, ekonomide zarar etmeden doğal kaynakların sürdürülebilirliğini sağlayan yapılandırma (ALDEMİR-KAYPAK, 2008, s.6). Çevresel sürdürülebilir ekonomi sağlayan eko- ekonomi, ekonomik politikaların oluşumunda ekolojik ilkelerin bir “iskelet oluşturmasını” öngörmektedir (BROWN, 2003, s.4). Bu şekilde şekillenen ekonomi, çevreyi koruyarak ilerlemeye devam edebilecektir. Sürdürülebilir kalkınma nasıl gelecek nesiller için tüketmeden kullanımı öngörmüşse, eko-ekonomi de yine gelecek nesiller için eko- ekonomiyi kurabilmeyi öngörmüştür.

Çevre ve kalkınma arasında bir denge kuran çevre politikası, üretime ve büyümeye devam ederken çevre değerlerini koruyarak, gelecek kuşakların yaşama şansını güvence altına alarak, insanların refahını ve mutluluğunu göz önünde bulundurarak belirlenen hedefler ve alınan kararlar olarak tanımlanmıştır (BUDAK, 2000, s.22). Bir diğer

tanımlama ise şu şekildedir: Çevre politikası, insana yakışan sağlıklı bir yaşam için ihtiyaç duyulan çevreyi güvence altına almak, yaşam için gerekli olan toprak, hava ve suya zarar gelmesini engellemek, bitki ve hayvan dünyasını insan faaliyetlerinin zararlı etkilerinden korumak, çeşitli faaliyetler sonucu çevrede meydana gelen olumsuzlukları ortadan kaldırmak için alınması gereken bütün tedbirleri almaktır (KARABULUT, 2004, s.311).

Politikaların oluşumunda sorunun olduğu en küçük boyuttan evrensel boyuta kadar tercih ve hedeflerin ortaya konulması mecburidir. Çevre sorunları global ölçekte etkili olduğu için yapılan politikaların “dinamik yapıda” olması gerekmektedir (KIRIMHAN, 1995, s.164). Ülkelerin siyasal rejimleri ve ekonomik sistemleri diğer politikalar üzerinde olduğu gibi çevre politikası üstünde de etkilidir (Türkiye Çevre Sorunları Vakfı [TÇSV], 1987, s.13). Her ülkenin kendine ait çevre politikası ve bu politikayla amaçladığı hedefleri vardır. Bu hedefler farklı olsa da üstünde birleşilen üç ortak hedef vardır. Bu hedefler (TÇSV, 1987, s.11):

- Bireylerin sağlıklı bir çevrede yaşamalarının sağlanması,
- Toplumun sahip olduğu çevrenin korunması ve geliştirilmesi,
- Çevre politikalarının uygulanmasının gerekli kıldığı yükün paylaşılmasında, toplumsal adalet ilkesine uyulmasıdır.

Çevre politikalarının belirlenmesinin ve uygulanmasının ilk aşaması, teşhistir. Politikaların hangi amaçlara hizmet edeceğinin belirlenmesi için halkın değer yargıları bilinmelidir. Çünkü halkın değer yargıları hedeflerin belirlenmesinde birer araç olarak kullanılmaktadır. İkinci aşamada ise, en uygun müdahale yönteminin seçilmesi vardır. Belirlenen politikaların uygulanması da son aşamayı oluşturmaktadır. Çevre politikasında oluşabilecek olan yanlışlık ve keyfiliği en aza indirebilmek, çevre politikasının nesnel ve bilimsel olmasını sağlamak için dayanması gereken ilkeler belirlenmiştir. Belirlenen bu ilkeler şu şekilde sıralanmıştır (KELEŞ-HAMAMCI, 2005, ss.328–329):

- Yapılacak olan politikaların, çevre üzerinde ve nüfus dağılışı üzerinde nasıl etkiler yapacağı önceden hesaplanmalıdır.
- Çevrede meydana gelen olumsuzluklar giderilebilme ve kalıcı olma özelliklerine göre ayrı tutularak neden olacağı maliyetler hesaplanmalıdır.

- Yatırım projelerinin kısa ve uzun dönemdeki verimlilikleri dikkate alınarak, uzun dönemli olanların gelecek nesilleri nasıl etkileyeceği hesaplanmalıdır.
- Yapılacak olan bir faaliyetin geriye dönüşü olmayan sonuçlar yaratıp yaratmayacağı hesaplanmalıdır.
- Yapılacak olan yatırım projelerinin farklı toplum kesimlerini ve çıkarlarını nasıl etkileyeceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Çevre politikasının belirlenmesinin, insan refahı ve mutluluğu, bütün canlı ve cansız varlıkların korunması ve gelecek nesillerin yaşamının garantisi bakımından önemi büyüktür. Bu yüzden en doğru çevre politikasının belirlenmesi gerekmektedir. Emre Gönen'den aktarıldığına göre (GÖNEN, 1990, ss.27–28) doğru bir çevre politikasının uygulanabilme koşulları vardır. Bu koşullar (BUDAK, 2000, ss.23–24):

- Çevrenin sınır tanımayan özelliğinden dolayı çevrede oluşan sorunlar da sınır tanımayarak tüm dünyayı etkilemektedir. Bu nedenle çevre sorunları, tüm ülkelerin ortak çabaları sonucu çözümlenebilir.
- Karşılıklı güven ortamının oluşmasına bağlı olan uluslararası işbirliği sağlanmalıdır.
- Karşılıklı güven ortamı ise bütün ülkelerdeki bireylerin doğru bilgi edinme haklarına saygı gösterilmesiyle gerçekleştirilebilecektir. Bu nedenle uluslararası alanda bilgi alışverişi ve şeffaf çevre programlarının yeri önemli hale gelecektir.
- Ekonomik destek sağlanmadıkça ve yeterli kaynak ayrılmadıkça çevre politikaları başarılı olamayacaktır.
- Çevrede oluşan sorunlar için hızla kararlar alınması ve alınan bu kararların hemen uygulanması gerekmektedir. Bu açıdan ulusal ve uluslararası alanda bütün ülkelere görevler düşmektedir.

Bir çevre politikasının başarılı olabilmesi için o politikanın uygulandığı ülkedeki tüm vatandaşların ve bütün toplumsal güçlerin katılımı gerekmektedir. Vatandaşların ve toplumsal güçlerin çevrenin korunması ve geliştirilmesi için çalışmaları, katkı sağlamaları gerekmektedir (Avrupa Topluluğu Komisyonu Temsilciliği [ATKT], 1979, s.19). Çevre, boyutları dolayısıyla herkesin özen göstermesi gereken bir ortamdır. Çevre için belirlenen politikaların da etkisini tam olarak gösterebilmesi için herkesin katılımı gerekmektedir.

12. Çevre Politikasının Hedefleri

20. yüzyılda sınırsız sanılan doğal kaynakların tükenme tehlikesi ile karşı karşıya kalması ve kendini yenileyememesi çevre politikasını ön plana çıkarmıştır (ARAT, 1995, s.235). Her ülke kendi çevre politikasını yaparken farklı hedefler belirlemiştir. Farklı hedefler belirlenmiş olsa da bireylere sağlıklı bir çevre sağlamayı bütün ülkeler ortak hedef olarak benimsemişlerdir. Yapılan çevre politikaları ile uluslararası düzeyde önlemlerin alınması gerekmektedir. Çünkü çevre ancak herkesin çabası ile korunabilmektedir.

Çevre politikalarının belirlediği birçok hedef vardır. Fakat bu hedeflerin içinde çevre politikasını ayakta tutan büyük bir öneme sahip üç temel hedef vardır. Bu temel hedefler “sacayak” olarak adlandırılan olmazsa olmaz hedeflerdir. Bu hedefler (BUDAK, 2000, s.31):

- İnsanların huzur içinde yaşayacakları sağlıklı çevreyi güvence altına almak,
- Hava, su, toprak, bitki ve hayvan âlemini insan faaliyetlerinin zararlı etkilerinden korumak,
- Bu zararları ve bu zararların bıraktığı hasarları ortadan kaldırmak olarak sıralanmıştır.

Çevre politikası çevre korumaya yönelik olan tek politika alanı değildir. Diğer politikalar da kendi alanlarında yapacakları projeleri uygularken çevreyi göz önüne alarak hareket ederler ve çevre için hedef belirlerler. Bu hedefler ise (BUDAK, 2000, s.31):

- Eko-sistemlerin bir bütün olarak korunması,
- Doğal kaynaklar olan hava, su ve toprağın korunması,
- Yabani halde yaşayan hayvan ve bitki türlerinin korunması,
- İklim değişikliklerinin zararlı etkilerinden korunulmasıdır.

Çevre koruma fikri 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyanın “ortak değeri ve hedefi” olmuştur. Çünkü doğal kaynaklar canlı yaşamını tehdit edecek boyutta yok olmaya başlamıştır. Aşırı üretim için doğal kaynakların sorumsuz kullanımı, canlı yaşamına imkân vermeyecek boyutlara ulaşmıştır. Çevre korumasında “adalet ve ahlakın esas alınması”

olarak nitelendirilen “çevre ahlakı” tüm ülkelerin hedefi haline gelmiştir (KETEN, 1995, s.156). Çevre ahlakı sayesinde, doğal kaynaklar dengeli bir şekilde kullanılarak çevre korunmuş olacaktır.

Burada sözü geçen koruma sadece, ortaya çıkan olumsuzlukların giderilmesi gibi polisiye tedbirleri ifade etmemektedir. Çevre korumanın anlamı, çevreye sahip çıkmak ve gereken özeni göstermek, çevre koşullarını iyileştirmek olarak genişletilmiştir (BUDAK, 2000, s.31). Çevre koruma fikri ilk başlarda çevrede oluşan bozuklukları gidermek olarak görülürken, daha ileri aşamalarda ise sorunlar ortaya çıkmadan engellemek olarak görülmüştür (YAVUZ, 1995, s.133).

Çevre koruma, Topluluk çevre politikalarının temel ilkelerindedir. Çevre korumadan iyi sonuç alınması için herkesin katılımı şarttır, hiçbir ayırım gözetmeksizin her birey çevre korumadan sorumludur. Halk desteği olmadan çevre korunamaz (GÖNEN, 1990, s.7). Çevre korumada bireysel çabaların yeri önemlidir. Herkesin birey olarak üstüne düşeni yapması çevreye büyük katkı sağlayacaktır. Tabii burada da önemli olan katılımıdır.

Türkiye’de çevre korumacılık, 1961 Anayasası’nda 49. madde ile sağlık hakkı adı altında düzenlenmiştir. 1980’lere kadar sağlık politikalarının parçası olarak görülen çevre korumacılığa, 1982 Anayasası 56. madde ile doğrudan yer vermiştir. Çevre korumacılığın dünya gündeminde yer alması bu konuya 1982 Anayasası’nda doğrudan yer verilmesinin nedeni olmuştur. Bu madde 1972 BM’nin Stockholm’de gerçekleştirdiği İnsan Çevresi Konferansı’ndan etkilenilerek yapılmıştır (EKMEZTOĞLOU-BALADIMOSS-BUDAK, 2001, s.122). 1982 Anayasası’nda çevre korumacılık “Devletin ödevi, yurttaşların ödevi ve herkesin hakkı” olmak üzere üç boyutta düzenlenmiştir (BEZİRCİ, 2005, s.281).

Çevre için belirlenen bu hedefler, olması gerekeni değil zamanın siyasi gelişmelerine hâkim çevre politikasının hedeflerini yansıtmaktadır. İdeal bir çevre politikasının belirleyeceği hedefler, yalnızca insan yaşamının korunması ve toplumun refahı için benimsenmemeli, başlı başına bir amaç olarak benimsenmelidir. Bu çevre politikası “insan merkezli” politikanın karşıtı olarak “çevre merkezli” olarak geliştirilmiştir (BUDAK, 2000, s.32).

13. Çevre Politikasının İlkeleri

Çevre politikası için belirlenen hedeflere bağlı olarak bir dizi ilke geliştirilmiştir. Bu ilkeler; “kirleten öder ilkesi”, “özen gösterme- ihtiyat ilkesi” ve “işbirliği ilkesi” olarak belirlenmiştir. Bu genel nitelikli ilkelerin, çevre politikalarının gelişmesinde büyük bir payı olmuştur. Çevre hukuku gençliği, konularının karışıklığı, farklı değerleri ve konuları içeren ve araçlarının teknikliği nedeniyle farklı ilkelerin uygulanması için elverişli bir alandır. Bu ilkeler, çevre politikası için yapılan plan ve programlarda hukuki düzenlemelere yansıtılmıştır. Aynı ilkelerin, çevre hakkında düzenleme yapma özelliğinin yanında devletin bütün organları için yönlendiricilik özelliği de vardır. Ayrıca çevre ile ilgilenen örgütler ve bireyler bu ilkelerden hareketle alınan idari ya da yargı kararlarını sorgulayabilmektedir. Bu ilkeler değişen şartlara ve gelişmelere uyum göstermektedirler. İlkelerin bu olumlu özelliklerinin yanında eleştirilen bir yönü de vardır. Bu yön ise, genellik ve soyutluk özelliği nedeni ile değişik hukuk düzenlerinde ya da bu konu ile ilgilenenlerce farklı şekilde yorumlanmasıdır (TURGUT, 2009, ss.109–110).

130. Kirleten Öder ilkesi

Çevre hukukunun ilk ilkesi olan kirleten öder ilkesi, çevre sorunlarının uluslararası alanda etkili olduğu ve oluşan çevre sorunlarına çözüm bulunmaya çalışıldığı bir dönemde çözüm yolu olarak Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından ortaya çıkarılmıştır (TURGUT, 2009, s.121). OECD çevre komitesinin hazırladığı tavsiye kararını 26 Mayıs 1972 yılında kabul ederek çevreye zarar veren ülkenin bu zararı karşılmasını içeren “kirleten öder ilkesi”, uluslararası düzeyde ilk kez kabul edilmiştir (ALGAN, 1995, s.212).

Sorumluluğa ilişkin olarak düzenlenen bu ilke, çevreye verilen zararlardan kimin sorumlu olduğunu, zararın giderilmesinin maliyetine kimin katlanması gerektiğini ve son olarak çevreyi eski haline getirmede kimin yükümlü olduğunu belirlemektedir. Bu ilke ile ortaya çıkan zararın maliyeti kişilere ya da kuruluşlara yüklenmektedir (BUDAK, 2000, s.32). Başka bir anlatımla kirleten öder ilkesinde, “dışsallıkların içselleştirilmesi” amaç edinilmiştir (TOPRAK, 2006, s.152). Çevrede oluşan zararların kirleticiye ödettirilmesi,

çevreye daha az zarar veren teknoloji kullanımını da artırmaya yardımcı olmaktadır (EKMEZTOĞLOU-BALADIMOSS-BUDAK, 2001, s.15).

Yapılan bu tanımlama doğru olmakla birlikte eksik kalan yanları da vardır. Hangi kirliliklerin, kirliliklerin neden olduğu hangi sonuçların nasıl ve ne şekilde tazmin edileceği gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorulara cevap bulmak için kirleten öder ilkesi dar ve geniş kapsamlı olarak ele alınmıştır. “Kirletenin yarattığı kirliliğin sosyal maliyetinin tümüne katlanmasının öngörülmesi” şeklinde tanımlanan kirleten öder ilkesi geniş kapsamda ele alınmıştır. Bu durumda kirleten, kirliliği önlemekle ve gidermenin maliyetine katlanmakla ve de kirliliğin yarattığı zararları tazmin etmekle yükümlüdür. Eğer kirleten, sadece kirliliği önleme ve gidermenin maliyetlerini karşılarsa, kirleten öder ilkesi dar kapsamda ele alınmış olmaktadır (TURGUT, 2009, ss.124).

Rio İlkeleri de kirleten öder ilkesinin temel mantığına değinmiştir. Onüçüncü ve onaltıncı ilkelerinde faaliyetlerin sebep olduğu çevresel zararların tazminine ilişkin kanun geliştirmek için ülkelerin işbirliği yapmasını öngörmüştür. Rio ilkelerinin onaltıncısı ile de kirletenin kirliliğin maliyetini halkın çıkarını gözeterek ve uluslararası ticarete zarar vermeden mümkün olan ölçüde karşılamanın gerekliliği vurgulanmıştır (http://www.kibris.net/kkctc/kurumlar/lefkectd/rio_deklarasyonu.htm, 2009).

Kirleten öder ilkesinin uygulandığı bir alan olarak 1992 Rio Konferansı'nın sonuç bildirgelerinden biri olan iklim değişikliği sözleşmesi gösterilebilir. Bu sözleşme ile ülkelerin açığa çıkaracağı emisyonlara rakamsal sınırlar getirilmiştir (TURGUT, 2009, s.135). Bu düzenlemeleri içeren Kyoto Protokolü imzalanmıştır. Burada yapılabilecek emisyon miktarı belirlenmiştir. Çevreye zarar veren emisyonların parasal karşılığı zarar verene ödettilmektedir. Faaliyet sahipleri çevreyi kirletmelerinin bedelini maddi olarak karşılamaktadırlar. Bu durum kirleten öder ilkesinde olduğu gibi kirliliğin bedeline katlanmakla aynıdır.

Bu ilke yasal düzenlemelerle somutlaştırılabildiğinde etkinleşir. İlkenin teoride kalması, somutlaştırılamaması bu ilkenin uygulanmasının zorluklarını ortaya çıkarmıştır. Sorumlu kişi bulunana kadar çevrede oluşan zararın artması, zararın ortaya geç çıkması ya da kirletenin belirlenememesi gibi durumlar bu ilkenin uygulanmasını zorlaştırmaktadır.

Kirlenmenin maliyetini hesaplamak çoğu durumda imkânsız olabilmektedir (BUDAK, 2000, s.33). Bu ilkenin güçlüklerini gidermek ve uygulamaya geçirilmesi için alınması ve geliştirilmesi gereken tedbirlere ihtiyaç vardır.

Kirleten öder ilkesini işler hale getirmek için bir takım vasıtalar geliştirilmiştir. “Fayda-maliyet analizi yöntemi” bu vasıtalarından biridir. Bir diğer vasıta da “kirletici, çevreye zarar veren üretim ya da çevreyle dost olmayan ürünlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan bütün zararlardan sorumlu tutulmaz; aksine ona sadece resmi çevre politikasının gerekli gördüğü sorumluluklar atfedilir”. Kirletici, belli bir seviyeye kadar çevreyi kirletmesine müsaade edilmesi sonucu ortaya çıkan maliyetlerin parasal değerini ödemektedir. Fakat kirletici tarafından ödenen bu para çevreyi eski haline getirmede yetersiz kalmaktadır (BUDAK, 2000, ss.33–34). Bu ilkenin eksik yanlarını gidermek için bir diğer ilke olan özen gösterme–ihtiyat ilkesi geliştirilmiştir.

131. Özen Gösterme–İhtiyat ilkesi

Kirleten öder ilkesinin iktisadi temeline karşılık ihtiyat ilkesi hukuki bir yaklaşım içermektedir (MUTLU, 2006, s.12). “Risk ile ihtiyat” arasında bir seçimi öngören ihtiyat ilkesinin iki ana ögesi bulunmaktadır. Birincisi “bilimsel belirsizlik”, ikincisi ise, “potansiyel çevresel zarar riskidir”. İhtiyat ilkesinde belirgin sonuçlar ortaya çıkmadan “potansiyel zararın” ortaya çıkmaması için gereken önlemler en başta alınmaktadır. Özen gösterme–ihtiyat ilkesi, zararın ortaya konulmadığı durumlarda, bilimsel bulguların yetersiz olması durumunda bile çevrenin korunmasını sağlayan bir ilkedir. Bu ilke kirleticilerin çevreye vereceği zararı azaltıcı ya da ortadan kaldıracı teknolojiler üzerinde durmaktadır (TURGUT, 2009, s.187).

Bu ilke sayesinde çevreye gelebilecek zararlar önceden tahmin edilerek harekete geçilmesi sağlanmaktadır. Ayrıca özenli kullanım yönüyle de doğal kaynakları ve ekolojik yapıyı güvence altına alan bu ilke, çevrenin zararlı etkilerden korunması yerine zararlı etkilerin ortaya çıkmasının önlenmesini amaçlamıştır. Bu ilke ile kirletenin faaliyetinden davacı olunup zararın maddi olarak karşılanması istenmesi halinde, ortaya çıkan zararlı sonuç ile kirletenin faaliyeti arasındaki nedensellik bağına kanıtlama görevi kirletene aittir. Bu durumda kirleten de faaliyetinin çevre için zarar yaratmayacağını ortaya koymakla

yükümlü olacaktır. Bu şartı yerine getirdiğinde resmi makamlardan faaliyeti için izin alabilecektir (BUDAK, 2000, ss.34–35). 1992 Rio Konferansı'nda tanımlanan ihtiyatlılık ilkesi, belirsizlik durumunda bile önlem alabilmeyi sağladığı için karar verme sürecinde bir araç olarak görev yapmaktadır (ÇAMUR-VAİZOĞLU, 2007, s.299).

Özen gösterme ilkesi, bir projenin çevresel etkilerinin planlama aşamasında hesaba katılması anlamına gelmektedir. Buna ÇED denir. Özen gösterme ilkesinin riski, kirlenen tarafından tedbirler alınsa bile gerçekleştirilen faaliyetin etkilerinin tam olarak ortadan kaldırılmasının mümkün olamamasıdır. Bu olumsuzlukları gidermek için özen gösterme ilkesine dayalı tedbirler almak gerekmektedir. Buna örnek olarak, faaliyetleri sınırlandırmak, ticari sınırları açıklamak, kişilerin yerleşimlerini engellemek gösterilebilir (BUDAK, 2000, s.36). Bu ilke, denizlerin, nehirlerin, göllerin, atmosferin kirlenmesine sebep olan, doğanın korunması ve biyolojik çeşitliliği tehlikeye atan faaliyetlere ve maddelere uygulanmaktadır (HORBACH-BEKKER, 2003, p.341). Alınması gereken tedbirlerin ve yapılacak kısıtlamaların açıkça düzenlemediği alanlarda da genel hükümlerin yorumlanması önlemler alınabilmektedir.

132. İşbirliği İlkesi

İşbirliği ilkesi, çevre politikası hedeflerinin uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmesine yönelik siyasi bir ilkedir. Bu ilke çevre sorunlarının çözümünde devlet ve toplumun pay sahibi olmasını öngörür (BUDAK, 2000, s.37). Devletler ve vatandaşları, sivil toplum kuruluşları, kamu kurumları, özel kuruluşlar, yerel idareler ortak hareket etme yükümlülüğü altında çevre için birlikte çalışmaktadırlar (KAYIR, 2003, s.325). Ortak hareket yükümlülüğü ise, çevre politikalarının oluşum aşamasına katılımı gerçekleştirilmektedir (BUDAK, 2000, s.37). İşbirliği ilkesini, uluslararası düzeyde sağlayacak olan kurumlar; bölgesel düzeyde AB, uluslararası düzeyde ise BM, Dünya Bankası gibi resmi kurumlar ve bazı sivil toplum kuruluşlarıdır (MUTLU, 2006, s.12). İşbirliği ilkesinde, çevre için alınacak tedbirler ortak sorumluluk çerçevesinde şekillendirilerek birlikte hareket etme yükümlülüğü altında gerçekleştirilecektir.

Bu ilkeye örnek olarak Almanya'da sanayi kolundaki işletmelerle yapılan anlaşmalar gösterilebilir. Bu işletmeler, yapılan anlaşmaya göre çevreye yönelik tedbirler almalıdırlar.

Bağlayıcı olmayan bu anlaşmalar işletme tarafından her zaman uygulanmaz. Yapılan bu anlaşmalarla işletmenin faaliyetlerine ilişkin verdiği kararlar önceden öğrenilmiş olmaktadır. İşbirliği ilkesinin bir başka örneği de “belirli planlama ve izin verme süreçlerine kamunun katılımıdır”. Bu katılım, bir faaliyete izin verilmesinden veya yönetsel düzenleme yapılmadan önce, izni verecek olan idare ve çevreye zarar verecek olan işletmenin sahipleri arasında karşılıklı bilgi alışverişi şeklinde gerçekleşmektedir (BUDAK, 2000, s.37).

İşbirliğinin önemi Rio Bildirgesi’nde vurgulanmıştır. Bildirgenin onikinci maddesi ile işbirliği ile ilgili olarak “çevresel zarar problemini daha iyi adreslemek için devletler ekonomik gelişme ve tüm ülkelerde devam ettirilebilir kalkınmaya yol açacak destekleyici ve uluslararası ekonomik sistem yerleştirmek için işbirliği yapmalıdırlar” (http://www.kibris.net/kkctc/kurumlar/lefkectd/rio_deklarasyonu.htm, 2009) şeklinde düzenleme yapılmıştır. Yedinci ilke ile de çevreyi korumak ve iyileştirmek için işbirliği yapmaları gereği belirtilmiştir (TURGUT, 2009, s.113). Bu maddeden hareketle az gelişmiş ülkelerle de işbirliği yapılacağı ve çevreye daha az zarar veren teknolojilerin paylaşılacağı sonucu çıkartılmaktadır.

14. Çevre Politikası Modelleri

Çevre politikası içerik ve yöntem bakımından ikiye ayrılmıştır. İçerik yönünden çevre politikaları düzeltim karşıtı ve düzeltimci politikalar olarak belirlenirken, yöntem bakımından da önleyici ve onarımcı politikalar olarak belirlenmiştir.

140. İçerik Yönünden Çevre Politikaları

İçerik yönünden çevre politikaları, düzeltim karşıtı çevre politikaları ve düzeltimci çevre politikaları olarak ikiye ayrılmıştır (DEMİRAL, 2000, s.20). Düzeltim karşıtı çevre politikaları ve düzeltimci çevre politikaları da kendi aralarında gruplara ayrılmıştır. İçerik yönünden çevre politikaları aşağıda detaylı olarak incelenmiştir.

1400. Düzeltim Karşıtı Çevre Politikaları

Bu politikanın savunucuları çevrebilim konusuna özel önem verilmesinin gereksiz olduğunu savunurlar. Bu görüşü savunanlar da aralarında ikiye ayrılmışlardır. Birinci gruptakiler, “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” düşüncesini savunmaktadırlar. Yani liberal kapitalizmin toplum yaşamına ve ekonomiye karışmasını onaylamazlar. Bunlar, çevre sorunlarının varlığını kabul etmekle birlikte, bu sorunların da ekonomik ve toplumsal sorunlar gibi piyasa ekonomisi içinde kendiliğinden çözülebileceğine inanmaktadırlar (KELEŞ-HAMAMCI, 2005, ss.330–331). 1980 sonrası Türkiye’de de liberal kapitalist politikaların çevre politikalarında etkili olduğu görülmüştür. Çevre politikalarında liberal kapitalist etkilerin görülmesi gibi çevre politikası ilkelerinde de liberal etkiler görülmüştür. Çevre politikasını hayata geçiren ilklerden kirlenen öder ilkesi liberal kapitalist politikaların önemli bir ekonomik aracı olarak kullanılmıştır (ÖZKAYA, 2006).

Düzeltim karşıtı çevre politikalarını savunanların ilk grubunda yer alanlar, bilim ve teknolojide gerçekleşen ilerlemeler ve piyasa ekonomisi ile toplumun kazandığı uyum gücünün kaynak sorununu çözebileceğine ve çevre sorunlarının da en alt seviyelere indirilebileceğine inanmaktadırlar. Bunlara göre, “özel girişimcilik ve sağlıklı rekabet” çevreyi güvence altına almaya yetmektedir (KELEŞ-HAMAMCI, 2005, ss.330–331). Çünkü çevre sorunlarının çözümü özel mülkiyettir. Savunulan bu görüşe “serbest piyasa çevreciliği” de denilmektedir. Liberal görüşe göre, insanoğlunun yaşamının sürdürülebilmesi için gerekli olan doğal kaynakları kamu imtiyazları ile korumak mümkün değildir, bunun nedenini de doğal kaynakların sahipsiz kalarak herkesin kullanımına açık hale gelmesi ile açıklamaktadırlar (BIÇKI, 2001, s.33).

Liberal düşüncüyü savunarak doğal kaynakların özel mülkiyette olmasını isteyen bu gruba göre hükümetler sadece oluşan geçici dengesizlikleri gidermek için önlemler alabilmektedir. Bu düşüncüyü savunanlar ekonomik büyümeyi ve sanayileşmeyi, çevre kirlenmesinin önlenmesi ve diğer toplumsal gereksinimlerin karşılanması ayrıca da kaynak sağlanması için kaçınılmaz olarak görmektedirler (KELEŞ-HAMAMCI, 2005, ss.330–331).

Çevre sorunlarına devletin karışmasına karşı olanların ikinci grubunu da, sanayileşmenin, teknolojik ilerlemenin ve maddi büyümenin erdemlerine inanmış Ortodoks Marksistler oluşturmaktadır (KELEŞ-HAMAMCI, 2005, s.331). Marksist yaklaşım çevrede oluşan sorunların nedeni olarak liberal kapitalist politikaları görmüştür. Marksist yaklaşım, çevre sorunlarının giderilmesini doğal kaynakların özel mülkiyetten çıkarılmasına bağlamıştır (BIÇKI, 2001, s.34). Marksizmin oluşumuna en büyük katkıyı sağlayan Engels'in (KIŞLALI, 2003, s.104) Ortodoks Marksizmin oluşumuna da önemli bir katkısı olmuştur.

Çevre sorunlarına devletin karışmasına karşı olan ikinci grubun savunucuları Ortodoks Marksistlere göre kapitalizm, temel sorunların tartışma gündemine alınmasını ertelemekte ve ekonomik ve teknolojik ilerlemeleri yavaşlatarak, iç çelişkilerden doğan gerginliği hafifletip sistemin çöküşünü geciktirmeye çalışmaktadır. Yani kapitalizm, kitlelerin uyutulmasını sağlayan bir araç olarak görülmektedir. Oysa çevrede meydana gelen sorunlar üretim ilişkilerinin değiştirilmesiyle çözümlenebilir (KELEŞ-HAMAMCI, 2005, s.331).

1401. Düzeltimci Politikalar

Burada çevre sorunları aktif bir politika ile çözüme kavuşturulmaktadır. Belirlenen bu politikalar siyasal ideolojiye bağlı değildirler. Çevre sorunlarına fayda sağlamak için geliştirilmektedirler. Düzeltimci politikayı savunanlar da kendi aralarında liberal felsefeyi benimseyenler ve daha sol eğilimli olanlar olarak ikiye ayrılmıştır. Liberal felsefeyi benimseyenler de kendi aralarında ikiye ayrılmıştır. Birinci gruptakiler, insanlar arasında farklılık yaratan özelliklerin çevre söz konusu olduğunda bir anlam ifade etmediğini, çevre sorunlarının çözümü için bütün insanlığın birleşmesi gerektiğini savunurlar. Bunlar, konuya merkezi yönetim açısından yukardan bakarlar. İkinci gruptakiler ise, çözümün tabandan gelmesi gerektiğine inananlardan oluşmuştur. Bu gruptakiler eğitim ile birlikte bireylerin çevreye karşı daha duyarlı hale geleceklerini savunmaktadırlar (KELEŞ-HAMAMCI, 2005, ss.331–332).

Daha çok sol eğilimli olanlar da kendi aralarında ikiye ayrılmıştır. Birinci gruptakiler Ortodoks Marksistler gibi, sanayi kapitalizminin içinde çevre açısından olumlu bir

toplumsal ve ekonomik ortamın yaratılabileceğine inanmazlar. Çevrede meydana gelen olumsuzlukların, politika ile uğraşanları sola kaydıracağını ve devletleri de hedefleri çevre olan düzeltim yapmaya itebileceğini savunurlar. Bu gruptakiler, çevre politikasının etkin olabilmesinin şartını “yapısal düzeltimler için siyasal savaşım” olarak görmektedirler (KELEŞ-HAMAMCI, 2005, s.332).

İkinci grup ise, köktenci eylemcilerden oluşmaktadır. Köktenci eylemciler, çevre politikalarına tabandan gelen toplumsal ve siyasal eylemlerin yön vermesi gerektiğini düşünürler. Çevre için alınan kararlardan etkilenecek olan kişilerin örgütlenmesi gerektiğini savunurlar. Bilirkişiler tarafından hazırlanan projelerin kabul ettirilmesi için baskı kümesi olarak görev yaparlar (KELEŞ-HAMAMCI, 2005, ss.332–333).

141. Yöntem Açısından Çevre Politikaları

Çevre politikası modelleri içerik yönünden sonra yöntem açısından da ayrılmıştır. Çevre politikaları yöntem açısından onarımcı ve önleyici politikalar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İlk başlarda çevrede oluşan zararları gidermek için onarımcı politikalar oluşturulmuşken daha sonraları çevrenin zarar görmemesi için onarımcı politikalar geliştirilerek önleyici politikalar kullanılmıştır.

1410. Onarımcı Politikalar

Çevre sorunlarının boyutlarından dolayı çevre kavramının kaydettiği gelişme, çevre politikalarının belirlenmesinde temel etmen olmuştur. İlk önceleri sadece kirlenme olarak görülen çevre sorunları, çevre üzerinde sorunlar belirdikten sonra bu sorunların ortadan kaldırılmasını amaçlayan onarımcı politikaları beraberinde getirmiştir (ALGAN, 1995, s.210). Onarımcı politika ile birlikte çevrede meydana gelen sorunlar giderilmeye çalışılmıştır. Onarımcı politika, adından da anlaşılacağı gibi çevrede oluşan zararları ortadan kaldırmayı, gidermeyi amaç edinmiştir.

Karşılaşılan sorunlara bir tepki olarak ortaya çıkan onarımcı politika tedavi edici bir yöntemdir. Bu politikalar, çevrede olumsuzluklar meydana geldikten sonra ve genelde de geri dönülemeyecek bir hal aldığı anda, bu olumsuzlukların giderilmesini amaçlayan

politikalar (TÇSV, 1987, s.17). Onarımcı politikanın işlerlik kazanması için çevrede meydana gelmiş olan çevre sorunlarının var olması gerekmektedir. Bu durum, onarımcı politikanın olumsuz bir yönüdür. Onarımcı politikanın eksikliklerini gidermek için yeni model politikalar geliştirilmelidir.

Onarımcı politika modeli uygulanırken bazı araçlara ihtiyaç vardır. Bu araçlar, “tazminat ödetme”, “eski haline getirme” ve de “kirlenmenin yürütme örgütlerince doğrudan denetlenmesidir”. Tazminat, zararın çevreye üretim faaliyetleriyle ve ürünleriyle zarar verenlerden alınmasıdır. Bu ise “kirlenme öder” ilkesi ile sağlanır. Buna örnek olarak, gürültü çıkaran kaynaklardan tazminat alınması veya denizi kirlenme sanayi kuruluşlarından atıkların kaldırılması için belli bir paranın alınması gösterilebilir (BUDAK, 2000, s.49).

Kirlenmenin yürütme örgütlerince denetlenmesi ise, üretim sürecine arıtma teknolojisinin eklenmesi yani “desülfürizasyon” gibi teknolojik yöntemlerle üretim sürecinde ortaya çıkan zararlar ve ürünlerin zararlı etkileri giderilmeye çalışılır. Almanya’da “yüksek baca politikası” adını alan ve üretim sürecine arıtma tesislerini eklemeyi öngören bu yöntem yarattığı sorunlar nedeniyle yerini “çevreyle dost üretim süreçlerinin oluşturulması politikasına” bırakmıştır (BUDAK, 2000, s.49). “Çevre dostu iktisadi faaliyetleri” öngören bu politika modeli ile çevre ve ekonominin aynı anda iyileştirilmesi amaçlanmıştır (ALDEMİR-KAYPAK, 2008, s.6).

1411. Önleyici Politikalar

Çevre sorunlarının ulusal ve uluslararası alanda bir bütün olarak ele alınmasıyla birlikte gelişen onarımcı politikaların yanında önleyici politikalar da geliştirilmiştir. Önleyici politikalar, çevrede henüz bir zarar oluşmadan gelecekteki gelişmeler hesaba katılarak, doğal ve yapay çevrenin zarar görmemesini amaç edinmiştir. Önleyici politikalar sürdürülebilir kalkınma ile desteklenmiştir (ALGAN, 1995, s.211). Önleyici politikaların geliştirilmesiyle onarımcı politikaların eksiklikleri giderilmeye çalışılmıştır. Artık harekete geçmek için çevrede sorun oluşması beklenmeyecektir.

Önleyici politikalar sorun ortaya çıktıktan sonra değil, çıkmadan önce önlem almayı hedefleyen politikalarlardır. Sorun ortaya çıkmadan engellenmeye çalışıldığı için önleyici

politikaların maliyeti onarımcı politikalara göre daha düşüktür. Önleyici politikaların uygulama araçları “yapısal değişiklikler ve teknolojik yeniliklerdir”. Teknolojik yenilikler, mevcut üretim süreçlerinde değişiklikler yapılmasını amaçlamaktadır. Bunu ise, çevrenin korunmasını ve geliştirilmesini sağlayacak olan yararlı yöntemler geliştirerek sağlayacaktır. Daha az gürültü çıkaran motor türlerinin yapılması ve sanayi atıklarının yeniden kullanılması örnek verilebilir. Bir diğer uygulama aracı olan yapısal değişiklikler ise çevreye zarar veren ya da verme ihtimali bulunan üretim yöntemleriyle tüketim kalıplarının değiştirilmesi bunların yerine çevreyle dost, ekolojik yönden daha elverişli olanların getirilmesi ve de tedbirli kullanmayı amaçlayan tüketim alışkanlıklarının geliştirilmesi anlamına gelmektedir. Buna örnek olarak da, enerjiden tasarruf yöntemlerinin geliştirilmesi ile enerjinin tutumlu kullanılması, yatırım kararları verilirken çevrenin hesaba katılması gösterilebilir. Çevrenin hesaba katılması da ÇED ile sağlanır (TÇSV, 1987, s.18; BUDAK, 2000, s.50).

15. Çevre Politikası Araçları

Çevre politikası araçlarına çevre koruma araçları da denilmektedir (KAHRAMAN, 1995, s.182). Çevre koruma fikri ilk başlarda çevrede oluşan bozuklukları gidermek olarak görülürken, daha ileri aşamalarda ise daha sorunlar ortaya çıkmadan engellemek olarak görülmüştür (YAVUZ, 1995, s.133). Çevre korumacı politikalarda amaç sorunların peşinden gitmek değil, bu sorunların sebeplerini bularak, çevreye en az zararı verecek teknolojik ilerlemeleri kullanmaya teşvik etmektir (KAHRAMAN, 1995, s.184). Çevre korumadan iyi sonuç alınması için herkesin katılımı şarttır, hiçbir ayırım gözetmeksizin her birey çevre korumadan sorumludur. Halk desteği olmadan çevre korunamaz (GÖNEN, 1990, s.7). Çevre korumacı politikada izlenilecek en iyi yol, çevre için sorun oluşturan ürün ve teknolojiler için ilave vergi uygulamasıdır (KAHRAMAN, 1995, s.183). Bu uygulama, çevreyle dost yöntemleri kullanmayı teşvik ederek çevrenin daha az zarar görmesini sağlamaktadır.

Çevre politikalarında hangi modelin kullanılacağı belirlenirken, belirlenen modelin uygulanabilmesi için geliştirilecek olan çevre politikası araçlarının da belirlenmesi gerekmektedir (KAHRAMAN, 1995, s.182). Çevre politikası araçları, “çevresel maliyetlerin içselleştirilmesini ve bu ürünleri üreten ve tüketenlerin gerçek sosyal

maliyetleri” ödemesini hedef almıştır (GÜZEL, t.y. s.4). Çevre politikaları değerlendirilirken “strateji” ile “çevre politika araçları” birlikte değerlendirilir. Dört aşamayı öngören stratejinin ilk aşaması, çevrede meydana gelen zararın giderilmesidir. İkinci aşama, sorun oluştuğundan sonra bir daha tekrarlanmaması ve giderilmesi için alınan ek önlemlerden oluşur. Bu ilk iki aşama sorun ortaya çıktıktan sonra tedavi etmeye yöneliktir. Üçüncü aşama ise, faaliyete geçilmeden çevreyi koruyan, zarar vermeyen uygun yöntemlerin kullanılmasını öngörür. Dördüncü ve son aşamada, “ek tedbir veya yeniliklerle iyileştirmeye ve düzeltilmeye çalışılan ekonomik formlara veya çevre ile uyumsuz teknolojilere” yer verilmemesini içerir. Son iki aşama ise sorunun ortaya çıkmasını engellemeye yöneliktir (KAHRAMAN, 1995, ss.181–182; MUTLU, 2008). Çevre politikası araçları hukuki araçlar, mali araçlar ve destekleyici araçlar olarak sınıflandırılmıştır.

150. Hukuki Araçlar

Mevzuat araçları da denilen ve idare organlarınca kullanılan hukuki araçlar, yasal düzenlemelerle kısıtlayıcı tedbirler getirmiştir. Kirleten ya bu kısıtlamalara uyar ya da cezai yaptırımlara maruz kalır. Hukuki araçlar kirletene başka bir seçenek tanımamıştır. Hukuki araçlar; standart ve sınır değerler getirme, kirletme yasakları ve kirletmeme emri, bildirme ve işaretleme yükümlülüğü, ruhsata bağlama ve ÇED’den oluşmaktadır.

1500. Standartlar-Sınır Değerler Getirme

Çevre yönetimi, var olan çevre kalitesini daha üst bir seviyeye taşımak, istenilen çevre değerlerine sahip olma amacını taşımaktadır. Artan çevre sorunları için önlem almak durumunda olan idari makamlar çevre kalitesini ölçerek, oluşan zararlı etkilerin belirlenen değerlerin üzerine çıkmasını engellemek durumundadırlar. Çevre yönetiminin en önemli görevi, çevre değerlerinin ölçülmesi ve ekosistemi güvence altına alacak azami emisyon değerlerinin belirlenmesi olmaktadır. İdari makamın bu görevine de standart getirme ya da sınır değerler getirme denilmektedir. Teknik çalışmalar sonucu belirlenen bu standartlar yasal çalışmalarla faaliyette bulunacaklar için uyulması gereken zorunlu kurallar haline gelmiştir (BUDAK, 2000, s.53).

Zorunlu kurallar haline gelen sınır değerler ve ölçütler, kirliliğin çeşitlerine göre rakamsal sınırlar getirip bu sınırların aşılmaması için gereken önlemleri almayı gerektirmektedir. Getirilen bu sınır değerler atık türlerine göre değişiklik göstermektedir. Kirletenlerin belirlenen bu oranlara göre kirliliklerini azaltmaları gerekmektedir (TURGUT, 2009, ss.129–130). Bu kurallara uymayan faaliyet sahipleri cezalandırılmaktadır. Bu cezalar ise; işyeri kapatma, para cezası, idari yaptırım ve hapis cezası olarak düzenlenmiştir (BUDAK, 2000, s.53). Sonuç olarak, atık türlerine göre belirlenen sınır değerlerin, aşılması halinde uygulanacak cezaların caydırıcılığı sayesinde sınır değerlerin aşılması engellenmiş olacak ve çevrenin taşıma gücünden fazla zarar görmesi engellenmiş olacaktır.

Standartlar, çevrede olumsuz etki yaratan kirleticilerin önlenebilmesi için ulaşılmak istenen seviyeyi belirtmektedir. Standartlar, alıcı ortama ilişkin standartlar ve kirleticiye ilişkin standartlar olmak üzere sınıflara ayrılmıştır. Alıcı ortama ve kirleticiye ilişkin standartlar da kendi aralarında kalite standartları, emisyon standartları, teknoloji standartları ve ürün standartları olarak sınıflandırılmıştır. Alıcı ortama yönelik geliştirilmiş olan kalite standartları da hava ve su için ayrı olarak geliştirilmiştir. Su kirliliği için belirlenen standartlar da kendi arasında alıcı ortam standardı ve deşarj standardı olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Alıcı ortamda aşılmaması gereken seviyeyi belirleyen standartlar kalite standartları olarak adlandırılmaktadır. Kalite standartları, çevrenin korunmasını amaçlayarak uygun politikanın kullanılmasında fayda sağlamaktadır. (ERTÜRK, 1998, s.124). Kalite standartları alıcı ortama yönelik geliştirilmiş bir standarttır. Alıcı ortam standartları, hava ve su için ayrı olarak düzenlenmiştir. Su kirliliği için iki standart belirlenmiştir. Bunlardan ilki olan alıcı ortam standardı deney gerektirmektedir. Alıcı ortamın kalitesini etkileyen dışsal değişkenler olduğundan uygulama zorlukları vardır (BUDAK, 2000, s.54). Alıcı ortam standartları dış etkenlere maruz kaldığı için su kirliliği için belirlenen standartların uygulanmasında zorluklar yaşanmaktadır. Alıcı ortam standardı, gözleme dayanmaktadır ve su kirliliğinin sürekli ölçülmesi gerekmektedir. Bu yüzden, alıcı ortam standartlarının uygulanma zorlukları vardır.

Deşarj standardı ise bir diğer alıcı ortam standardıdır. Deşarj standardına atık su standardı da denilmektedir. Alıcı ortam standardı suda oluşan kirlenme miktarının katlanılabilecek miktarını belirlerken, deşarj standardı da suya bırakılan kirleticilerin etkilerini sınırlamaktadır (ERTÜRK, 1998, s.125). Deşarj standardı, bir faaliyet sonucu açığa çıkan atık sulara ilişkin düzenleme getirmiştir. Faaliyet sahibinin yani kirleticinin alıcı ortama bıraktığı kirleticilerin çevrede meydana getireceği olumsuzluklar için sınırlayıcı olmuştur.

Kirleticiye ilişkin kaynaktan bırakılan kirletici miktarını belirleyen standartlar ise emisyon standartları ve ürün standartları olarak adlandırılmaktadır. Bir politika aracı olarak kullanılan emisyon standartları, kirleticiler üzerindeki sınırlamaları belirlemektedir (ERTÜRK, 1998, s.124). Emisyon standardı, “kirleticinin atık ile emisyonuna girdiği noktadaki standart” iken ürün standardı ise “ürünün oluşumu ile ilgili olup ürünün özellikleri ile sınırlıdır” (TALINLI, 1997, s.6). Kirleticiye ilişkin bir standart olan emisyon standartlarına örnek olarak, egzoz muayenelerinde havaya salınan kirleticilere bakılması gösterilebilir. Egzozdan havaya salınan kirleticilerin belirlenen oranların üstünde çıkmaması gerekmektedir. Bu da deney gerektiren standarttır. Bir diğer standart çeşidi olan teknoloji standardında ise, yapılacak olan bir faaliyet çevreyi kirletme riski taşıyorsa hangi teknolojinin kullanılacağıın en baştan belirlenmesidir. Çimento fabrikası faaliyete geçirilirken, belirlenen teknolojiyle üretilen filtrenin kullanılması şartı örnek verilebilir. Bu standartların dışında ürün standardı geliştirilmiştir. Ürün standardı bir ürünün taşınması gereken özellikleri belirler. Bu özellikleri taşıyan ürünler çevre açısından sorun yaratmayan ürün olarak değerlendirilir (BUDAK, 2000, s.54).

1501. Kirletme Yasakları-Kirletmeme Emri

Kirletme yasağı, Çevre Kanunu'nun “çevre korunmasına ilişkin önlemler ve yasaklar” başlıklı üçüncü bölümünde, “her türlü atık ve artığı, çevreye zarar verecek şekilde, ilgili yönetmeliklerde belirlenen standartlara ve yöntemlere aykırı olarak doğrudan ve dolaylı biçimde alıcı ortama vermek, depolamak, taşımak, uzaklaştırmak ve benzeri faaliyetlerde bulunmak yasaktır” şeklinde tanımlanmıştır. Kirlenme ihtimalinin olduğu durumlarda kirleticiler kirliliği önlemekle, kirlenmenin etkilerini en aza indirmekle ve kirlenmenin

neden olduğu zararları ortadan kaldırmakla sorumludurlar (2872 Sayılı Çevre Kanunu md.8).

Çevre Kanunu'nun önemli düzenlemelerinden biri de sorumlulukla ilgili yapılan düzenlemedir. 2872 Sayılı Çevre Kanunu'na göre, kirletme faaliyetinde bulunan faaliyet sahibi kusuru olmadığını ispatlaması durumunda, çevrede oluşmuş olan zararın tazminini ödemekten kaçabilmekteydi. Fakat AB uyum sürecinde çıkarılmış olan 5491 Sayılı Kanun ile "kusursuz sorumluluk" getirilmiştir. Kusursuz sorumlulukla birlikte faaliyet sahibi çevrede oluşmuş olan zarardan sorumlu olmasa bile bu zararı karşılamakla yükümlü hale getirilmiştir. Faaliyet sahibi her türlü önlemi aldığı kanıtlanırsa bile zararın tazmin edilmesinden kaçamayacaktır (ŞAFAK, t.y.). Kısaca özetlemek gerekirse, 2872 Sayılı Çevre Kanunu'nda kusurlu sorumluluk yani kusurlu görülmesi halinde ya da kusurlu olmadığını kanıtlayamaması halinde zararın maddi karşılığını ödemekle yükümlü olurken, 5491 sayılı kanun ile kusurlu sorumluluk yerine kusursuz sorumluluk yani objektif sorumluluk getirilmiştir. Kusursuz sorumlulukla birlikte, faaliyet sahibi kusurlu olmadığını kanıtlanırsa dahi zararın maddi karşılığını ödemekle yükümlü duruma getirilmiştir.

En eski ve en sık kullanılan yöntem olarak kullanılan kirletme yasakları, çevreye zarar verecek faaliyette bulunacak olanların, yapmayacaklarını gösteren bir yasaklar listesi şeklindedir. Örneğin, bir faaliyet sonucu ortaya çıkan zararlı atıkların hiçbir işlemlemeden belirlenen yerlerin dışındaki alıcı ortama bırakılması yasaklanmıştır. Birde faaliyette bulunacak olana çevreci davranması ve çevrede kirlilik yaratmaması emredilmiştir. Bunun en güzel örneğini de, alışveriş yapılırken naylon torba yerine çevreye zarar vermeyen torbaların kullanılması oluşturur (BUDAK, 2000, s.55).

Yasaklama kirleticiye olduğu gibi faaliyete, bölgeye ya da bunların birkaçına birden getirilebilmektedir. Yasaklar, insan sağlığı başta olmak üzere tükenme tehdidi altında olan canlı türleri, ekosistemler ve kültürel değerler için de getirilmektedir. Hava ve su kalitesi bakımından önemli bir yere sahip olan bölgeler, özel canlı türlerinin barınmasına imkân veren bölgeler, tarihi öneme sahip ve kültürel değerler barındıran bölgeler için de yasaklamalar getirilebilmektedir. Bölgelere ilişkin getirilen yasaklama ile birlikte, bu bölgelerde yapılacak bazı faaliyetlerin yapılması ve de kirleticilerin bu bölgeleri kullanması yasaklanmıştır (TURGUT, 2009, s.244).

Kirletme yasakları ya da kirletmeme emirleri yetkili idari makamların denetimine muhtaçtır. İdari makamların denetimi için de hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Getirilen bu hukuki düzenlemeler idari makamlara denetim yapma yetkisi vermiş ve bir takım araçların kullanılmasını da sağlamıştır (BUDAK, 2000, s.55). Bu durumda faaliyet sahibi ya da kirleticiler sürekli olarak idari makamların denetimi altında olacaktır. Böylece de çevreye gelebilecek zararlar en alt seviyede tutulmuş olacaktır.

1502. Bildirme ve İşaretleme Yükümlülüğü Getirme

Üretim faaliyeti sonucu ortaya çıkan atıkların ve ürünün çevreye verdiği zararları faaliyeti gerçekleştirenin bilmesine rağmen etkilenenler bu zararları ilk başlarda fark etmeyebilirler. Kirletici bu konularda bildirimle yükümlüdür (KAHRAMAN, 1995, s.183). Faaliyet sahibinin, ilgili idarelere bildirimde bulunması bu idarelere denetleme konusunda kolaylık getirmektedir. Ürünlerin ve üretim sonucu oluşan atıkların özellikleri ve oluşan zararların giderilmesi için yapılacak işlemler hakkında idareyi bilgilendirme daha çok kimya sanayi ve gen teknolojisi alanında çalışan işletmelerde görülmektedir (BUDAK, 2000, s.55).

İşaretleme yükümlülüğü ise atıkların kontrolü bakımından kolaylık getirmiştir. Tehlikeli maddelerin taşınması sırasında taşınması gereken işaretleri belirlemiştir. Bu tehlikeli atıkların taşınması sırasında hangi güzergâhları kullanacakları idare tarafından tespit edilir (BUDAK, 2000, ss.55–56). Bu işaretleme yükümlülüğü sayesinde atıkların taşınma işlemi kontrol altında tutularak çevreye gelebilecek zararlar engellenmektedir. Atıkların bırakılacakları yerlerin idare tarafından tespiti ise faaliyet sahiplerinin atıkları daha özenle boşaltmasını sağlayacak ve zararların çevreye yayılmasını önleyecektir.

1503. Ruhsata Bağlama

Kirlilik ortaya çıkmadan önce kirliliği engelleyebilme özelliği olan bu yöntem kamu idarelerince kullanılan hukuki araçların en etkili olanıdır. Faaliyete başlanabilmesi için alınması zorunlu olan ruhsat, belirlenen şartlar yerine getirildiği takdirde verilir. Eğer şartlar yerine getirilmemişse ve de bir uygunsuzluk varsa ruhsat talebi reddedilerek faaliyete izin verilmez. Ayrıca ruhsatın verildiği durumda bile faaliyet sahibi gereken

koşulları yerine getirmiyor ve çevreyi kirletiyorsa verilen ruhsatın iptali söz konusudur (BUDAK, 2000, ss. 55–56). Bu aracın kullanılmasının olumlu sonuç yaratması için doğru ve etkin kullanılması gerekmektedir.

1504. Çevresel Planlama-Çevresel Etki Değerlendirmesi

ÇED, çevre koruma politikası içinde önemli bir yere sahip, ekonomi ile ekolojiyi uzlaştıran teknik ağırlıklı bir araçtır. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında ve geliştirilmesinde önemli bir yere sahiptir (TURGUT, 2009, s.209). ÇED, yapılması düşünülen bir faaliyet planlama aşamasında iken, söz konusu faaliyetin uygulanması halinde olabilecek tüm etkilerinin belirlenmesi, olumsuzlukların önlenmesi için tedbirler alınması, bu faaliyetin uygulanması için izin verecek idari organın çevre koruma amaçları doğrultusunda doğru ve uygun karar vermelerine yardım etmek ve yol göstermek için kullanılan bir yöntemdir. ÇED, ekonomik ve sosyal gelişmeyi önlemeden yapılan ekonomik politikalarla çevre değerlerini korumayı amaçlamaktadır. ÇED'in hedefi ise, yapılacak olan yatırımlarla çevreye gelebilecek zararları önceden tespit ederek önlemektir (EGELİ, 1996, ss.36–37).

Çevre politikalarının en etkili araçlarından biri olan ÇED, etkili kullanıldığı zaman çevre koruma için yararlı sonuçlar üretmektedir. Çevre için olumsuz sonuçlar yaratması muhtemel olan yatırımların zararlı etkilerinin giderilmesi için, yatırım aşamasında gereken önlemlerin alınmasına olanak vermektedir (YAŞAMIŞ, 1995, s.252). Kirletilmiş bir çevreyi eski haline getirmenin maliyetine katlanmaktansa, faaliyetin çevreyi kirletmeden yerine getirilmesi daha akılcı bir davranış olacaktır. Kalkınma ve çevre arasında sağlıklı bir denge kurmak amacıyla geliştirilen ÇED'i ilk olarak kullanan Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra ÇED Avrupa ülkelerinde de çevre koruma için kullanılan bir araç olmuştur (KARALAR, 1995, s.298). AB üyesi ülkelerin çoğu ÇED düzenlemelerini AB mevzuatlarını iç hukuklarına aktarma döneminde gerçekleştirmiştir. Ayrıca uluslararası düzeyde ESPOO Sözleşmesi yapılmıştır. Bu sözleşme ile birlikte bir ülkede yapılan yatırımların, özellikle sınır komşusu ülkelerde meydana getirdiği olumsuz etkileri düzenlenmiştir (TURGUT, 2009, s.213).

ÇED, Rio Deklarasyonu'nun onyedinci ilkesinde de yer almıştır. Onyedinci ilke de, “ulusal bir araç olarak çevresel etki değerlendirmesi çevreye önemli derecede zarar verici nitelikteki ve uzman ulusal otoritenin kararına bağlı olan faaliyetler için yapılacaktır” şeklinde düzenlenmiştir (ERTÜRK, 1998, s.225). ÇED, “tahmin ve önleme” olmak üzere iki önemli strateji benimsemiştir. ÇED, planlanan bir faaliyet sonucu ortaya çıkabilecek olumsuzlukların belirlenmesini ve bu faaliyetin zararlı etkilerinin önlenmesini ya da en aza indirilmesi için yapılan çalışmalardır. Faaliyetlerin çevre üzerinde yapacağı etkilerin incelenmesi için kullanılır. Çevre politikasının en etkin araçlarından olan ÇED, sorunlar ortaya çıkmadan önlemek için geliştirilmiştir (KARALAR, 1995, s.298).

Türkiye’de ÇED, ÇED Yönetmeliği’nde de belirtildiği gibi 1983 tarihli 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun onuncu maddesine dayanılarak hazırlanmıştır (ÇED YÖNETMELİĞİ, 2003, md.3). 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun onuncu maddesi ve 2006 yılında çıkarılan 5491 sayılı Çevre Kanunu’nun yedinci maddesi ÇED’e yer vermiştir. 2006 yılında çıkarılan 5491 sayılı kanun Stratejik Çevresel Değerlendirme yapılmasını getirmiştir. Bu hüküm, “Çevresel Etki Değerlendirmesine tabi projeler ve Stratejik Çevresel Değerlendirmeye tabi plan ve programlar ve konuya ilişkin usul ve esaslar Bakanlıkça çıkarılacak yönetmeliklerle belirlenir” şeklinde düzenlenmiştir (5491 SAYILI ÇEVRE KANUNU, 2006, md.7).

151. Mali Araçlar

Bir aracın mali araç sayılabilmesi için varlığında sağladığı avantajın yokluğunda ortadan kalkması gerekmektedir. Mali araçların hukuki araçlar gibi yaptırımı yoktur. Mali araçlar ürünlerin kullanım, üretim ve piyasaya sunulmuş maliyetlerini etkilerler. Mali araçlar; kirletme harçları, kirletme sertifikaları, çevre vergileri, sübvansiyon ve fonlar ve zorunlu depozito ödemelerinden oluşmaktadır.

1510. Kirletme Harçları

Harçlar da mali araçlardan bir diğeri olan vergiler gibi “çevrenin kullanımına fiyat belirlemenin doğrudan yoludur” şeklinde tanımlanabilmektedir (DÜNDAR-FİŞNE, 2002, s.124). Bir başka şekilde ise “belirli bir bölgede kirletici tarafından çıkartılan zararlı

maddeler için alınması gereken parasal karşılıklara harç adı verilmektedir” şeklinde tanımlanmıştır. “Kirliliğin bedeli” olarak görülen harçlar kirliliğe karşı alınan parayı ifade etmektedir (BUDAK, 2000, s.59; KAYIR, 2003, s.328). Harçlar hava, su ve toprakla ilgili olarak kirletme harçları, emisyon harçları, ürün harçları ve kullanım harçları olarak sınıflandırılmıştır (MUTLU, 20006, s.66).

Emisyon harçları, kirleticilerin havaya, suya ve toprağa bırakılmasına ayrıca gürültü oluşmasına karşı konulan harçlardır. Gürültü harçlarına uçaklardan alınan harçlar örnek verilebilir. Emisyon harçlarının uygulanmadığı durumlarda ürün harçları uygulanmaktadır. Ürün harçları ise, “üretim, tüketim ve atılmaları esnasında çevreye zarar veren ürünler üzerine konan harçlardır”. Bir de hizmet karşılığı alınan kullanıcı harçları vardır. Bunlarda ortak veya kamusal hizmetler için ödenen bedellerdir ve kirliliğin temizlenmesi amacıyla kullanılmaktadırlar (DÜNDAR-FİŞNE, 2002, s.124). Bunların dışında çöpler de harç alınabilen bir alanı oluşturmaktadır. Çöp çıkaran işletmeler ortaya çıkan çöpün miktarına bağlı olarak, bu atığı kaldırmak, depolamak ve zararlarını ortadan kaldırmak zorunda olan idarelere bu konu ile ilgili belirlenen harç miktarını ödemektedirler (KAYIR, 2003, s.328).

Genellikle yerel idarelerce toplanan harçlar, çevresel zararların giderilmesi için kullanılmaktadır. Bu yöntem, çevrede sorun yaratan faaliyetlerin doğrudan sınırlandırılmasına imkân vermemektedir. Kirletici için kirletme faaliyeti pahalastırılmaktadır. Bu zamana kadar dışarıya yansıttığı maliyetler, artık işletmenin kendi giderleri arasında sayılarak içselleşmektedir (BUDAK, 2000, s.60).

1511. Kirletme Sertifikaları

Başta Amerika olmak üzere az sayıda ülkede uygulama alanı bulan bu çevre politikası aracı hava kalitesi, insan ve çevre sağlığı bakımından elverişli ortamlarda faaliyetleri sonucu kirlilik meydana getirecek olanlara, yapabilecekleri en fazla kirlilik miktarını gösteren ve bu seviyenin üstüne çıkmayı yasaklayan belgenin yetkili makamlar tarafından bir ücret karşılığı ya da açık artırma yoluyla satılması esasına dayanmaktadır (BUDAK, 2000, s.60).

Kirletici faaliyette bulunacak olanlara yapabilecekleri kirlilik miktarını gösteren kirletme sertifikaları, doğanın kendi kendini temizleme kapasitesini aşmaması için belirli bir sayıdan sonra hiçbir işletmeye verilmemektedir. Kirletme sertifikalarının ya da emisyon izinlerinin belirli bir sayıdan sonra hiçbir işletmeye verilmemesi ile doğanın taşıma gücünün üstüne çıkılması engellenmiş olmaktadır. Böylece doğa sürekli tahrip edilmeyerek eski haline gelebilmektedir. Bu bölgelerde faaliyete geçecek olanlar bu belgeyi daha önce edinmiş olandan da satın alabilirler. Belgesini satan kişi ya işletmesini kapatacak ya da çevreye dost teknoloji kullanacaktır. Ayrıca bir kirletici, kendine verilen kirletme hakkının hepsini kullanmayarak geri kalan kirletme hakkını başka bir kirleticiye satabilmektedir. (BUDAK, 2000, ss.57–61). Bu yüzden kirletme sertifikalarına devredilebilir kirletici izinleri de denilmektedir. Kirliliği azaltıcı bir etkisi olmayan bu yöntem, sadece kirliliğin belli bir seviyede kalmasını sağlamaktadır.

Kısaca sertifika verilerek düzenlenen bu kirletme hakkı üç aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak, hükümet kirliliğe yol açan maddeler için belirli bir coğrafi alanda izin verilebilir kirlilik düzeyini belirlemektedir. İkinci olarak da, bu belirlenen kirlilik düzeyi çerçevesinde o coğrafi alanda faaliyette bulunacak işletmelere belirli oranda kirletme hakkı tanınmaktadır. Kirletme hakkı işletmenin çevreye bırakılmasına izin verilen emisyon değerini göstermektedir. Son olarak da işletme kendine verilen kirletme hakkının hepsini kullanmıyorsa kalan kısmı başka işletmelere satabilmektedir (EKEMAN, 1998, ss.47–48).

1997 yılında Kyoto’da yapılan toplantı ile gündeme gelen ve Kyoto Protokolü’nün iklim koruma önlemleri arasında yer alan karbon ticareti ya da emisyon ticareti ile faaliyet sahipleri, azalttıkları karbon miktarı kadar “karbon kredisi” satmaya hak kazanmaktadırlar. Kullanılmayan karbonu ise, izin belgesi alamayan ya da yasal limitlerin üzerinde karbon salınımı yapan faaliyet sahipleri almaktadır. Ayrıca çevreye karşı duyarlılık gösteren faaliyet sahipleri de gönüllü olarak karbon kredisi almaktadır (BOYACIOĞLU, 2009). Emisyon ticareti AB tarafından da AB Emisyon Ticaret Sistemi adı altında 1 Ocak 2005 yılında faaliyete geçirilmiştir (DEMİR, 2007, s.5).

1512. Çevre Vergileri

Çevre vergilerini çevre harçlarından ayırmak gerekmektedir. Çevre harçları belirli bir hizmet karşılığı ödenmektedir. Çevre vergileri ise, genel bütçeye karşılık beklemezsizin yapılan katkılardır (EKEMAN, 1998, s.45). Sosyal açıdan daha adil olan bu yöntemle birlikte çevreye zarar veren ürün ve teknolojilerden vergi alınmaktadır. Bu ise çevreye daha az zarar veren teknoloji kullanan yatırımları teşvik etmektedir. Vergilendirme, topluma yüklenen sosyal maliyeti göz önünde bulundurularak hesaplanmalıdır. Çünkü işletme sahibi dışsal maliyetleri içselleştirmelidir ki konulan vergileri dikkate alarak hareket etsin. Bir de vergi toplamında bir değişiklik yaratmayan yeşil vergi reformu vardır. Vergi değişimi de denilen bu uygulamayla, çevre açısından yararlı faaliyetlerin vergileri düşürülerek çevre açısından zararlı faaliyetlere eklenmektedir (KAHRAMAN, 1995, s.183).

Çevre vergilerinin, çevreye karşı gerçekleştirilecek duyarsız faaliyetler üzerinde caydırıcılık özelliği vardır (BROWN, 2003, s.251). Ayrıca çevreye zarar vermeyecek, çevreyle dost teknolojiyi edinmek isteyen işletmelere vergi indirimleri yapılarak işletmelere kaynak sağlanmaktadır. Vergilerde yapılan bu indirimler gelirleri doğrudan etkilemektedir (BUDAK, 2000, s.62). Vergi konusunda yapılan bu düzenlemeler çevrenin zarar görmesini engellemek için alınmış tedbirlerdir. Bu düzenlemelerin uygulanması sonucu, çevreyle uyumlu yatırımlar teşvik edilerek çevre korunmuş olacaktır.

Çevre vergilerinin bir diğer faydası da, toplum için bilgilendirici bir özelliğe sahip olmasıdır. Eğer, hükümet bir ürünü çevreye zararlı olduğundan dolayı vergilendiriyorsa bu durum, toplumda endişe yaratacaktır (BROWN, 2003, s.241). Ürünün, çevre açısından durumundan endişe duyan toplum bu ürünü kullanmama yoluna giderek çevreye karşı olan sorumluluğunu yerine getirmiş olacaktır.

1513. Sübvansiyon ve Fonlar

“Kirleticilerin bir takım önlemler almaları koşuluyla kendilerine ödenen mali yardımlar sübvansiyon adını almaktadır”. Sübvansiyonu negatif rüşvetten ayırmak gerekmektedir. Negatif rüşvette çevre için sakıncalı faaliyetin daha az yapılması için parasal destek

sağlanmaktadır. Negatif rüşvet, işletmelere çevreyi daha az kirletmeleri için ödenen bedeldir. Sübvansiyonda ise, işletmecinin kendi faydası kadar değil de sosyal faydayı sağlayacak kadar üretmesi için ücret ödenmektedir (BUDAK, 2000, s.62).

Sübvansiyon ve fonlar, ekonomik araçların etkin olmaması durumunda işletmelerin kullandıkları teknolojiyi çevreyle uyumlu hale getirmek için yapılmaktadır. Yapılan bu yardımlar devlet hazinesinden ödenebileceği gibi fonlar veya düşük faizli krediler şeklinde de olabilmektedir (KAYIR, 2003, s.329).

1514. Zorunlu Depozito Ödemeleri

Depozito geri ödeme sistemi, çevrede sorun oluşturacak ürünlerin kullanımını caydırıcı etkisiyle ürünlerin çevrede sorun oluşturmayacak biçimde ortadan kaldırılmasını teşvik etmektedir. Bu yönüyle depozito geri ödeme sistemi, çevre için faydalı bir araçtır (EKEMAN, 1998, s.49). Bu aracın daha etkin bir şekilde kullanılması için depozito geri ödeme sistemine girecek ürünlerin belirlenmesi gerekmektedir. Depozito geri ödeme sistemi ile çevreyi kirletmesi muhtemel ürünlerin çevreyi kirletmeden geri dönüşü sağlanmaktadır.

Depozito, tüketicinin potansiyel kirletici ürünleri alırken ödedikleri ücrete denmektedir. Ürün alınırken ödenen bu ücret, ürünün ambalajı çevreyi kirletmeden geri getirildiğinde geri alınmaktadır (GÜZEL, t.y. s.4). Ekonomik bir değeri olan ve tekrardan kullanılabilme özelliği olan ürünler için kullanılan bir yöntemdir (BUDAK, 2000, s.62). Ekonomik bir değere sahip olan bu ambalajlar çevreye bırakıldıklarında çevrede uzun ya da kısa vadede sorun oluşturmaktadırlar. Bu ambalajların ya da ürünlerin kullanıldıktan sonra toplanarak tekrardan kullanabilmeleri için depozito uygulaması geliştirilmiştir.

Çevre koruma amacıyla geri dönüşümü olan mallar için kullanılan bu uygulamada, geri dönüşümü olan ambalajlı bir ürün alındığında başta ödenen depozito ücreti ürünün ambalajı (genellikle cam şişe) geri getirildiğinde başta ödenen depozito ücreti geri alınır. Depozito uygulaması daha çok meşrubat şişesi ve kutularında, çöp sayılmayan bitmiş pillerde, lastiklerde ve buzdolabı sistemleri gibi alanlarda uygulanmaktadır.

152. Destekleyici Araçlar

Kamu idarelerine destek olan bu araçlar, çevre konusunda bilinçlenmeye ve kamuoyunun bilgilendirilmesine hizmet etmektedir. Eğitim programlarının geliştirilmesi ve çevre ile ilgili bilgi sahibi olmak için halka dağıtılan el kitapçıkları destekleyici araçların hedeflerine ulaşmasında araç olarak kullanılmaktadır (BUDAK, 2000, s.63). Ayrıca kirliliğe maruz kalanlarla kamunun uzlaşmasını sağlayan olanakları da destekleyici araçlar arasında sayabiliriz (KAYIR, 2003, s.330). Ayrıca, toplumların örgütlenmesi ve baskı gruplarının yönetime katılımının sağlanması da destekleyici araçlar arasında yerini almıştır (AKDUR, 2009, s.46).

Destekleyici araçlara gönüllü anlaşmalar, Çevre Yönetim ve Denetim Sistemi (EMAS) ve eko etiketleme sistemi de eklenebilir. EMAS, işletmelerin ve diğer kuruluşların çevresel performanslarını değerlendirme, raporlama ve geliştirme amacını taşıyan bir yönetim aracıdır (DURU, 2007, s.187). EMAS, küresel ölçekli çevre yönetim sistemi olan ISO 14000 ile benzerlik göstermektedir. ISO 14000'nün hazırlanması 1992 Rio'da yapılan dünya zirvesi ile olmuştur. Doğal kaynak kullanımının azaltılmasını, toprağa, havaya ve suya verilen zararın en alt seviyeye indirilmesini amaçlayan ISO 14000, ürün standardı değil sistem standardıdır. ISO 14000 ürünün nasıl üretildiği ile ilgilenir (http://www.standartkalite.com/iso14001_nedir.htm,2009). ISO 14000 ile benzerlik gösteren EMAS sadece AB'de uygulanmaktadır (İktisadi Kalkınma Vakfı [İKV], 2005, s.21). Gelişmiş ülkelerde söz konusu olan gönüllü anlaşmalarda devlet ve büyük firmalar kendiliğinden bir araya gelmektedir. Zorunluluğun olmadığı bu anlaşmalarda herkes kendine düşeni yaparak bir anlaşmaya varılmaktadır.

Aynı ürün kategorisinde olan ve etiketi olmayan ürünlere nazaran çevreye daha az zarar verdiğinin gösterilmesine yarayan işaretleme sistemine eko etiketleme denir (KARABULUT, 2004, s.312). Bu etiketi alan ürünler çevresel açıdan sorun üretmeyen ürün olarak tanımlanmaktadırlar. Bu ürünlerin maliyetleri daha yüksek olduğu için daha pahalıya satılmaktadırlar. Her ülkenin kendine ait logosu bulunmaktadır.

AB de 1992 yılında çevre etiketi sistemini oluşturmuştur. AB çevre etiketi sistemi ile ekonomik araç olarak EMAS benzerlik göstermektedir. AB çevre etiketi sistemi ile

amaçlanan çevreye daha duyarlı olan ürünlerin üretimini ve kullanımını geliştirmektir. Çevre etiketi incelenirken iki önemli noktayı birbirinden ayırt etmek gerekmektedir. Bütün AB üyeleri için kullanılan, çevreye zararsızdır anlamına gelen “eco label” ile bazı üyeler için geliştirilen ve ulusal düzeyde kalan “environmental hallmark” adını alan çevre etiketlerinin karıştırılmaması gerekmektedir (İGEME, 1996, s.7). Edinilmesi zorunlu olmayan çevre etiketinin AB’ye ihracat yaparken büyük bir önemi vardır. Pazarlama aracı olarak da görev yapan çevre etiketlerine örnek olarak, Almanya’nın kullandığı Blue Angel, İsveç’in kullandığı Falcon işaretleri örnek olarak gösterilebilir. AB ülkelerinin kullandığı çevre etiketlerine AB çevre politikaları kısmında anlatılacağı için bu bölümde kısaca değinilmiştir.

AB çevreye ve çevre politikalarının uygulanmasına önem vermektedir. Çevre, “bir olayın veya metanın her yerine ya da pek çok bölgesine yayılmasını ifade eden küreselleşme” dışında kalmamıştır (AKAD vd, 2007, s.131). Bu yüzden çevre uluslararası düzeyde ele alınmıştır. Çevreyle ilgili sorunlar ortak sorunlar olduğu için, ülkelerin tek başlarına göstereceği çabalar yetersiz kalmıştır. Bu yüzden diğer uluslararası kuruluşlar gibi AB de çevre ile ilgili alanda çalışmalar yapmıştır. Uluslararası kuruluşların çevreye katkıları farklı olsa da, AB’nin de onay verdiği beş grupta toplanabilecek önlemlerde birleşilmiştir (ERTÜRK, 1998, s.236):

- Çevre için ortak hareket ederek “bilimsel, teknik, mali önlem ve planların birleştirilmesi”,
- “Kirlenmeye ve gürültüye karşı uluslararası savaş açılması”,
- Halkın çevre konusunda eğitiminin sağlanması,
- “Bölge planlaması yoluyla çevre yönetiminin gerçekleştirilmesi”,
- Çevre sorunlarının çözümü ve azaltılması için araştırmalar yapılması olarak beş prensip sıralanmıştır.

AB’nin öncelikli amacı, halklarının daima yükselen yaşam standartlarına sahip olması, çalışma şartlarının iyileşmesi ve ekonomilerin uyumlu hale gelmesidir. Birlik olabilmek, üye ülkelerin her alanda birbirleriyle uyum içinde olmalarını gerekli kılmıştır. Bu uyumlaştırılması gereken alanlara çevre de dâhildir, çünkü sağlık, para, iş gibi kavramlar bunları yaşayabilecek ya da isteklerin gerçekleştirebileceği bir doğal ortam olmadan bir işe

yaramayacaktır. AB çevre politikasını ilk küresel çevre politikası olan 1972 Stockholm Konferansı'na bağlı olarak geliştirmiştir.

AB Çevre Politikası'nın gelişimi, evreleri ikinci bölümün konusu olduğu için bu bölümde konuya kısaca değinilmiştir. AB çevre alanındaki çalışmalarından dolayı örnek olarak gösterilmektedir. Ayrıca AB, çevre konusunu hükümetler arası düzeyde çözüme kavuşturma konusunda çok başarılıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKALARI

Birinci bölümde, çevre politikalarına yer verildikten sonra bu bölümde de AB'nin çevre politikalarını belirlemeye başlamasına ve AB'yi çevre politikası yapmaya iten nedenlere değinilmiştir. Ortak çevre politikasına ihtiyaç duyulmasının nedenleri bu bölümde ele alınmıştır. 1 Temmuz 1987 tarihli Avrupa Tek Senedi, AB Antlaşması olarak da bilinen 1 Kasım 1993 tarihli Maastricht Antlaşması, 1 Mayıs 1999 Amsterdam Antlaşması ve 26 Şubat 2001 tarihli Nice Antlaşmasının ortak çevre politikasının gelişimindeki yerleri ve önemleri bu bölümde ortaya konmuştur.

AB'nin oluşturduğu çevre politikalarının gelişiminin ve geçirdiği evrelerin anlaşılması için çevre eylem programlarına bakmak gerekmektedir. Birlik ilk çevre eylem programına 1973 yılında başlamıştır ve bugüne kadar altı tane çevre eylem programı gerçekleştirmiştir. Bu altı çevre eylem programı ve AB'nin 2009 çevre için belirlediği öncelikler bu bölümde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

AB'nin yasama organı olan Parlamento'nun, karar organı Konsey'in, yürütme organı Komisyon'un ve anayasa mahkemesi niteliğinde olan Avrupa Adalet Divanı'nın ortak çevre politikasının oluşumunda ne gibi etkilerinin olduğu bu bölümde irdelenmiştir. Bu organların yanında çevre alanında faaliyet gösteren AB kurumları da yer almaktadır. Bu kurumlar; Çevre Genel Müdürlüğü, Avrupa Çevre Ajansı (AÇA), Birliğin finansman kurumu olan Avrupa Yatırım Bankası, Avrupa Çevre İlkeleri, sıra dışı eylemleri ile medyada yer alan Greenpeace, Avrupa Dünya Dostlar Grubu'nun koordinasyon örgütü olan CEAT ve Dünya Doğa Fonu olan WWF'den oluşmaktadır. Ayrıca çevreci grupların da çevre politikaları üzerinde etkisi olmaktadır. Birlik organlarının ve kurumlarının ve de çevreci örgütlerin ortak çevre politikasının oluşumuna etkileri, bu bölümde ele alınmıştır.

İlk bölümde anlatılmış olan çevre politikası ilkelerine önleme ilkesi, kaynağında önleme ilkesi, entegrasyon ilkesi, hizmette yakınlık ilkesi, yüksek seviyede koruma ilkesi, işbirliği ve eşgüdüm ilkesini ekleyen Birlik, çevre politikası ilkelerini geliştirmiştir. Birlik çevre politikasının uygulama alanını havanın korunması, suyun korunması, atık yönetimi, kimyasallar, endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi, gürültü, doğa koruma, iklim değişikliği, nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma olarak belirlemiştir. Çevre politikası ilkeleri ve çevre politikasının uygulama alanları bu bölümde belirlenmiştir.

AB çevre politikasının uygulama araçları ilk bölümde anlatıldığı gibi hukuksal, mali ve destekleyici araçlardan oluşmuştur. Birlik bu araçları sürdürülebilir kalkınma hedefini gerçekleştirmek için kullanmıştır. Hukuksal araçlar entegre çevre koruma ve eko-audit sisteminden, mali araçlar, LIFE Programı ve çevre vergilerinden, destekleyici araçlar da ekolojik etiketleme ve AÇA' dan oluşmuştur. Birlik çevre politikası araçları bu bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. AB, çevrenin iyileştirilmesi ve çevre kalitesinin yükseltilmesi için mali yardım programları yapmaktadır. Bu kapsamda yapılan mali yardımlar bu bölümde değerlendirilmiştir.

20. “Avrupa” ve “Avrupa Birliği”

“Avrupa” kelimesinin ne anlama geldiği incelendiğinde farklı bilgiler ortaya çıkmıştır. İlk çağlarda yaşayanlar, güneşin doğduğu tarafı Açu (Asu), battığı tarafı ise Erebe (İrib) olarak adlandırmışlardır. Samice’de kullanılan bu kelimeler, Fenikeliler tarafından Yunanlılara iletilerek Asia ve Europe adını almıştır. Avrupa kelimesinin Yunan mitolojisinde ne anlam ifade ettiğine bakıldığında ise, bir bayan ismi olduğu ortaya çıkmıştır. Europe, Lübnan veya Fenike bölgesinde Sur’un kralı olan Agenor’un kızıdır. Homeros’a göre ise Phonex’in kızı olan Europe, tanrıların en büyüğü Zeus’la evlenerek Girit’e yerleşmiştir. Bu evlilikten çok çocuğu olan Europe, Zeus’tan ayrılarak Girit Kralı Astreion ile evlenmiştir. Europe, suyun doğu yakasında kalan memleketine bir daha geri dönmemiş ve yaşadığı yerlere adından dolayı Europe denmiştir (ÇAKMAK, 2005, s.5).

AB’nin doğuşu iki nedene dayanmaktadır. Birinci neden, Avrupalı Hıristiyan devletlerin aralarındaki anlaşmazlıkların çözümlenmesi iken; ikinci neden de Hıristiyanlık olan ortak dinlerine ve Avrupalı Devlet varlığına yönelik olarak gelebilecek tehlikelere

karşı birleşmedir (ÇAKMAK, 2005, ss.12–13). Bu nedenlere eklenebilecek en önemli neden, Avrupa Devletlerini acil olarak harekete geçiren ekonomik nedenlerdir. Din ve kültür birliğinin oluşturulması ve ekonomik açıdan bir birliktelik sağlanması AB'yi daha güçlü bir konuma getirecektir.

Avrupa'da bir birlik kurma düşüncesinin eskiden beri var olmasına rağmen bu düşünce İkinci Dünya Savaşı'na kadar beklemiştir. Bu savaştan yorgun çıkan Avrupa'nın sömürgelerini ve pazarlarını kaybetmesi birbirleriyle ortak yapılara sahip Avrupa ülkelerine büyük bir darbe indirmiştir. Amerika, Japonya, Rusya gibi ülkelerle aynı pazar içinde faaliyetlerini gerçekleştirmek zorunda kalmışlardır. Bu durum Avrupa ülkeleri için iyi sonuçlar doğurmamıştır. Bu ortamdaki şartlar, zaten var olan birlik kurma düşüncesini hayata geçirmiştir. Avrupa ülkeleri “yenidünya güçleri” karşısında güçlerini birleştirme yoluna gitmişlerdir (BUDAK, 2000, s.13). 1951 'de imzalanarak 1952'de yürürlüğe giren Paris Antlaşması'yla Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), 1957'de imzalanarak 1958'de yürürlüğe giren Roma Antlaşması ile de Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuştur. Bu üç topluluğun asli organlarını birleştirerek tek bir konsey ve tek bir komisyon kuran “Füzyon Antlaşması” 1965'de imzalanarak 1967'de yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten sonra üç topluluk “Avrupa Toplulukları” olarak adlandırılmıştır (TÜRE, 2004, s.59). Avrupa Topluluğu, AB Antlaşması olarak da bilinen 1992 de imzalanan Maastricht Antlaşması ile AB adını almıştır.

21. Avrupa Topluluğu'nda Çevre Kavramının Ortaya Çıkışı ve Çevrenin Önem Kazanması

İktisadi savaş ortamında ortaya çıkan AB'nin kuruluş amaçları arasında çevrenin korunması yoktu. “Ortak bir pazarın” kurulmasını hedefleyerek kurulan AB'nin kurucu antlaşmalarında çevreye yer verilmemesinin nedeni budur. AKÇT'yi kuran Paris Antlaşması'nda, EURATOM ve AET'yi kuran Roma Antlaşması'nda çevreyle ilgili doğrudan bir hükme yer verilmemiştir. Bu dönemlerde çevrenin düşünülmemesinde savaşın etkisi büyüktür (BUDAK, 2000, s.24). Kurucu antlaşmalarda çevreye yer verilmemesi o dönemlerde çevre sorunlarının olmadığı anlamına gelmiyordu. Sadece bu dönemdeki çevre sorunları tehdit edici boyutlarda değildi.

Savaş sonrası kalkınma çabalarıyla aşırı ve hızlı bir şekilde tüketilmeye başlanan doğal kaynaklar tehdit edici boyutlara ulaşarak ekolojik dengeyi bozmaya başlamıştır. Oluşan çevre sorunları kaynakların sınırsız olmadığını fark ettirmiştir (KARABULUT, 2004, s.311). İktisadi kalkınma çabaları içinde refahın sadece ekonomik kalkınmayla sağlanamayacağını anlayarak (BUDAK, 2000, s.26) çevreye özen göstermeye başlamışlardır. Oluşan çevre bilinciyle AB çevre politikalarını oluşturmaya başlamıştır.

Avrupa ülkeleri çevre kirliliğinin önlenmesi için tedbirler almışlarsa da sorunun önemini anlayamamışlardır. 1970'li yıllardan itibaren ulusal sınırları aşan çevre kirliliği, dünyayı tehdit edecek seviyeye ulaşmıştır. Çevrenin, ülkelerin tek tek uygulayacakları çevre politikalarıyla değil de ortak uygulanacak çevre politikasıyla korunabileceği anlaşılmıştır. 1972 yılında Stockholm Konferansı'nda çevre ilk olarak küresel düzeyde ele alınmıştır. Bu konferansta çevrenin ortak çabalarla korunabileceği anlaşılmıştır. Ayrıca AB'nin çevre ile ilgilenmesinde Büyümenin Sınırları adlı raporunda etkisi olmuştur. Çünkü bu rapor, ekonomik kalkınmanın, çevrede olumsuz koşulların belirmesine neden olacağını ortaya koymuştur (ALAGÖZ, t.y. s.2). 1972 yılında Roma Kulübü tarafından yayınlanan Büyümenin Sınırları adlı bu rapor doğal kaynakların sınırlı ve bazılarının yenilenemez olduğu konusunda vurgu yapmıştır. Bu rapor ülkelerin gerçekleştirecekleri çevre hareketleri için önemli bir konuma sahip olmuştur (ORHAN-KARAHAN, 2003, s.4). Bu gelişmelere paralel olarak, AB 1972'de hükümetler düzeyinde yapılan Paris Zirvesi'nde alınan kararlarla çevre eylem programlarını başlatmıştır.

22. Stockholm Konferansı ve Paris Zirvesi

Uluslararası düzeyde gerçekleştirilen 1972 tarihli Stockholm Konferansı ve Paris Zirvesi'nin AB'nin çevre politikası oluşturmasında etkisi büyüktür. Uluslararası alanda çevre sorunlarının ilk kez ele alındığı Stockholm Çevre Konferansı, farklı kalkınma düzeylerine sahip pek çok ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen, çevrede meydana gelen olumsuzlukların ve bu olumsuzlukların boyutlarının konuşulduğu ve çevre için önlemler alınmasının gerekliliği savunulan bir konferans olmuştur. Bu konferansla birlikte insan ile çevre arasındaki ilişkilerin yani insanın çevre üstünde egemenlik kurmak istemesinin artık değişmesi gerektiği anlaşılmıştır. Stockholm Konferansı'nda azgelişmiş ülkelere çevre koruma için teknoloji ve bilgi transferi sağlanması, ayrıca maddi destek yapılması

kararlaştırılmıştır. Ülkelerin 1970’li yıllarda anayasalarında çevre ile ilgili düzenlemelere yer vermesinde olduğu gibi Stockholm Konferansı’ndan sonra uluslararası alanda çevre ile ilgili girişimler hız kazanmıştır (GÖRMEZ, 2007, s.75). Stockholm Konferansı, uluslararası çevre sorunları için yapılan ilk girişim olması yönünden büyük önem taşımaktadır. Çevre sorunları tüm insanlığın sorunu olarak görülmüştür ve sorunların çözümü için birlikte hareket edilmesi gerektiği anlaşılmıştır.

Çevre bilinci oluşturmayı hedefleyen Stockholm Konferansı sürdürülebilir kalkınma kavramını ilk kez gündeme getirerek sürdürülebilir kalkınmanın önemini vurgulamıştır. AB, birinci eylem programını bu konferansın amaçları doğrultusunda hazırlamıştır. Konferansın amaçları ise, çevre ile ilgili tüm bilgilerin toplanması ve uluslararası alanda bu bilgilerin paylaşılması, çevre için alınacak önlemlerin plana dâhil edilmesi, çevre için yapılacak işbirliği için her türlü önlemin alınması şeklinde belirlenmiştir. Stockholm Konferansı’nın ardından UNEP kurulmuştur. UNEP, BM bünyesi içinde çevre için çalışan, dünyada koordinasyonu sağlayan ve insanların bilgilendirilmesi için kurulan bir kuruluştur (EGELİ, 1996, s.16). Bu konferansın AB’ye yansımaları ile aynı yıl Paris Zirvesi gerçekteştirilmiştir. Paris Zirvesi’nde üstünde durulan nokta büyümenin sadece yaşam düzeyinin artırılması ile sağlanamayacağı düşünce olmuştur. Yaşam düzeyi kadar yaşamın niteliği de önemlidir. Ekonomik artışlar kadar çevre de önemlidir. Paris Zirvesi ile çevre politikası ilk kez hükümetler düzeyinde ele alınmıştır. Paris Zirvesi ile birlikte Birlik için çevre politikası oluşturulması fikri gündeme gelmiş ve oluşturulacak olan çevre politikasının ilkeleri belirlenmiştir. Bunlar (EKEMAN, 1998, ss.12–13; EGELİ, 1996, ss.18–19):

- Çevrede oluşan zararları ortadan kaldırmak ya da iyileştirmeye çalışmaktansa oluşacak bu zararları kaynaktan engellemek. Bunun içinde faaliyetin gerçekteşmesini sağlayacak teknolojik alanda yeniliklerin yapılması gerekmektedir.
- Çevre ekonomik ve sosyal politikalara dâhil edilerek birlikte ele alınmalıdır.
- Faaliyete geçirilecek projelerde mümkün olan en erken aşamada çevrenin korunması hedef alınmalıdır.
- Doğal kaynakların kullanımına özen gösterilmelidir ve ekolojik dengeyi bozacak faaliyetlerden kaçınılmalıdır. Komisyon, bir yönetim mekanizması oluşturmalıdır.
- Çevreye zarar vermeyecek teknolojik gelişmeler için çalışmalarda bulunulmalıdır.

- Mali bir kaynak olan kirleten öder ilkesi benimsenmelidir.
- Stockholm’de alınan kararlara bütün üye ülkeler uymalıdır.
- Hazırlanan çevre politikalarında kalkınmalarını tam olarak sağlayamayan yani, gelişmekte olan ülkelerin çıkarları göz önünde tutulmalıdır.
- Çevre için yapılan uluslararası çalışmalara katılmalı ve çevre örgütlerinin faaliyetlerine destek verilmelidir.
- Yapılan politikaların başarısı için katılım şarttır ve katılımın tam olarak sağlanması için eğitim şarttır.
- Çevre sorunları sorunun niteliğine göre yerel, bölgesel, ulusal ya da uluslararası alanda çözüme kavuşturulmalıdır.
- Üye ülkelerin çevre politikaları birbiriyle uyumlu hale getirilmelidir.

Bu ilkelerin hayata geçirilmesi için çevre eylem programları düzenlenmeye başlanmıştır. AB ilk çevre eylem programını 1973’de gerçekleştirmiştir. Bu çevre eylem programını beş çevre eylem programı daha izlemiştir. Çevre eylem programları kapsamında oluşturulan politikalar “Ortak Çevre Politikası”ni oluşturmuştur.

23. Ortak Çevre Politikasına İhtiyaç Duyulmasının Nedenleri

AB’nin yapısı homojen bir yapı değildir. Üye devletler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Birliğin hedefi ise, üye ülkeler arasındaki dengesizliklerin kaldırılması ve yaşam standartlarının yükseltilmesidir. Üye ülkelerin uyguladıkları politikaların artık bir hükmünün kalmadığı düşüncesiyle tek bir AB politikasının oluşturulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Uygulanacak ortak politikalar bütün üye ülkelerin menfaatini kollamaktadır. Ortak politikaların uygulanmasının amacı ortak yarar sağlanmasıdır ve ortak yararın gerçekleşmesi için de güçlü bir AB politikası gerekmektedir (CAN, 2004, ss.11–13). AB’nin ortak politika alanlarından birini de 1970’li yıllardan günümüze kadar gelen ve önemi yitirmeyen çevre oluşturmuştur.

AB, çevre politikalarını oluştururken bazı unsurları dikkate alarak hareket etmiştir. AB’nin çevre politikalarını oluşturma sürecinde önemle üstünde durduğu unsurlar (FERHATOĞLU, 2003, s.2):

- Bilimsel ve teknik bilginin ulaşılabilir olması,
- Çevrede oluşacak olumsuzluklara karşı önlem alınması ya da alınmaması durumunda meydana gelebilecek fayda ve zararlar,
- Birliğin genelinde sağlanacak ekonomik ve sosyal gelişme olarak belirlenip sıralanmıştır.

AB, evre politikalarına önem vermektedir. Birliğe katılım sürecinde olan Türkiye'nin bu süreçte evre çalışmalarına hız vermesi de bunun bir göstergesidir. Öncelikle çevrede meydana gelen olumsuzluklar, doğal kaynakların ağır tahribi, karbondioksit emisyonunun artması, gürültü kirliliği, her yıl artan atık miktarı gibi çevrede meydana gelen bu olumsuzluklar yaşam kalitesinin düşmesi ile sonuçlanmıştır. Hedefleri arasında halkının yaşam kalitesini artırmak da olan Birlik ortak evre politikasına ihtiyaç duymuştur. Ortak bir evre politikasının oluşturulmasının nedenleri sadece çevredeki olumsuzluklar değildir. Ortak evre politikasının bir nedeni de ekonomiktir. Çünkü evre sorunları tarım, turizm, sanayi gibi sektörleri etkilemektedir. Böyle bir durumda evre, ortak politika oluşturulma sürecinde dışarıda bırakılamazdı. Ayrıca, ye ülkelerdeki yaşam seviyesinin ortak bir düzeye yükseltilme amacı da bir diğer nedeni oluşturmuştur (DURU, 2007, ss.169–170). Birlik, ortak evre politikası oluşturarak kısa ya da uzun vadede yeryüzüne yayılan evre sorunlarını ortak bir çaba içerisinde çalışarak ortadan kaldırmayı, etkilerini en aza indirmeyi amaçlamıştır.

Kuruluş amaçları arasında evre olmamasına rağmen Avrupa'da evre üzerindeki baskının giderek ağırlaşması dolayısıyla AB, evre politikalarına önem vermiştir. AB'nin ortak bir evre politikasına ihtiyaç duymasının nedenleri daha detaylı bir şekilde açıklanarak önemleri üstünde durulmuştur.

- İlk olarak somut evre sorunlarına zm bulmak amacıyla Birlik yeleri bir araya gelmiştir (<http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>, 2009). Çevrede meydana gelen sorunlar insanlığın geleceğini de tehdit eden sorunlardı. Sadece bulunduğu bölgeyi değil tüm dünyayı etkisi altına alabilecek bu sorunların zm için Birlik yesi devletler ortak çaba için bir araya gelmişlerdir.
- AB'nin amaçlarından biri olan "serbest rekabetin ve serbest dolaşımın sağlanması" evre için ortak karar almayı gerekli kılmıştır (<http://www.ikv.org.tr/pdfs/>

4f3a608d.pdf, 2009). Üye ülkelerde farklı çevre politikalarının uygulanması ürün maliyetlerinin değişik olmasına neden olmuştur. Ayrıca bazı ülkelerdeki kalite standartları diğer ülke ürünlerinin o ülkelere girmesine engel olabileme ihtimali söz konusu olmuştur (İKV, 2005, s.5). Bu durumların önlenmesi için ortak bir çevre politikasına ihtiyaç duyulmuştur.

- Kuruluş amaçlarında çevre olmasa da, yurttaşlarının mutluluğu için çalışmak ortak amaçtır. Ekonomik iyileşme çevre zarar görmedikçe refahı sağlayacaktır. Ekonomik faaliyetlerde çevrenin göz önünde bulundurulması gerekmektedir (BUDAK, 2000, s.104). Sağlıksız bir çevrede ekonomik koşullar iyi olsa bile bir fayda sağlamayacaktır. Birlik vatandaşlarının refahı ancak ekonomik kalkınma ve çevrenin korunmasının aynı anda sağlanması ile mümkündür.
- Ortak pazarda rekabeti bozucu nedenlerin oluşmaması için “milli politikaların uyumlaştırılması” gerekmektedir ve bunu sağlamak için de ortak bir çevre politikasına ihtiyaç duyulmuştur (BUDAK, 2000, s.105).
- AB, üye ülkelerdeki yaşam standartlarının yükseltilmesi ve standartların aynı düzeyde olmasını amaç edinmiştir. Bunları sağlamak için çevre sorunlarıyla ilgilenmek zorunda kalmıştır (DURU, 2007, s.170).
- Birliğin kuruluş amacı, ortak pazarın kurulması ve pazarın sürekli işleyişi iken çevre sorunları ile ilgilenmesinde Sevesa Kazası, Çernobil Nükleer Faciası, Fransız atom denemeleri gibi zaman içinde Birliği etkileyen olayların önemi büyüktür (BUDAK, 2000, s.104). Çevre sorunlarının evrensel düzeyde fark edilmesine neden olan bu olaylar çevre felaketi olarak nitelendirilmektedir. Bu çevre felaketleri geniş alanlara yayılarak gelecek içinde bir tehdit unsuru olarak görülmektedir (TURGUT, 2009, s.13).
- Çevre grupları da ortak çevre politikasının oluşumunda etkili olmuştur (BUDAK, 2000, s.104). Çevreci gruplar, kamuoyunu etkileyerek ya da çevreyle ilgili yeni bir konu, çalışma yaparak çevre politikalarını etkilemektedirler.
- Ortak bir çevre politikasının bir diğer nedeni de, aynı ekonomik düzen içerisinde faaliyet gösteren ülkelerin, çevre politikalarındaki farklılıklar nedeniyle yaşam standartları arasındaki eşitsizlik siyasi bakımdan arzu edilmeyen bir durumdur. Eşitsizliğin olmaması için ortak çevre politikasına ihtiyaç duyulmuştur. Ortak çevre politikasının oluşturulmasının en önemli nedeni, çevrenin boyutları nedeniyle sınır tanımamasıdır (<http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>, 2009).

24. Ortak Çevre Politikasının Gelişimi

AB'nin kuruluşundan itibaren çevre sorunları doğrudan 1986'da imzalanarak 1987'de yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi Antlaşması ile Kurucu Antlaşmaya dâhil edilmiştir. Avrupa Tek Senedi'ne kadar çevre ile ilgili konular Roma Antlaşması'nın 2. , 100. ve 235. maddeleri ile düzenlenmiştir (ÇOKGEZEN, 2007, s.92). 100. madde ile “ortak pazarın işlemlerini doğrudan etkileyecek ülke yasaları arasında uyum sağlama yetkisi”, 235. madde ile “Topluluk hedeflerinin gerçekleştirilmesini sağlamak üzere Anlaşma'da bir düzenleme bulunmayan konularda gerekli düzenleme yapma yetkisi” ve 2. madde ile de çevre kalitesinin yükseltilmesinin gerekliliği ortaya konmuştur (SARIKAYA, 2004, s.1). Kurucu antlaşmalar dinamik yapıda oldukları için, değişen şartlara göre uyarlanarak değişiklikler göstermiştir. Kurucu antlaşmalarda değişiklikler meydana getiren antlaşmalar, günün sorunlarına gereği gibi cevap verebilmek adına düzenlenmiştir.

240. Avrupa Tek Senedi

Avrupa Tek Senedi'nin Birlik çevre politikasına katkısı büyüktür. Tek senet ile ilk kez Birliğin yetki alanına çevre dâhil edilmiştir. Avrupa Tek Senedi'nin 25. maddesi ile Roma Antlaşması'na VII. başlık altında çevre kısmı eklenmiştir. Böylece çevre sorunları ilk kez doğrudan kurucu antlaşmalara dâhil edilmiştir. VII. başlık ile 130r, 130s ve 130t maddeleri getirilmiştir (GÖRMEZ, 2007, s.91). Avrupa Tek Senedi'ne kadar, Birliğin çevre yetkisi “zımnî” nitelik taşımıştır. Tek Senet ile çevre için açıkça düzenleme yapma yetkisi tanınmıştır (GÖNEN, 1990, s29). 130r, 130s ve 130t ile gelen yenilikler şu şekilde olmuştur.

130r ile ilk olarak Birliğin çevre için amaçları belirlenmiştir. Çevre için yapılan faaliyetler; çevreyi korumayı ve çevre kalitesini yükseltmeyi, kişi sağlığının korunmasını, doğal kaynakların bilinçli kullanılmasını amaçlamıştır. Çevreyle ilgili gerçekleştirilen faaliyetler, çevrede sorun oluşmadan önleme ve çevreye gelen zarardan önce zararın kaynağına yönelme ve tamiri üzerine kurulmuştur. Birlik, çevre politikasını oluştururken üye ülkelerin çevre koşullarını göz önüne almalıdır. Ayrıca ekonomi, sanayi, tarım politikaları ve sosyal politikalar oluşturulurken çevre de dikkate alınmalıdır. 130r ile gelen bir önemli nokta da, Birliğin harekete geçmesi üye ülkelerin harekete geçmesinden daha

iyi olacaksa Birliğin harekete geçebilmesidir. Yani, asıl yetki üye devletlerdedir. Birlik ve üye ülkeler yetkileri çerçevesinde üçüncü ülkelerle ve uluslararası örgütlerle işbirliği yapabilir (CANSEVER, 1987, ss.21–22).

130s, Konsey, Komisyon'un teklifi üzerine, Avrupa Parlamentosu ve Ekonomik ve Sosyal Komite'nin görüşünü alarak Birliğin yapacağı faaliyeti onaylar (MARSHALL, 1996, p.129). 130t ile de "ortaklaşa alınan koruma tedbirleri, hiçbir Üye Devleti, bu antlaşmaya ters düşmeyen daha ağır koruma tedbirlerini sürdürmek ve yeni tedbirler almaktan menedemezler" hükmü getirilmiştir (CANSEVER, 1987, s.22).

Tek Senet çevre politikası için özel anlam taşıyan 100a maddesini de getirmiştir. Bu madde de oylama ile ilgili değişiklik söz konusu olmuştur. Daha önce çevre koruma için oybirliğiyle karar alan Konsey artık nitelikli çoğunlukla karar alabilecektir. Aynı madde ile sağlık, güvenlik, çevre koruma, tüketiciyi koruma konularında Komisyon'un yüksek düzeyde bir korumayı temel alacağı belirtilmiştir. Ayrıca üye ülkeler Tek Senet'in getirdiği kurallara ters düşmeyecek bir şekilde daha sıkı koruma önlemleri alabilecektir (DURU, 2007, s.172).

241. Maastricht Antlaşması

AB Antlaşması olarak da bilinen 1992 tarihli Maastricht Antlaşması ile Avrupa Topluluğu AB adını almıştır. Bu antlaşma ile çevre politikası daha geniş bir kapsamda ele alınarak güçlendirilmiş ve Tek Senet ile getirilen 130r, 130s, 130t maddeleri yeniden düzenlenmiştir. Bu antlaşma ile "çevrenin korunması ilkesi" ilk kez açık bir şekilde AB hedefleri arasında sayılmış ve AB'nin ortak politikalarının arasında ortak çevre politikası da yerini almıştır (GÖRMEZ, 2007, s.91). Söz konusu antlaşma çevre politikalarına ilk kez "sürdürülebilirlik" ilkesini eklemiştir. Maastricht Antlaşması ile diğer politikaların oluşturulma evresinde çevresel değerlerin dikkate alınması vurgulanmıştır. Ekonomik ve sosyal politikalar belirlenirken çevreye gelebilecek zararlar hesaplanacaktır (DURU, 2007, ss.172–173). Tek Senet'le birlikte gelen yeniliklerde değişiklikler yapılmıştır. Maastricht'le gelen yenilikler şu şekilde olmuştur (EKEMAN, 1998, s.16–17):

- Çevre için belirlenen amaçlara yenisi eklenmiştir.
- Maastricht Antlaşması'nın getirdiği yenilikler bölgesel ya da küresel düzeyde etkili olan çevre sorunları için önlemlerin uluslararası alanda alınabilmesini sağlamıştır.
- Çevre sorunlarının sınır tanımadığı ve işbirliği gerektirdiği görüşü Antlaşma kapsamına dâhil edilmiştir.
- Çevre politikası ilkelerine yüksek düzeyde koruma ilkesi eklenmiştir. Ayrıca çevre politikalarının finansmanı için “uyum fonu” oluşturulmuştur.

242. Amsterdam ve Nice Antlaşmaları

Amsterdam Antlaşması 1997’de imzalanarak 1999’da yürürlüğe girmiştir. Amsterdam Antlaşması’nda karar alma biçiminde yapılan değişiklikle “oy çokluğuyla” karar alma benimsenmiştir. 1973’den itibaren yapılan çevre eylem programları ortak çevre politikasının aracı olarak kabul edilmiştir. Amsterdam Antlaşması ile tüm üye ülkelerin çevre koruma için birlikte hareket etmesi amaçlanmıştır. Çevre politikasına diğer politikalarla aynı önem verilerek tüm politika alanlarında çevrenin korunması amaçlanmıştır. Amsterdam Antlaşması ile Komisyonda olan yükümlülük Parlamento ve Konsey’e de verilmiştir (KAYIR, 2003, ss.318–319). Getirilen bu yeniliklerle Birliğin çevre konusundaki etkisi artırılmaya çalışılmıştır.

Amsterdam Antlaşması ile sürdürülebilir kalkınma AB’nin hedefleri arasında önemli bir konuma getirilmiştir (ÇAMUR-VAİZOĞLU, 2007, s.297). Amsterdam Antlaşması’ndan sonra 1997’de AB Komisyonu 21. yüzyıldaki “güçlenme ve gelişme perspektiflerini “açıklayan ve dört temel konuyu içeren “Gündem 2000”i yayınlamıştır. Bu dört temel konu, Komisyonun aday ülkeler için hazırladığı “genişlemeye yönelik ev ödevi”, “ortak tarım politikasının reformu”, “yapısal fonlarda değişiklik” ve Birliğin finansmanından oluşmuştur (KARLUK, 2003, s.111).

7–8 Aralık 2000’de yapılan zirve sonrası 2001 yılında imzalanan Nice Antlaşması çevre ile ilgili düzenlemeleri daha üst konuma getirmiştir. Bu antlaşmayı imzalayan Birlik üyeleri, çevre korumanın tam olarak sağlanması için küresel düzeyde belirlenen hedeflerle etkin bir rol üstlenme kararı almışlardır (KARAKOYUN, t.y. s.177). Nice Antlaşması, sadece “su kaynaklarıyla” ilgili bir değişiklik yapmıştır (DURU, 2007, s.173). Ayrıca Nice

Antlaşması, Birliğin gerçekleştirdiği genişlemeden sonra etkili ve verimli işleyişine kavuşmak için gerçekleştirilmesi gereken hedefleri ve değişiklikleri içermektedir (TUNÇER, 2001). Nice Antlaşması ile çevrenin Avrupa bütünleşmesindeki yeri belirlenmiştir.

25. Çevre Eylem Programları

AB'nin çevre politikasının geçirdiği evrimleri daha yakından görmek için çevre eylem programlarına bakmak gerekmektedir. Birliğin çevre sorunlarıyla ilgilenmesi ilk çevre eylem programında başlamıştır. Çevre eylem programlarının bağlayıcılığı yoktur. Çevre eylem programları, Birlik politikalarının ana ilkelerini ortaya koyarak yasal düzenlemeler için yol gösterici olurlar. Her program yapıldığı dönemde var olan sorunları ortaya koyarak, günün ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışmıştır. Çevre eylem programları bu gibi önemli işlemlere sahiptir.

250. Birinci Çevre Eylem Programı (1973–1977)

Dört yıl için hazırlanan çevre eylem programı, ortak çevre politikasının amaç ve ilkelerini tanımlamıştır. Ortak çevre politikasının amacı, ulusal düzeyde yapılan politikaların uyumlaştırılması ve koordine edilmesidir (KARABULUT, 2004, ss.316–317; EGELİ, 1996, s.30). Programın çalışmalarını üç ana konu oluşturmuştur. Bunlar, gürültüyü ve kirliliği engelleme, yaşam düzeyini geliştirmeye yönelik eylemler ve çevre sorunlarının çözümü için uluslararası örgütlere katılımdır (GÖNEN, 1990, s.8). Çalışmalarını bu konularda gerçekleştiren program, halkların yaşam seviyelerini korumayı ve yükseltmeyi amaçlamıştır. Program amaçlarını gerçekleştirebilmek için AB politikasının ilkelerini belirlemiştir (KARABULUT, 2004, s.31; EGELİ, 1996, ss.31–32):

- Kirlilik ve gürültüyü meydana getiren unsurların yarattığı etkileri önlemek yerine bunlara kaynağında engel olunmalıdır. Çevre sadece teknik bir konu olarak görülmemelidir. Ekonomi ve kalkınmayla yakından ilgilidir ve bu yüzden belirlenen politikalar ekonomik ve sosyal ilerlemeyle uyumlu olmalıdır.
- Teknik planlama yapılırken ve karar verilirken çevre üzerinde meydana gelebilecek olumsuzluklar en erken aşamada göz önüne alınmalıdır.

- Doğadan ve doğal kaynaklardan faydalanılırken ekolojik dengeye zarar vermekten kaçınılmalıdır.
- Birlik halkının çevresel bilgisini artırmak, kirlilik ve gürültü yapıcı unsurlarla mücadele, çevrenin iyileştirilmesi ve korunması için eylemler geliştirilmelidir.
- Gürültü yapıcı unsurların ortadan kaldırılması ve önlenmesinin maliyeti kirletenler tarafından karşılanmalıdır.
- Bir devletin diğer bir devletin çevresini bozucu faaliyetlerden ve uygulamalardan kaçınması gerekmektedir.
- Uzun dönemde ele alınacak olan araştırma ve geliştirme çabaları desteklenmelidir.
- Çevre sorunlarının daha iyi bir şekilde çözümü için bölgesel işbirliği sağlanmalıdır.
- Birlik üyeleri çevre korunmasının bir sorun olduğunun farkındadırlar ve Birliğe girebilmek için bu bilince sahip olmaları gerekmektedir. Ayrıca gelecek nesillere iyi bir çevre bırakmanın sorumluluğunu da almaları gerekmektedir.
- Her ülke kendi çevre politikasını planlayarak uygulamalıdır. Hazırlanan bu ulusal programlar Birlik içinde uyumlaştırılmalıdır.
- Sınır tanımayan ve tüm dünyayı bütün olarak tehdit eden çevre sorunları için uluslararası örgütlerle işbirliği yapılmalıdır.

AB, birinci çevre eylem programını tamamladıktan sonra zamanın çevre sorunlarına ve günün şartlarına göre ikinci çevre eylem programını hazırlayarak uygulamaya geçirmiştir. İkinci çevre eylem programı, getirdiği bazı yenilikler dışında birinci programın devamı niteliğinde olmuştur.

251. İkinci Çevre Eylem Programı (1977–1981)

İlk çevre eylem programının genişletilmiş devamı niteliğinde olan ikinci çevre eylem programı dünyada yaşanan büyük enerji bunalımı yıllarında gerçekleştirilmiştir. Birinci eylem programının eksik yönlerini tamamlayan bu program, suyun ve havanın kirlenmesinin önlenmesine öncelik vermiştir. Belirlenen amaçlar ve alınan kararlar ilk eylem programındaki haliyle tanımlanmıştır. Yine kirliliği azaltmak için alınacak önlemlere ağırlık verilmiştir. Uluslararası örgütlerle işbirliği yapılması öngörülmüştür. Doğal kaynakların zarar görmeden kullanılması gerektiği belirtilmiş ve çevreyi korumak ve geliştirmek için harekete geçilmesi, çevre politikasının etkinliğini sağlayabilmesi için

eğitim faaliyetlerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. İlk programda tam olarak uygulamaya geçirilemeyen prensiplere ikinci programda yeniden yer verilmiştir. Bunların en önemlisi çevreye gelen zararın giderilmesi yerine zararın ortaya çıkmaması için kaynağında engellenmesi prensibidir (BUDAK, 2000, s.227, GÖNEN, 1990, s.12). İkinci eylem programıyla gelen en önemli yenilik ilk olarak 1969’da Amerika’da uygulanan ÇED’dir. İlk kez bu programla gündeme gelen ÇED’in amacı ekonomik ve sosyal gelişmeleri nlemeden çevreyi ekonomik politikalar karşısında korumaktır (EGELİ, 1996, s.37). ÇED ile yapılacak olan faaliyetler başlamadan çevreye gelebilecek zararlar tespit edilerek önlemler alınabilmektedir.

252. Üçüncü evre Eylem Programı (1982–1986)

İlk iki programa göre daha kısa olan üçüncü program, konsey ve üye devlet hkmetlerinin işbirliğiyle hazırlanmıştır. Bu program diğer iki programa göre daha somut unsurlar taşımıştır. Üçüncü programla birlikte, evre diğer politikaların bütünleyici parçası haline gelmiştir. Böylece evre politikasının hedefleri diğer politikaların hedefleri içine alınmıştır. Enerji, sanayi, ulaştırma ve özellikle tarım sektörünün planlanması sırasında çevresel değerler göz önüne alınarak hesaba katılmıştır (BUDAK, 2000, s.231). Üçüncü eylem programının başlangıç yılı olan 1980’lerde “biyoteknoloji” alanında gelişmeler yaşanmıştır. Yeni teknolojiler, evre kirliliğinin boyutu göz önüne alındığında kirliliğin kaynağında önlenmesi ilkesine yardımcı olmuştur. Ayrıca bu geliştirilen yeni teknolojiler ÇED’e destek olmak amacıyla da kullanılmıştır (GÖNEN, 1990, s.19; KARABULUT, 2004, s.319). Ayrıca bu programla ilk kez, Birliğin evre ile ilgili konularda uluslararası alanda üye devletleri temsil yetkisinden söz edilmiştir (DURU, 2007, s.178).

253. Dördüncü evre Eylem Programı (1987–1992)

İlk iki eylem programında kirlilik sonucu ortaya çıkmış sorunlara zm bulmak amalanmışken, üçüncü programda sorunlar ortaya çıkmadan önlenmesinin ekonomik açıdan daha iyi olacağı belirtilmiştir. Temelini kirliliğin önlenmesi olarak belirleyen dördüncü programla birlikte evre sorunları için daha geniş bir bakış açısı getirilmiş ve de çevrenin korunması sosyal ve ekonomik kalkınmanın temel unsuru olarak ele alınmıştır (BUDAK, 2000, ss.234–235).

Dördüncü çevre eylem programı, Avrupa Tek Senedi'nden sonraki ilk çevre eylem programı olduğu için Tek Senet'in belirtmiş olduğu hedefleri benimsemiştir. Bu program Birliğin, bu programa kadar uyguladığı politikaların tümünü çevre koruma boyutuyla ele almıştır. Çevre korumanın etkin olabilmesi, diğer Birlik politikalarının çevreyi göz önüne almalarına bağlıdır (GÖNEN, 1990, s.22).

Nükleer güvenlik konusunun ilk kez ele alındığı dördüncü çevre programının konuları; kirliliğin önlenmesi, kaynakların işletilmesinin düzeltilmesi, uluslararası faaliyetler ve destek sağlayabilecek araçların geliştirilmesi olarak belirlenmiştir (EGELİ, 1996, s.51). Dördüncü programın öncelikli faaliyet alanlarını ise; hava kirliliği, su kirliliği, kimyasal maddeler, biyoteknoloji, gürültünün önlenmesi, doğa koruma alanlarında önlemler alınması, toprağın korunması, atıkların kontrolü, kentler ve kıyı bölgeleri olarak düzenlenmiştir (GÖNEN, 1990, ss.24–27).

Üçüncü program, ilk iki çevre eylem programından farklı olarak uluslararası alanda yetki konusunu açıklamış fakat üye devletlerin yetkileri ile ilgili bir açıklamada bulunmamıştır. Dördüncü program ise, devletlerin uluslararası faaliyetlere AB ile yan yana katılabileceğini açıklamıştır (BUDAK, 2000, s.240). Böylece uluslararası ilişkilerde devletlerin de yeri belirlenmiştir.

254. Beşinci Çevre Eylem Programı(1993–2000)

1992 yılında gerçekleştirilen Rio Çevre Kalkınma Konferansı'nın ve Maastricht Antlaşması'nın izlerini taşıyan Beşinci Çevre Eylem Programı önceki eylem programlarına göre sorunların çözümü için farklı stratejiler getirmiştir. Beşinci program ilk dördünün aksine tek bir kavram üzerinde yoğunlaşmıştır. Uygulamalarını da bu kavram üzerinden belirleyeceği stratejilerle gerçekleştirmiştir. Bu kavram ise Gündem 21 çerçevesinde 1990'ların çevre politikalarında tüm dünyada önem kazanan "sürdürülebilir kalkınma" olmuştur. Bu yıllarda çevre ve kalkınmanın aynı anda sağlanması hedeflenmiştir (EKEMAN, 1998, s.23).

Sürdürülebilir kalkınma uzun sürede gerçekleşebileceğinden programın kapsadığı yıllar içinde tam olarak gerçekleşebilmesi mümkün değildir. Bu dönemde sürdürülebilir

kalkınmaya yönelik politikalar oluşturulmuştur. Oluşturulan politikalar göz önünde bulundurulurken; programın öncelikli alanları belirlenirken Birliğin tümünün dikkate alınması, bütün politikalara çevre boyutunun eklenmesi, çevre araçlarının çeşitlendirilmesi, çevre politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında sorumluluğun paylaşılması ve uluslararası alanda işbirliğine önem verilmesi hedefleri de belirlenmiştir (EKEMAN, 1998, s.24).

Beşinci programın ana temalarını çevreyi kirletmeden önce koruma ve ortak sorumluluk ilkesi oluşturmuştur (GÖRMEZ, 2007, s.91). Sanayi, enerji, ulaştırma, tarım ve turizm olmak üzere beş temel sektörün çevreye olan baskısı üzerinde duran program, iklim değişikliği, hava kirliliği, biyolojik çeşitlilik kaybı, kentsel çevrenin bozulması, atık yönetimi ve kıyı alanları gibi çevre sorunları üzerinde durmuştur (DURU, 2007, s.179). Ayrıca beşinci program, politikaların belirlenmesinde ve alınan kararların uygulanmasında halkın katılımını ve şeffaflık ilkesini benimsemiştir (TALU, 2006, s.67). AB, çevre yönetiminde öngördüğü şeffaflık ve katılım ilkesini diğer alanlar için de benimsemiştir.

255. Altıncı Çevre Eylem Programı (2001–2010)

Birliğin Altıncı Çevre Eylem Programı, *Çevre:2010 Geleceğimiz, Tercihimiz* uygulanacağı yıllar için çevre stratejileri belirlemiştir. Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için belli başlı çevre unsurlarını göz önünde bulundurmuştur. 2001–2010 yıllarını kapsayan günümüzde uygulamada olan Altıncı Çevre Eylem Programı on yıl için hazırlanan bir çevre hedefi ortaya koymuştur. Altıncı Program önceki Program'ın benimsediği ilkeler üstüne kurulmuştur. Sürdürülebilir kalkınma ilkesi, çevre bilincinin geliştirilip katılımın artırılması ve çevre sorunlarının geniş bir bakış açısıyla ele alınması önceki programla benzerlik gösterdiği noktalardır (DURU, 2007, s.179). Ayrıca bu program hazırlanırken Birliğin genişlemesi göz önüne alınarak önlemler alınmıştır. Program, fon programlarının finanse ettiği aday ülkelerin görevinin Birlik çevre yasalarına uymasını öngörmüştür. Altıncı Program, belirlediği çevresel hedeflere ulaşmak için önlemler geliştirmiştir. Bu önlemler şu şekilde sıralanmıştır (TALU, 2006, s.69):

- Uygulanan çevre yasaları geliştirilmelidir.
- Çevre politikası, toplumda geniş bir kesimle işbirliği yapmalıdır.

- Çevre politikasının diğer politikalarla uyumlaştırılması konusuna ağırlık verilmelidir.
- Toplumun çevre konusunda bilgilere daha kolay ulaşması sağlanmalıdır.
- Çevreye zarar verecek nitelikte olan tüketim alışkanlıkları değiştirilmelidir.
- Üye ülkelerdeki toprak kullanımı çevreyi koruyucu nitelikte olmalıdır.

Küresel çevre sorunlarını kapsamlı şekilde ele alan programın belirlediği dört öncelikli alan, iklim değişikliği, doğa ve biyolojik çeşitlilik, çevre ve sağlık, doğal kaynaklar ve atıklar şeklinde belirlenmiştir.

2550. İklim Değişikliği

Atmosferdeki karbondioksit ve diğer sera gazlarının birikiminde olduğu gibi Sanayi Devrimi'nden sonra yaşanan hızlı sanayileşmeye paralel olarak yüzey sıcaklıkları da artış göstermiştir. Küresel ısınmaya bağlı olarak oluşan iklim değişikliği; buzulların erimesi ve deniz seviyesinin yükselmesi, çölleşme, kuraklık, iklimlerin yer değiştirmesi insan sağlığını bozucu etkiler, sosyoekonomik sektörleri ve doğanın dengesini bozucu sonuçlar doğurmuştur. 1980'li yılların sonlarından itibaren insanların iklim üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için başta BM olmak üzere çalışmalar yapılmıştır. Küresel çaplı bu çalışmalar BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (İDÇS) ve Kyoto Protokolü ile sonuçlanmıştır. İDÇS ve Kyoto Protokolü insanların neden olduğu sera gazı emisyonlarını sınırlandırmayı amaçlamıştır (<http://www.cevreorman.gov.tr/ekitap/02.pdf>, 2009, s.3). Dünyanın soğuk bir gezegen olmasını engelleyen sera etkisi, karbondioksit, azotoksit, metan gibi gazlar nedeni ile gereğinden fazla artırılarak dünyanın gereğinden fazla ısınmasına neden olmuştur (http://www.bucek.boun.edu.tr/iklim_degisikligi.html, 2009). Sera gazları sanayi, fosil yakıt kullanımı, kullanılan soğutucular gibi nedenlerle açığa çıkmaktadır. Dünyanın daha fazla ısınmaması amacıyla sera gazlarının ve etkilerinin indirilebilecek en alt seviyesi için önlemler alınmalı ve gereken özen gösterilmelidir.

Dünya yüzey sıcaklığının artması, fosil yakıt kullanımı ve ağaçların yok edilmesinden dolayı oluşan sera gazları küresel ısınmaya yol açmıştır. Bu nedenle Avrupa Komisyonu, Konsey tarafından belirlenen 2008–2012 yılları arasında sera gazı emisyonunun %8 oranında azaltılmasını hedeflemiştir. Ayrıca 2020'ye kadar bu gazların küresel

emisyonlarının %20- 40 oranında azaltılması hedeflenmiştir (TALU, 2006, s.70). İklim değişikliğinin önlenmesi için emisyon alışverişi yapılması öngörülmüştür. Karbon emisyonu fazla olan ülkeler az olan ülkelerin haklarını satın alarak iklim değişikliğini engellemiş olacaklardır. İklim değişikliği için düzenlenen Kyoto Protokolü'nü AB imzalayarak üyelerinin emisyonlarını 2008'e kadar %8 oranında indirme zorunluluğunu getirmiştir (KARABULUT, 2004, ss.321–322). İklim değişikliği AB'nin 2009 için belirlediği çevresel öncelikler arasında yerini almıştır (DIMAS, 2008, s.5).

2551. Doğa ve Biyolojik Çeşitlilik

Biyolojik çeşitlilik, insanın refahı için gerekli olan sağlıklı bir çevrenin göstergesidir. Biyolojik çeşitliliğin korunması için sürdürülebilir kalkınma ile arasında bir bağ kurulması gerektiği vurgulanmıştır. Biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilir kullanımı, biyolojik çeşitliliği oluşturan unsurlara zarar gelmeyecek şekilde ve biyolojik çeşitliliği oluşturan unsurların azalmasına izin verilmeden kullanılarak bugünkü ve gelecekteki nesillerin ihtiyaçlarını karşılamasına imkân vermesi için korunması anlamına gelmektedir. Biyolojik çeşitlilik doğa koruma alanında ele alınmıştır (DEMİRAYAK, 2002, s.4).

1992 yılında Rio'da yapılan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın bir sonucu olarak Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi imzalanmıştır. Bu sözleşmede, ulusal, bölgesel ve küresel düzey olmak üzere biyolojik kaynakların korunması ve bu kaynaklara yönelik tehlikelerin ortadan kaldırılması, bitki ve hayvan topluluklarının hukuki olmayan yollardan yok edilmesinin engellenmesi, bu konuyla ilgili finansman ve teknoloji transferinin sağlanmasını içermiştir (EGELİ, 1996, s.23). AB'nin de taraf olduğu bu sözleşmeyi Türkiye de imzalamıştır.

Biyolojik çeşitliliğin korunması ile farklı türde olan canlı türlerinin ve toprağın korunması amaçlanmıştır. Biyolojik çeşitliliğin korunması için yapılması gerekenler, alınması gereken önlemler vardır. Bu önlemler arasında, çeşitli canlı türlerine karşı tehdit oluşturan unsurların ortadan kaldırılması, endüstri alanında kazaların önlenmesi ve deniz çevresinin korunması yer almıştır (ÇAKMAK, 2005, s.58).

2552. Çevre ve Sağlık

Çevre ve sağlık birlikte ele alınırken sağlık, “sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı” olarak tanımlanamaz. Sağlık, “bedensel, ruhsal ve sosyal bakımlardan tam bir iyilik hali” olarak görülmüştür. Böyle bir tanım ise çevre ile ilişkilendirilmiştir. Böyle bir tanımlamada çevre, fiziki, biyolojik ve sosyal yönleri ile ele alınmıştır (GÜLER, 1995, s.675). Temiz bir çevre insan sağlığı ve mutluluğu için şarttır. Avrupa’da meydana gelen sağlık sorunları, açık ve kapalı alanlarda olan hava kirliliği, su kirliliğinden dolayı suyun kalitesizleşmesi ve kimyasallara bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca gürültü kirliliği de insan sağlığını bozucu etkiler arasında yerini almıştır. Bu sağlık sorunları ise solunum yolu bozuklukları, kalp hastalıkları, kanser ve üreme bozuklukları ile ilgili sorunlardır (<http://www.eea.europa.eu/tr/themes/human/about-environment-and-health>, 2009). Çevre sağlığını olumsuz olarak etkileyen ve yüzyıllardır bir problem olarak gündemde kalan bir diğer sorun da atıkların boşaltılması sorunudur (ALAGÖL, 1972, s.66). İklim değişiklikleri, ozon tabakasının incilmesi, biyolojik çeşitlilik kaybı gibi dünyayı bütün olarak etkileyen küresel sorunlar da insan sağlığı üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır.

Çevrede meydana gelen kirlenmenin sağlık üzerindeki etkisi 2004–2010 yılları için hazırlanan çevre ve sağlık eylem planı kapsamında incelenmiştir. Birlik içinde aynı düzeyde koruma sağlayan Avrupa mevzuatı sürekli olarak güncellenmektedir. Örneğin, kimyasallarla ilgili düzenlemeler yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemelerin yapılmasındaki amaç, hava, su ve toprağın kirlenmesini engellemek, biyolojik çeşitliliği korumak ve de Birlik vatandaşlarının sağlık koşullarını iyileştirmektir (FONTAİNE, 2006, s.23).

2553. Doğal Kaynaklar ve Atıklar

Atıkların toplanması, türlerine göre ayrıştırılması, taşınması, depolanması, geri dönüşümü sağlanarak yeniden kazanılması ve çevre ve insan sağlığını olumsuz yönde etkileyecek zararlarının ortadan kaldırılması ya da en aza indirilmesi için düzenlenen planlar atık yönetimini oluşturmuştur (TEKEL, 2007, s.276).

Program bu alanda “atık yönetimi ile ekonomik kalkınma arasında” ayırım yaparak gereksiz yere kullanılan doğal kaynak kullanımını ve atıkların sürekli bir şekilde artışını önlemek istemiştir. Atıkların doğru şekilde ayrıştırılarak geri dönüşümü sağlanmalıdır (GÖRMEZ, 2007, s.95). Ayrıştırılarak geri dönüşümü mümkün olan atıkların yeniden kullanılması çöp sorununun çözümü için fayda sağlayacaktır. Ayrıca doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını da sağlamış olacaktır.

AB'nin 2009 için belirlediği çevre öncelikleri; Avrupa'da 2010 yılına kadar biyoçeşitlilik kaybını durdurmak, iklim değişikliği ile ilgili önlemler almak, iklim değişikliğinin zararlı etkileri ile mücadele etmek olarak belirlenmiştir. 2009'un öncelikleri arasında iklim değişiklikleri doğal afetlerin sıklığını ve şiddetini artırıcı etki yapacağı düşüncesi ile meydana gelebilecek olaylara karşı hazırlıklı olma, müdahale kapasitesinin artırılması anlamına gelen “uyum” konusu da yer almıştır. Ayrıca doğal afetler karşısında hazırlıklı olma, acil müdahale ve kurtarma teknikleri geliştirilmelidir. AB'nin 2009 yılı için belirlediği bir diğer öncelik de AB'nin “ekolojik ayak izini azaltmak” olarak belirlenmiştir (DIMAS, 2008, s.5).

İnsanlar da diğer canlılar gibi ihtiyaçlarını doğadan karşılamaktadırlar fakat bunun sonucunda ortaya çıkan atıkların ortadan kaldırılması için ne kadar doğal üretim alanı gerektiği ekolojik ayak izi ile anlatılmaktadır. Ekolojik ayak izinin hesaplanabilmesi için “tüketim x gereken üretim alanı” şeklinde bir formül geliştirilmiştir. Bu hesaplamalar sonucunda dünyadaki tüm insanların ayak izi gezegene sığmamaktadır. Alışkanlıklardan vazgeçilmediği sürece doğadaki kaynaklar tükenme tehlikesi ile karşılaşacaktır. Doğal kaynakların tükenme tehlikesi ile karşı karşıya olduğunun en güzel örneğini küresel ısınma oluşturmaktadır (AKOĞLU, 2009, ss.46–47). Küresel ısınmanın gündemde olması nedeni ile ekolojik ayak izi ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Türkiye'de de ekolojik ayak izi kavramına önem vermektedir (AKILLI vd, 2008, s.23). Ekolojik ayak izi vatandaşların önem verdiği bir konudur. Bu durum özellikle çok fazla atık üreten AB vatandaşları için geçerlidir. Vatandaşlar sahip oldukları bilinçle birlikte çevre dostu ürünler satın alarak bu konudaki hassasiyetlerini göstermektedirler.

26. Birlik Çevre Politikasının Oluşumunu Etkileyen Birlik Organları

AB'nin Bakanlar Konseyi, Parlamento, Komisyon ve Adalet Divanı olmak üzere dört organı çevre politikalarının oluşumunda rol almaktadır. Bu organların, çevre politikalarının üzerindeki etkileri ayrı ayrı ele alınarak incelenmiştir.

260. Konsey

Nihai karar alma organı olan Konsey, çevre konusunu görüşmek için yılda dört kez toplanır. Alınan kararların çoğunluğu, hükümetler arasında sağlanan uzlaşma ile alınır. Konsey'in başkanlığı altı ay için belirlenmiş Üye Devlet yapar ve bu altı aylık sürede öncelikle görüşülmesi gereken konuları belirler. Bu sakıncalı bir durum yaratabilir. Çünkü başkanlık başka bir Üye Devlete geçtiğinde çalışmalar kesintiye uğrayabilir. Önceleri kararların oybirliği ile alınması bir uzlaşma sağlarken şimdi ise, kararlar “oybirliği ve nitelikli çoğunlukla” alınmaktadır. Artık, bir diğer Üye Devlet itiraz ederse, itiraz eden devletin kabul ettiği şartlarda uzlaşılması ortadan kalkmıştır. Roma Antlaşması'nda yapılan değişikliklerle 100A ve 100S maddelerinde kararların alınmasındaki oy usulleri belirlenmiştir (BUDAK, 2000, ss.120–121; KAYIR, 2003, s.320).

261. Komisyon

Üye devletlerden atama yoluyla gelen bürokratlardan oluşan Komisyon, Birliğin yürütme organını oluşturur. Komisyon “topluluk politikalarını saptamak, yönerge, yönetmelik, tüzük tasarıları hazırlamak, yasama sürecini başlatmak, uygulamaları denetlemek” gibi görevleri üstlenmiştir. Komisyon bu görevleri Birlik Antlaşmalarına dayanarak kullanır. Komisyon Konseye teklif ve tavsiyelerde bulunur. Çevre bütçesi hazırlanırken çalışmalara Komisyon'da katılır. Komisyon içinde çevre ile ilgili Çevre, Nükleer Güvenlik ve Sivil Savunma Genel Müdürlüğü olmak üzere üç tane yetkili genel müdürlük bulunmaktadır. Bu genel müdürlükler, a)Nükleer Güvenlik, Endüstri ve Sivil Savunma, b)Çevre Kalitesi ve Doğal Kaynaklar, c)Çevre Araçları ve Uluslararası İlişkiler olmak üzere üç alt müdürlüğe ayrılmıştır (KAYIR, 2003, s.321).

262. Avrupa Parlamentosu

Avrupa Parlamentosu seçimle gelen temsilcilerden oluşmuştur. Bu temsilciler görüş bildirme hakkına sahip üye devlet vatandaşlarından seçilmiştir. Parlamento, “çevre politikasının motoru” olarak tanımlanmıştır. Parlamento’nun görüşleri hukuki bakımdan bağlayıcı olmadığından uygulamadaki etkisi sınırlı kalmıştır. Çünkü o dönemlerde iki dereceli seçim sistemi kullanılıyordu. 1979’da gelen tek dereceli sistemle Parlamento’nun etkinliği artırılmıştır. Avrupa Tek Senedi ile gelen yeni düzenlemelerle çevre ile ilgili konularda Parlamento biraz daha güçlendirilmiştir (BUDAK, 2000, s.126). Parlamento’nun güçlenmesi pek istenmemektedir. Parlamento’nun güçlenmesinin istenmemesi, “bir alan siyasi ve stratejik bakımdan ne ölçüde anlamlıysa, Parlamento’nun rolü de o kadar zayıf ve karar alma sürecine katılmasının önündeki engeller de o ölçüde yüksek olacaktır” biçimindeki açıklamayla anlaşılmaktadır (BUDAK 2000, s.133). Parlamento; halkı temsil, Konsey ve Komisyon’u denetleme, iletişim, kararname ve yönergeler için yasama, yürütme organı üyelerinin seçimine ve görevden alınmasına ilişkin sürece katılma ve yönlendirme işlevlerine sahiptir. Yasama sürecine katılımı sınırlı olan Parlamento’nun karar alma sürecine katılımı, “danışma ve görüş bildirme”, “işbirliği” ve “ortak karar alma” prosedürü ile gerçekleşir (KAYIR, 2003, ss.321–322).

263. Avrupa Adalet Divanı

Avrupa Adalet Divanı, yetkileri çerçevesinde Birlik organlarının faaliyetlerini denetlemek ve bu organların Birlik hukukuna uygun olarak çalışıp çalışmadığını incelemektedir. Adalet Divanı’nın faaliyetleri diğer politikalarda olduğu gibi çevre politikasında da etkili olmaktadır. Çevre koruma alanında alınan tedbirlerin çoğu yönergelerden oluşmaktadır. Yönergelerin iç hukuka aktarılması önemlidir, çünkü gerektiği gibi aktarılmayan yönerge etkili olmayacaktır. Bu durum özellikle çevre alanında çok önemlidir. Çevre koruma tedbirleri yüksek maliyetler gerektirdiğinden üye devletler yönergelerin aktarılması konusunda isteksiz davranmaktadırlar. Çevre koruma yükümlülüğünün yerine getirilip getirilmediğini denetlemekte tek yetkili merci Avrupa Adalet Divanı’dır. Bireylerin ve Birlik Organlarının ve Üye Devletlerin dava açma hakları vardır ve bu davalar Avrupa Adalet Divanı’nın görev alanına girmektedir (BUDAK, 2000, ss.135–136).

27. Çevre Alanında Faaliyet Gösteren Avrupa Birliği Kurumları

Çevre politikasının belirlenmesinde Birlik organlarının rollerine değindikten sonra çevre konusunda çalışma yapmak için oluşturulmuş kurumların ne gibi rolleri olduğu ve ne gibi faaliyetlerde bulduklarına bakmak gerekmektedir. Çevre ile ilgili bu kurumlar aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

270. Çevre Genel Müdürlüğü

Yürütme organı niteliğinde olan Komisyon'un 26 biriminden biri olan ve merkezi Brüksel'de olan bu kurumun görevi, çevreyle ilgili yasal düzenlemeleri hazırlamak ve bu düzenlemeleri üye ülkelerin uygulamaları için gereken önlemleri almaktır. Çevre Genel Müdürlüğü'nün alt birimleri bulunmaktadır. Bu birimler; doğal çevrenin korunması, iletişim, hukuk işleri ve sivil savunma, iklim değişikliği ve hava, su, sürdürülebilir kalkınma, kimyasallar ve kimyasallarla ilgili uyum, LIFE olarak belirlenmiştir (DURU, 2007, s.185). Çevre Genel Müdürlüğü oluşturduğu alt birimleri ile bu konularla daha yakından ve özel olarak ilgilenmektedir.

271. Avrupa Çevre Ajansı

AÇA'yı kuran tüzük 1990'da kabul edilmiş fakat 1993'ün sonlarına doğru yürürlüğe girmesi ve tam olarak çalışmaya başlaması 1994 yılını bulmuştur. Çevre ile ilgili sağlıklı ve bağımsız bilgi sağlamakla görevli olan ajans, çevre politikaları ile ilgilenenler için önemli olduğu kadar kamu için de önemli bir bilgi kaynağıdır (SU DÜNYASI, 2008, s.42). 1990'da Danimarka, Kopenhag'da kurulan AÇA'nın görevi, Avrupa'da çevreyle ilgili trendleri toplamak ve bunları devletlere yaymaktır. AÇA, üye olmayan ülkelere de açıktır. Bu ajans, çevre ile ilgili organlarla ve uluslararası organizasyonlarla işbirliği içindedir (EUROPEAN UNION, 2005, s.44).

AÇA'nın amacı ise, Birlik ve üyelerine çevre ile ilgili karar vermelerinde yardımcı olmaktır. Ajans, karar verme aşamasında yardımcı olmak için çevreyi iyileştirme, çevreyi ekonomik politikalara dâhil etme, sürdürülebilirliğin sağlanması yolunda bilgi vermektedir. Ajansın sağladığı bilgiler EINOET'ten (Avrupa Çevre Bilgi ve Gözlem Ağı) gelmektedir.

Ajans, bu ağı geliştirmekten ve koordinasyonunu sağlamaktan sorumludur. Diğer bilgi kaynakları ise, Komisyon'un İstatistik Ofisi ve Ortak Araştırma Merkezi, OECD, UNEP, Gıda ve Tarım Örgütü, Dünya Sağlık Örgütü gibi kuruluşlardır (SU DÜNYASI, 2008, s.44). Birlik üyeleri harici devletlere de açık olan bu AB kurumuna Türkiye de üye olmuştur. Ajansa üyelik çevre ile ilgili doğru bilgilere ulaşma açısından önem taşımaktadır. Ajansın etkin üyelerinden biri olan Türkiye tam üyelik çalışmalarına güçlü şekilde devam etmektedir. Ayrıca ajans, aday ülke konumunda olan ülkelere bilgiye erişim konusunda yardımcı olmaktadır.

272. Avrupa Yatırım Bankası

1958 yılında Roma Anlaşması ile kurulan, AB'nin finansman kuruluşu olan Avrupa Yatırım Bankası, kamudaki ve özel sektördeki kuruluşlara uzun vadede finansman sağlayarak politikaların gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Kar amacı olmayan bu kurum, finansmanla destekleyeceği projelerin kalıcı olmasına özen göstermektedir. Avrupa Yatırım Bankası, Birliğe üye olma yolunda hazırlanan ülkeler için de finansman sağlamaktadır(http://www.deik.org.tr/pages/TR/DEIK_CokTarafliKuruluslar.aspx?ctID=13&IKID=10, 2009). Bankanın finansman sağlayarak desteklediği projelerin arasında çevre ile ilgili projeler de yer almaktadır.

Mali özerkliğe sahip Birlik organı olarak Avrupa Yatırım Bankası, Birliğin hedeflerinin yerine getirilmesinde görev üstlenmiştir. Bankanın, Birlik politikalarının büyük çaptaki yatırım projelerine destek vermek ve Birliğin üçüncü ülkelerle uygulayacağı ortaklıklara katkı sağlamak gibi önemli görevleri vardır. Birlik politikalarına Banka kredisi ve finansman sağlamaktadır. Ayrıca AB ile işbirliği yapan ülkelere de mali destek sağlamaktadır (CANBOLAT, 2002, ss.160–161).

Avrupa Yatırım Bankası “çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması” için bu yönde hazırlanan projelere mali destek sağlamaktadır. Avrupa Yatırım Bankası'nın destek verdiği projeler, iklim değişikliği, etkin enerji kullanımı, yenilenebilir enerji, kentsel çevrede yaşam şartlarının artırılması, çeşitli canlı türlerinin ve toprağın korunması, su ve atık yönetimi, doğal kaynakların ussal kullanımı ve sürdürülebilir yaşam alanlarındadır (DURU, 2007, s.185).

273. Avrupa Çevre İlkeleri

“Sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek ve çevreyi koruyup geliştirmek için Avrupa’daki beş çok taraflı yatırım kuruluşunun bir araya gelmesiyle oluşturdukları bir düzenektir”. Böyle bir girişim antlaşmadaki çevre hükümleri doğrultusunda olmuştur. Bu düzeneğin oluşturulmasındaki amaç, üye ülkelerin ve Birliğe aday ülkelerin çevre projelerini desteklemektir (DURU, 2007, s.185). Aday ülkelerin projelerinin desteklenmesi Birliğe girmesi muhtemel olan ülkeler için AB Çevre Müktesebatına uyum konusunda önemli adımların atılmasına yardımcı olmaktadır.

274. Greenpeace

Çevre örgütlerinden en bilindik ve en iyi donanıma sahip olan Greenpeace, ulusal ve uluslararası alanda çalışmalarını sürdürmektedir. 1971 yılında kurulan Türkçe adıyla “Yeşil Barış Örgütü” çevrenin korunması için riskli eylemlerde bulunmaktadır. Greenpeace, kendini diğer çevre örgütlerinden ayrı tutmaktadır. Kendi gündemini Avrupa Komisyonu’na bağlı olarak saptamaktadır (BUDAK, 2000, s.182–183). Çalışmalarını bağımsız olarak sürdüren Greenpeace, devletlerden, şirketlerden veya siyasi partilerden yardım almaz. Bağış ve sponsorluk kabul etmez, çalışmalarını bireylerden aldığı maddi ve manevi destekle gerçekleştirmektedir. Ayrıca uluslararası anlaşmalara lobi faaliyetleriyle ağırlığını koyarak önerdiği taslakları kabul ettirebilmektedir. Greenpeace, genetiği değiştirilmiş organizmaların doğaya bırakılmasının önlenmesi, nükleer kirlilik, iklim değişikliği, okyanus ve ormanların korunması gibi en kritik küresel sorunlar üzerinde çalışır (<http://www.greenpeace.org/turkey/about>, 2009). Daha çok basından tanınan Greenpeace sıra dışı eylemleriyle bilinir. Greenpeace’in medyayı felaket resimleri ile donatması uluslararası büyük şirketlere dahi meydan okuma gücü vermektedir.

275. CEAT ve WWF

CEAT, Avrupa Dünya Dostlar Grubu’nun koordinasyon örgütü olarak kurulmuştur. CEAT iletişim ağı çerçevesinde çalışmaktadır. CEAT, bu iletişim ağını kendi özerklikleri ve bağımsızlıklarını korumak isteyen örgütler için kurmuştur. Çevre gruplarını temsil eden sivil toplum kuruluşudur (KAYIR, 2003, s.334).

1961 yılında kurulan WWF yani Dünya Doğa Fonu'nun, çevre politikalarının oluşmasında büyük bir etkisi vardır. Çevre grupları, dergiler, basın ve internet yoluyla eğitici bir rol üstlenmişlerdir. Ayrıca, bir konu için politik baskı yapma gücüne sahiptirler (BROWN, 2003, ss.269–270). Uluslararası yürütme komiteleri tarafından yönetilen WWF, önemli yaban hayatının bulunduğu bölgelerin korunmasına yardımcı olmaktadır. WWF, profesyonel bir işletme gibi kendi için belirlediği uzmanlık alanlarında çalışmaktadır (BUDAK, 2000, s.181; KAYIR, 2003, s.334). Ayrıca bu güçlü örgütlerin yanında bir dizi çalışma grubu ve iletişim ağları da çevre faaliyetlerinde yerlerini almışlardır. Bu örgütler internet aracılığıyla birbirleriyle iletişim kurarak haber ve bilgi alışverişi sağlamaktadır.

28. Çevreci Grupların Çevre Politikası Üzerindeki Etkisi

AB'nin bütünleşmesinde “anahtar rol” görevi üstlenen çevre politikası, Birlik politikaları içinde bütünleşme ve kurumların etkinliği açısından önemli bir yere sahiptir. Birlik kurumları birçok çevre politikası konusunu onaylamaktadır ve çevreci gruplar bunun farkındadır. Birlik düzeyinde yapılan bu politikaların etkililik derecesini yüksek bulan çevreci gruplar, çevre politikalarını desteklemektedir. Çevreci gruplar çevre politikalarına etkilerini, kamuoyunu etkileyerek yeni bir çevre konusunu ortaya atarak gerçekleştirmektedirler. Birlik içindeki gruplar çevreyi koruma amacıyla işbirliğine gidebilirler. Özellikle güçlü endüstrilere karşı etkili olabilmek için ortak hareket gerekmektedir (ARABACI, 2003, ss.26–27).

Komisyon çevre politikasının yürütülmesinde üye devletten görevliler, uzmanlar ve çevre grup temsilcileri arasında bir anlaşma sağlamaya çalışmaktadır. Çevreci gruplar yapılan yanlış uygulamaların denetçisi olan Komisyon'u yakından takip etmektedir. Ayrıca çevreci grupların faaliyetleri, AB Yüksek Mahkemesine (EC) ve Komisyon'a yaptıkları başvurular çevre politikalarını şekillendirmektedir. Birlik düzeyinde faaliyet gösteren gruplar ulus devletlerin sınırlarını aşan mücadelelere girerler. Komisyon'u da etkileyerek hatta Komisyonla birlikte hareket ederek çevre politikasının uygulanmasını sağlamaktadırlar (ARABACI, 2003, s.28). Çevre örgütleri ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği artırılarak çevre sorunlarıyla ilgili yatırımlar yapılmalıdır (HABİTAT, 1998, s.2). Sivil toplum örgütlerinin de çevre ile ilgili çalışmaları vardır. Sivil toplum örgütleri de politika yapımcıları etkilemektedir.

29. Avrupa Birliği Çevre Politikasının Hedefleri

AB çevre politikasını oluştururken bazı hedefler belirlemiştir. 174. madde ile belirlenen hedefler şu şekilde düzenlenmiştir (BOZKURT-ÖZCAN-KÖKTAŞ, 2008, s.406):

- Çevre kalitesinin korunması ve çevre şartlarının iyileştirilmesi,
- Birliğin farklı bölgelerindeki durumların çeşitliliği göz önünde tutularak yüksek seviyede korumanın sağlanması,
- İnsan sağlığının korunması,
- Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı,
- Sınır tanımayan çevre sorunları için uluslararası düzeyde önlemler alınmasıdır.

Bu hedeflere, kent planlamalarının yapılmasında ve toprak kullanımlarında çevresel etkilerin dikkate alınması, çalışma şartlarının ve yaşam çevrelerinin geliştirilmesine yön verilmesi de eklenmiştir (İKV, 2005, s.8). Ayrıca Birlik, çevre politikasının hedeflerini belirlerken, politikanın oluşumu aşamasında bazı unsurları dikkate almaktadır. Bu unsurlar, kullanılabilir bilimsel ve teknik veriler, üye devletlerin sahip olduğu farklı çevre koşulları, girişimde bulunmanın ya da bulunmamanın maliyeti, Birliğin bir bütün olarak ekonomik ve sosyal kalkınması ve üyelerinin dengeli kalkınmaları şeklinde sıralanmıştır (BOZKURT-ÖZCAN-KÖKTAŞ, 2008, s.406).

210. Avrupa Çevre Politikasının İlkeleri

AB'nin kurucu antlaşmalarında ve uygulanan çevre eylem programlarında çevre politikası belirlenen ilkelere göre gerçekleştirilmektedir. Belirlenen ilkeler ise şu şekilde sıralanmıştır.

2100. Önleme İlkesi

Antlaşmalara Tek Senet'in eklediği önleme ilkesi ile zararı gidermek yerine önlemek amaçlanmıştır. Önleme ilkesine üçüncü çevre eylem programında atıf yapılmıştır. Önleme ilkesi, çevrenin korunması için erken bir aşamada önlemlerin alınması ile mümkün olmaktadır. Ancak, önleme ilkesi açık ve somut bir tehlike söz konusu olduğu zaman

uygulama alanı bulabilmektedir. Tehlike açık değil de sadece bilimsel bir gerçeğe dayanıyorsa o zaman özen gösterme ilkesinden bahsedilir (BUDAK, 2000, s.39). Önleme ilkesi ile doğal kaynaklar uzun dönemli olarak güvence altına alınabilmektedir (KAYIR, 2003, s.325). Özen gösterme ilkesi ekonomik açıdan da daha idealdir, çünkü ortaya çıkacak zararın maliyetine katlanılmamış olunmaktadır. Sorun ortaya çıkmadan çevrenin korunması, sorun ortaya çıktıktan sonra çevredeki zararları gidermekten daha iyidir.

2101. Kaynağında Önleme İlkesi

AB çevre politikası çevresel zararın, kaynağında önlenmesi ilkesine dayanmaktadır. Bu ilke ilk olarak üçüncü çevre eylem programında ortaya çıkmış, daha sonra da Tek Senet ile antlaşma kapsamına alınmıştır. Bu ilke ile birlikte zararın en erken safhada ortaya çıkması engellenmek istenmiştir. Bu nedenle kaynağında önleme ilkesi “çevreyle dost teknolojileri” desteklemektedir (BUDAK, 2000, s.43). Topluluk mevzuatı, bu ilkeyi özellikle su ve atık sektörlerinde uygulamakta ve atıkların üretim yerine en yakın bir yerde yok edilmesi gerektiğini savunmaktadır (EKMEZTOĞLOU-BALODIMOSS-BUDAK, 2001, s.14). Özellikle atıkların üretim yerine en yakın yerde yok edilmesi, bu atıkların taşınması sırasında çevreye gelebilecek zararları engellemektedir.

2102. Entegrasyon İlkesi

Entegrasyon ilkesinin temelini, çevre korumanın ve çevre korumaya ait esasların diğer politikalar oluşturulurken dikkate alınması oluşturmaktadır. Birlik politikaları belirlenirken ve uygulanırken çevrenin her aşamada göz önünde bulundurulması gerekmektedir (KAYIR, 2003, s.325). Bunun içinde çevreye zararı dokunan ya da dokunma ihtimali olan politikaların bu zararlı yönlerinden kurtulması gerekmektedir. Bu politikalar arasında çevreyi doğrudan etkileyen politikalar olduğu gibi dolaylı olarak etkileyen politikalar da vardır. Entegrasyon ilkesi, çevre politikasına diğer politikalar karşısında bir üstünlük sağlamamıştır. Sadece yetkili organlara politika yaparken çevresel yönleri dikkate alma zorunluluğu getirmiştir (TURGUT, 2009, s.114). Örneğin, ekolojik ilkeler dikkate alınarak oluşturulan ekonomi, çevre ile olan ilişkisi olumlu yönde etkilenecek şekilde entegre edilmelidir (BROWN, 2003, s.21). Entegrasyon ilkesinden en çok etkilenen politika alanları malların serbest dolaşımı ve rekabet politikası olmuştur (İKV, 2005, s.8).

Çevrenin, bütün politikalar belirlenirken dikkate alınması sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Entegrasyon ilkesinin uygulamaya geçirilmesinin yolları da sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinin yöntem ve araçlarıyla örtüşmektedir. Bunun için de idari örgütlenmeye ve hukuki düzenlemelere ihtiyaç vardır. Burada ÇED önemli bir yere sahiptir (TURGUT, 2009, s.115). Entegrasyon ilkesinin değeri zaman içinde anlaşılmıştır. Bu ilke, çevre koruma adına bir gereklilik haline gelmiştir. Politika yapıcıların politika üretirken çevreyi hesaba katma zorunluluğu çevrenin zarar görmemesi için alınan önemli bir tedbirdir.

2103. Hizmette Yerellik (Subsidiarity) İlkesi

“En uygun düzeyde ve en uygun eylemin yapılması” (YILMAZ, 2005, s.138) anlamına gelen hizmette yerellik ilkesi, yapılacak hizmetlerin halka en yakın birimler tarafından sunulmasıdır. (DURU, 2007, s.180). Bu birimler tarafından etkin ya da hiç yerine getirilemeyen hizmetler bir üst birim tarafından yerine getirilmektedir. Bu ilke ile güç yukarıda kalmayarak aşağı ile paylaşılmıştır. Bunun için bu ilke “gücün organizasyonu” şeklinde de tanımlanabilmektedir (ŞAN, 2007, s.62). Bu güç paylaşımı merkezi idare ile yerel yönetimler arasında gerçekleşmektedir.

AB’nde hizmette yerellik ilkesi, birlik ve üyeler arasındaki yetki ve görev paylaşımının belirlenmesi bakımından önemli bir yere sahiptir. AB ile üyeleri arasındaki yetkilerin kullanımı bu ilke ile düzenlenmektedir. Bu ilke doğrultusunda, AB’nin bir girişimde bulunması yerel, bölgesel ya da ulusal düzeyde yapılacak bir girişimden daha etkili olmasına bağlıdır. (ŞAN, 2007, s.63). Buradan çıkacak sonuç ise, Birliğin yönlendirici ve tamamlayıcı işlevinin olduğu ve de çevrenin yönetiminde sorumluluğun üye devletler ile yerel yönetimlerce paylaşıldığıdır.

2104. Kirleten Öder ilkesi

Kirleten öder ilkesi, “koruma ve kontrol maliyetlerinin tümü üretilen mal ve hizmetlerin değerine yansıtılmalıdır” şeklinde yapılan bir açıklamayla tanımlanabilmektedir (GÜZEL, t.y. s.1). İlk çevre eylem programından beri uygulanmakta olan bu ilke, Birlik çevre politikasının temel taşı konumundadır. Kirletenlere, sebep

oldukları kirlilik ile mücadelenin bedelini karşılatmak anlamına gelen bu ilke aynı zamanda kirletenleri çevreyi daha az kirleten ürün ve teknoloji bulmaya teşvik etmektedir (ÇOKGEZEN, 2007, s.103). Buna örnek olarak Atık Çevre Direktifi gösterilebilir. Bu direktifte atığın yok edilmesinin maliyeti, faaliyeti sonucu atığı meydana getirene ödetilmektedir (http://www.turkiyeavrupavakfi.org/haber_detay20.asp?hid=482, 2009).

Çevre sorunlarına ilk kez ayrı bölümde yer veren ve AB'nin çevre politikasının yeniden şekillendiren Avrupa Tek Senedi'nin 130r, 130s ve 130t maddelerinin bulunduğu VII. başlık altında kirleten öder ilkesinden söz edilmiştir. Kirleten öder ilkesi ortak çevre politikasının önemli ilkelerinden biridir (DURU, 2007, s.172).

2105. İhtiyat İlkesi

İlk olarak Maastricht Antlaşması ile gelen bu ilke, alınacak olan bir karar kesinleşmeden önce, bu kararın kesinleşmesiyle çevrede oluşacak olan etkilerin test edilmeden tedbir alınmasıdır (ÇOKGEZEN, 2007, s.102). Burada bir faaliyetin etkisi yönünde bir kuşku varsa yani bilimsel yönden bir gerçeklik değilse bile o faaliyetin önlenmesi ve oluşabilecek zararların giderilmesi için önlemler alınması esastır (DURU, 2007, s.180). İhtiyat ilkesi ile önleme ilkesi birbirine çok benzese de aralarında farklılık vardır. İhtiyat yani özen gösterme ilkesinde sorunun ortaya çıkmasına dair bilimsel bir gerçeklik yokken, önleme ilkesinde somut bir gerçeklik vardır.

2106. Yüksek Seviyede Koruma İlkesi

Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi, Avrupa Komisyonu olmak üzere Birliğin bütün kurumlarını ilgilendiren bu ilke ile alınacak bütün kararlarda çevreyi hesaba katarak hareket etmek gerekmektedir. Ayrıca Birliğin farklı bölgelerindeki çevre koşulları dikkate alınarak yüksek seviyede koruma amaçlanmıştır (ÇOKGEZEN, 2007, s.102). Avrupa Tek Senedi'nde de, sağlık, çevre koruma, güvenlik ve tüketiciyi koruma alanında yüksek düzeyde bir koruma hedeflenmiştir. Aynı zamanda Avrupa Anayasası da Birliğin farklı bölgelerindeki durumların eşitsizliğini dikkate alarak yüksek düzeyde bir koruma sağlamayı hedeflemiştir. Bu hedefin sağlanması için de, ihtiyat ilkesine, kirliliği önleyici

tedbirlerin alınmasına, zararın ortaya çıkmadan kaynağında önlenmesine ve de zararın kirletene ödetirilmesine ihtiyaç vardır (DURU, 2007, ss.172–175).

2107. İşbirliği ve Eşgüdüm İlkesi

İşbirliği ve eşgüdüm ilkesi karşılıklı olarak bilgi, belge, teknolojinin paylaşılması anlamına gelmektedir. İşbirliği ve eşgüdüm ilkesi dayanışmayı gerektirmektedir. Dayanışmanın sağlanması içinde ortak çaba göstermek gerekmektedir. İşbirliği ilkesinde katılımın önemli bir yeri vardır. Katılım, bireylerin kendi yaşamlarını şekillendirecek olan çevresel yönetim sürecinde rol almaları anlamına gelmektedir. İşbirliği ilkesi sorumluluk almayı gerektirmektedir. İşbirliğinin sağlanması için kişi, kuruluş, topluluk ve de devletler yükümlülükler almaktadırlar (TURGUT, 2009, s.113). Bu ilke kısaca, çevrenin korunması ile ilgili her şeyde devletlerin, Avrupa vatandaşlarının, özel kamusal ve sivil toplum kuruluşlarının ortak işbirliği, birlikte hareket etme ve eşgüdümü olarak tanımlanmaktadır (KAYIR, 2003, s.325). İşbirliği ilkesi ile sorunların çözümünde herkesin payının olması amaçlanmıştır (KARACAN, t.y. s.3).

211. Avrupa Birliği Çevre Politikasının Uygulama Alanları

AB Çevre Müktesebatının yapısını, Avrupa Antlaşmaları, ikincil hukuk, AB'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ve dört yüze yakın direktif ve yasal düzenleme oluşturmaktadır. İkincil hukukun içinde ise, direktifler, tüzükler ve kararlar bulunmaktadır. Birlik organları tarafından çıkarılan tüzükler üyeler için bağlayıcıdır. İçerik olarak bağlayıcı olan yönergelerin, üyeler tarafından iç hukuklarına aktarılması gerekmektedir. Kararlar ise özel olarak belli üyeler için ya da gerçek veya tüzel kişiler için alınmaktadır. Son olarak belirtilmesi gereken tavsiye ya da görüş açıklamalarının bazı konularda açıklayıcı, yol gösterici olmak üzere düzenledikleri bilinmelidir. Üyelerin iç hukuklarına aktarmak zorunda oldukları yönergelerin düzenledikleri uygulama alanları vardır. Bu uygulama alanları ise şu şekildedir (DURU, 2007, s.181):

2110. Havanın Korunması

“Hava kalitesinin korunması, katı kirliliklerin havayla temasının engellenmesi yanında enerji, ulaşım, turizm ve arazi imarı gibi birçok alanda önlemlerin alınması ile mümkün olabilmektedir”. Bunun sağlanabilmesi için de uygulanmakta olan politikalarda değişiklik yapılması gerekmektedir. Birlik küresel ısınma ve ozon tabakasının incilmesi konusunda özel olarak ilgilenilmektedir. Bu sorunlara yol açan emisyonlar için önlemler almaktadır (<http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>, 2009).

2111. Suyun Korunması

Birliğin ilk hedefleri arasında, 2010’un sonuna kadar yerüstü sularının ve kıyıların organik kirlilikten temizlenmesi de yer almaktadır. Bu amaç için hazırlanan direktif çerçevesinde yerel yönetimler ve sanayiler atık su arıtması için yatırımlar yapmalıdır. Önceleri içme, balık üretimi ve yüzme gibi kullanımlar için su kalitesi korunurken, günümüzde su kalitesinin korunmasının amacı farklı bir boyut kazanarak temiz su kaynakları ile arzının bütünleştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca su kalitesinin standartları ve deşarj limitleri ancak doğal nehir havzası üzerine kurulu su yönetimi sistemi içinde uygulanmalıdır (<http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>, 2009). Zehirli atık boşaltımı da denetim altında tutulmaktadır. AB, uluslararası sularda kirliliğin azaltılması için yapılan sözleşmelere taraf olmuştur (DURU, 2007, s.181).

2112. Atık Yönetimi

Atıklar çevreye zarar vermeye kalmayarak insan sağlığını ve yaşamını da kötü yönde etkilemektedirler. Atıklar için yapılan dolum tesisleri atık kapasitesini karşılayamaz, atıkların zararlı etkileri yer altı sularına ve toprağa karışır. AB, atıklarla ilgili alınacak tedbirler için mali destek vermektedir. AB, atıkların ülkelerin ulusal sınırlarının dışına ya da atıklar için ayrılmış özel alanlara taşınması için önlemler almıştır (<http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>, 2009). Atık yönetimi ile ilgili AB mevzuatında prensipler yer almıştır. Bu prensipler, kirleten öder ilkesinin uygulanmasını vurgulayan “üretim sorumluluğu”, atığın üretim yerine yakın yerde yok edilmesi için “yakınlık”, uygun teknoloji kullanarak atık kullanım tesisatının kurulmasını öngören “topluluk ve üye

ülke düzeyinde kendine yeterlilik”, üye ülkelerin atıkların önlenmesi, çevreye gelen zararların en aza indirilmesi, geri dönüşümleri gibi konulara öncelik vermesini sağlayan “atık yönetim hiyerarşisi” şeklinde belirlenmiştir (http://www.atiklarinkontrolu.com/ab_cervre_politikasi.ppt, 2009). Belirlenen bir başka prensip de “asgari gidere sebep olan uygun teknoloji”dir ve bu da üretim sonucunda çevreye yayılan emisyonların ekonomik açıdan verimli olarak en az seviyeye indirilmesidir (<http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>, 2009).

2113. Kimyasallar

Kimyasallar konusunda Birlik iki hedef belirlemiştir. Bu hedefler kimyasalların Birlik içinde serbest dolaşımını, insan, hayvan ve çevre sağlığının korunmasını sağlamaktır (http://www.atiklarinkontrolu.com/ab_cervre_politikasi.ppt, 2009). AB, bütün kimyasalları kapsayan bir liste oluşturarak, kimyasalların denetlenmesini sağlamaktadır. Ayrıca üreticilerin ve ilgili kurumların kirlenici maddeler, üretim yeri ve kaza yerleri hakkında bilgi vermelerini zorunlu kılmıştır (DURU, 2007, s.182).

2114. Endüstriyel Kirlilik ve Risk Yönetimi

Endüstri alanında yaşanan kirlilik çevrenin sürdürülebilir olmasının önünde engel teşkil etmektedir ve bunun engellenmesi için önlemler alınması gerekmektedir. Bunun için direktif ve tüzüklerde düzenlemelere gidilmiştir. Düzenlenen bu alanlar, “endüstriyel emisyonların kontrolü, önemli kazaların sebep olduğu zararların kontrolü ve çevresel muhasebe ile eko-etiketlenmesidir” (<http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>, 2009).

2115. Gürültü

Bir çevre problemi olarak görülen gürültü kirliliği insan sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu gürültü kirliliğinin büyük bir bölümü ulaşımdan kaynaklanmaktadır. Ulaşım araçlarının, çeşitli inşaat araçlarının gürültü düzeyleri yönergelerle belirlenmiştir (DURU, 2007, s.182).

2116. Doğa Koruma

Hayvanların deneylerde kullanılmasının engellenmesi, habitatın ve nesli tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olan türlerin korunması için yönergeler bulunmaktadır (DURU, 2007, s.182). Ayrıca ormanların korunmasının çevre korumada büyük bir önemi vardır. Ormanlar, nesli tükenmekte olan canlı türleri için barınma alanı, birçok ülke için hammadde ve uluslararası ticaret kaynağı ve de sera gazı karbondioksit için küresel temizlik aracıdır. Birliğin politikalarında ormanların korunması ve iyileştirilmesi konuları yer almaktadır (<http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>, 2009).

2117. İklim Değişikliği

Karbondioksit ve sera gazına yol açan diğer gazların emisyonuna yol açan fosil yakıt kullanımı, ağaçların yok edilmesi, insanların olumsuz hareketleri dünyanın yüzey sıcaklığını artırmaktadır. İklim değişikliği ile mücadelede uluslararası topluluğun önünde gelen AB, bu mücadeleye 1990'lı yıllarda başlamıştır. AB, 1992 yılında Rio'da BM İDÇS'ye katkıda bulunmuştur. Ayrıca AB, 1997'de BM'nin üyeleri tarafından imzalanan Kyoto Protokolünü imzalamıştır. AB'ye üye ülkelerde sera gazı emisyonunun %8 oranında azaltılması kararlaştırılmıştır (<http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>, 2009).

2118. Nükleer Güvenlik ve Radyasyondan Korunma

AB'de nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma konularına ilişkin yasal zemini EURATOM oluşturmuştur. Toplumun nükleer enerji ve radyasyondan korunma konularında bilgilendirilmesi, açıkta çalışanların radyasyondan korunması, radyoaktif atıkların ve maddelerin taşınması ve temel güvenlik standartları AB'nin bu alan için almış olduğu tedbirlerdendir (http://www.atiklarinkontrolu.com/ab_cervre_politikasi.ppt, 2009).

212. Avrupa Birliği Çevre Politikasının Uygulama Araçları

AB, sürdürülebilir kalkınmayı hedeflemektedir. Bu hedefini sağlamak için türlü araçlar kullanmaktadır. Çevre yönetiminde asıl uygulayıcı olan üye ülkelerse de bu araçları

kullanarak, üyelerini yönlendirerek ülkeler arasındaki uygulama farklılıklarını gidermeye çalışmaktadır. Belirlenen çevre politikalarının yaşama geçirilmesinde çeşitli araçlar kullanılmaktadır (Duru, 2007, s.186). Çevre politikası uygulama araçları, hukuksal ve mali araçlar olmak üzere ikiye ayrılırlar. Bu iki kategoriye ayrılan araçlara destekleyici araçlarda eklenmiştir. Bu araçlar şu şekilde sıralanmıştır.

2120. Hukuksal Araçlar

AB, çevre politikalarının uygulanabilmesi amacıyla, entegre çevre koruma ve eko-audit sistemi olmak üzere hukuksal araçlar geliştirmiştir.

21200. Entegre Çevre Koruma

Farklı şekillerde uygulanabilen ve hukuksal araçların önemli bir unsuru olan entegre çevre koruma çevre hukukunun önemli bir unsurudur. Sanayi kökenli kirlenmelerin, yasaklamalar ya da izin vermeler şeklinde tek elden düzenlenmesidir. Temelinde su, hava ve toprağı sanayi kaynaklı kirlenmelere karşı; “entegre ruhsat geliştirme”, sanayinin neden olduğu kirlenmeleri önlemek için “uygulanabilir en iyi teknikleri” kullanarak korumak yatmaktadır (BUDAK, 2000, ss.65–66; KAYIR, 2003, s.327). Dikkat edilmesi gereken bir nokta, kirlenmeleri önlemlerde kullanılacak olan uygulanabilir en iyi teknik iktisadi bakımdan da uygun bir ölçüde olmalıdır (KAYIR, 2003, s.327). Yani uygulanacak olan tekniğın mali külfetine katlanılabilmelidir.

21201. Eko-Audit Sistemi

Eko-Audit sistemi, “bir işletmenin sistematik olarak çevre koruma teknikleri ve çevre mevzuatı bakımından denetlenmesidir”. Bu sistem, “yönetim vasıtası” şeklinde ABD’de geliştirilmiştir (KARACAN, t.y. s.8). Aynı zamanda “işletmelerin ekolojik yönden teftişi” anlamına gelen eko- audit sisteminde yapılan bu teftiş, çevre koruma teknikleri ve çevre mevzuatı çerçevesinde yapılmalıdır. Bu sistemle birlikte, bir işletmenin, bir faaliyetin veya bir girişim planlayan çevre korumacı organizasyonun, yönetim biçimlerinin ve donanımlarının olup olmadığı ve varsa ne kadar iyi çalıştıklarının tespit edilmesine hizmet

edilir. İşletme içi ve işletme dışı olarak iki tip eko-audit çevresel denetim sistemi geliştirilmiştir (BUDAK, 2000, ss.70–71; KAYIR, 2003, s.328).

İşletme içi eko-audit sistemi, işletmelerin dört fonksiyonunun gelişmesine yardım etmiştir. Bu fonksiyonlar, işletmenin çevre hukukuna uygun davranıp davranmadığının tespit edilmesi, çevre risklerinin etkisiz hale getirilmesi ve risk yönetiminin uygulanması, koruyucu çevre denetimlerinin yapılması, bilgi akışının tam olarak sağlanması ve çalışanların çevre bilincinin yükseltilmesi olarak belirlenmiştir. Bu sisteme işletmeler kendi rızaları ile katılırlar ve yasal zorlama yoktur. Fakat bu sisteme katılma kararı alındıktan sonra yapılması gereken yükümlülükler yerine getirilmelidir (KAYIR, 2003, s.328).

İşletme dışı eko-audit sisteminde ise, işletme dışarıdan biri tarafından denetlenmektedir. Bu denetleme işi nitelikli çevre müfettişleri tarafından yapılmaktadır (KAYIR, 2003, s.328). İşletmelerin kendi bünyelerinde gerçekleştirdikleri çevre yönetim sistemlerinin dışarıdan biri tarafından denetlenmesi ve izlenmesi (KARABULUT, 2004, s.328) EMAS adını almıştır. EMAS, işletmelerin ve diğer kuruluşların çevresel performanslarını değerlendirme, raporlama ve geliştirmeleri amacını taşıyan bir yönetim aracıdır (DURU, 2007, s.187). Üretimlerinin toprak ve suya verdikleri zararı azaltma, enerji tasarrufu sağlama, üretimde kullandıkları kimyasalların risklerini değerlendirme gibi çevre yönetimi ve planlaması yapan ve uygulayan işletmeler EMAS sertifikası almaya hak kazanırlar (ROY, 2003, s.43). EMAS AB'nin düzenlediği bir standarttır ve Birlik üyeleri için geçerlidir. Ayrıca bu sistem Birliğe üye ülkelerde faaliyet gösteren işletmelerin çevresel performanslarının kamuoyu tarafından bilinmesine de olanak sağlamaktadır (KARABULUT, 2004, s.329).

2121. Mali Araçlar

Mali araçlar, doğal kaynakların en uygun ve faydalı şekilde kullanılması için dışsalılıkları önleyerek doğal kaynaklar için en uygun fiyatı belirlemeyi amaçlar (TOPRAK, 2006, s.154).

21210. LIFE Programı

LIFE, Birlik içinde veya bazı Birlik dışındaki ülkelerde çevre ile ilgili faaliyetleri finanse eden mali araçlardır (EKMEZTOĞLOU-BALODIMOSS-BUDAK, 2001, s.24). Çevre projelerini desteklemek için 1992 yılında kurulan bu program, Avrupa Tek Senedi ve Beşinci Eylem Programı'nın izlerini taşımaktadır. LIFE sadece çevreye yönelik projelerin finansmanı için oluşturulan tek Birlik mali aracıdır. LIFE'in alan bakımından üç ögesi bulunur. Bunlar; LIFE-Doğa, LIFE-Çevre ve LIFE-Üçüncü Ülkeler'den oluşmaktadır. LIFE-Doğa, doğa koruma, LIFE-Çevre, çevre politikalarının uygulanması, LIFE-Üçüncü Ülkelerde Birlik dışı ülkelerin çevre projelerine destek sağlamak için oluşturulmuştur (DURU, 2007, s.186). LIFE-Çevre, Birliğe üye ülkelerin çevre politikalarının ve yeni tekniklerin gelişmesine katkıda bulunmak amacını taşımaktadır. LIFE-Üçüncü Ülkeler ise, çevre alanında eksikliği hissedilen idari yapıların ve kapasitelerin kurulmasını sağlamak ve Akdeniz ve Baltık Denizine kıyısı olan üçüncü ülkelerde eylem programlarının ve çevre politikalarının geliştirilmesi amacını taşımaktadır. LIFE'in destek vereceği projelerin Birliği ilgilendirmesi, LIFE'in hedeflerine katkıda bulunması ve teknik öneri, bütçe, zaman açısından yapılabilir olması gerekmektedir (KARABULUT, 2004, ss.315-316). LIFE Fonu'ndan başka ACE, ENVİREG, MEDSPA Fonları da çevre için oluşturulmuş fonlardandır. ACE, "temiz teknolojiler geliştirme, çevre kalitesinin korunması ve tehlike altındaki türlerin yaşam alanlarının korunması" amacını taşımaktadır. ENVİRENG, kirlenmeye maruz kalan kıyı bölgeler için arıtma tesisleri kurmayı, turizm ve sanayi kirlenmesini önlemeyi, kanalizasyon sistemi kurmayı amaç edinen projelere destek vermektedir. MEDSPA ise Akdeniz'in korunması için destek vermektedir (KAYIR, 2003, s.329). Bu fonlarla birlikte sürdürülebilir bir çevrenin oluşturulması sağlanmaktadır. AB, çevreye yönelik projeler için kaynak ayırarak bu fonlara vermektedir.

21211. Çevre Vergileri

Mali bir yükümlülüğün çevre vergisi olarak değerlendirilmesi için çevrede zarar oluşturabilecek bir girişimi konu alması gerekmektedir. Kirleticilerden ve ürünlerden alınan vergiler örnek olarak gösterilmektedir. Bu vergiler kirliliğin dışsal etkiler yarattığı durumlarda kirletenlerden alınan vergilerdir. Bu vergiler sayesinde çevreye duyarlı olan

üretim faaliyetleri finanse edilmektedir. Ayrıca ekonomiyi olumsuz olarak etkileyen diğer vergilerin azaltılması amacıyla da kullanılmaktadır (KARABULUT, 2004, s.316).

Mali araçlara giren, kirletme harçları, kirletme sertifikaları, zorunlu depozito ödemeleri birinci bölümde anlatılmıştır. Bunlara ek olarak Avrupa Yatırım Bankası'nın sağladığı krediler verilmiştir. Birliğin finansman kurumu olan banka, “çevreyi koruma ve yaşam kalitesini iyileştirme” hedefiyle çalışmaktadır. Avrupa Yatırım Bankası yatırım maliyetlerinin yarısına kadar destek sağlamaktadır. Banka ayrıca su yönetimi projelerine daha fazla destek vermiştir (KAYIR, 2003, s.330). Mali araçların, sürdürülebilir bir çevre sağlama konusunda büyük bir katkısı vardır. Avrupa Yatırım Bankası Birlik içi ve Birlik dışı yaptığı yardımlarla çevre için geliştirilen projelerin hayata geçirilmesini sağlamaktadır.

2122. Destekleyici Araçlar

Hukuksal ve mali araçlara ek olarak geliştirilen destekleyici araçlar, ekolojik etiketleme ve AÇA' dan oluşmaktadır.

21220. Ekolojik Etiketleme

“Çevresel etkileri, üçüncü bir tarafça belirlenen kriterlere uygunluğu açısından değerlendirilen ürünlere bu değerlendirme sonucunda verilen ve alınması zorunlu olmayan etikettir”. Bu etiketin anlamı, aynı ürün kategorisinde olan ve etiketi olmayan ürünlere nazaran çevreye daha az zarar verdiğinin gösterilmesidir (KARABULUT, 2004, s.312). Bu etiket, çevre koruma bilincinde olan kişilerin serbest piyasa koşullarında önceden bilgilendirilerek çevreye daha az zarar veren, çevreye duyarlı ürünleri tercih etmesini sağlamaktadır (BUDAK, 2000, s.87). Eko-etiketleme sistemi, bir bakıma “seçimi cüzdanelerimizle yapmak” anlamına gelmektedir. Etiketli ürünlere daha fazla bedel ödenerek çevre korunmuş olmaktadır (BROWN, 2003, s.247). “Ortak pazara varma hedefine yönelik önlemlerden biri” (DURU, 2007, s.186) olan eko etiketleme, ürünün imal edilmesinde ve bu ürünün satın alınmasında çevre yönünden gelişim göstererek daha iyi ürün ve daha iyi teknolojilerin gelişimi için önemli bir faktör olmuştur. Bilinçli olan tüketici etiketli ürünleri tercih ettikçe eko etiket bir pazarlama aracı olarak çalışacaktır. Bu etiketleme yöntemini uygulayan işletmeler ürettiklerinin çevreye vereceği zararları yok

edecek biçimde yöntemler geliştirmişlerdir (KARABULUT, 2004, s.314). Tüketiciler kullandıkları ürünün içeriğine, çevreye ne gibi zararlar verebileceğine dikkat ederek kullanım yoluna giderlerse çevrenin korunmasına katkıda bulunmuş olurlar. Daha iyi sürdürülebilir bir çevre için çevreye duyarlı olan etiketli ürünler ilk sırada tercih edilmelidir.

Eko etiket dışında kullanılan bir diğer etikette Conformity Europeenne (CE) Avrupa'ya uygunluk anlamına gelen CE işaretidir. CE işaretinin uygulanması 2003 yılında başlatılmıştır (BİLİCİ, 2005, s.102). Bu etiket Birlik içinde üretilen ve pazarlanan ürünlerin AB teknik mevzuatına uygunluğunu gösteren bir işarettir. CE işareti, bulunduğu ürünün canlılar ve çevre açısından sağlıklı ve güvenli olduğunu gösterir (KARLUK, 2003, s.62). CE işaretine sahip ürünler Birlik ülkelerinde hiçbir engelle karşılaşmadan serbest dolaşım hakkına sahiptir (KARABULUT, 2004, s.314). Ayrıca, Birlik ülkelerinde ulusal düzeyde kabul görmüş bazı etiketler vardır. AB çevre etiketi altında toplanan bu etiketlerden bazıları şunlardır. Almanya'nın kullandığı Blue Angel, SG Etiketi, İsveç'in kullandığı Falcon etiketi ve Fransa'nın kullandığı NF etiketi örnek olarak gösterilebilir (KARABULUT, 2004, s.312). Bu ekolojik ürün etiketini almaya hak kazanan ürünler diğer etiketlerde olduğu gibi ürünün çevreye duyarlı olduğunu göstermektedir.

21221. Avrupa Çevre Ajansı

Birlik vatandaşlarının hem kendi ülkelerinde hem de birlik düzeyinde çevre hakkındaki bilgilere serbestçe ulaşabilmesi için Komisyon tarafından bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların en önemlisi AÇA' dır. Birlik dışındaki ülkelere de açık olan ve tüzel kişiliği bulunan Ajansın görevleri, Birliğin kapladığı coğrafi sınırlar içinde çevre için veri toplamak, topladığı bu verileri analiz ederek Birliğe ve Üyelerine tarafsız bilgi vermektir (BUDAK, 2000, ss.89- 91). Ayrıca Ajans, Birlik ve Üyelerine etkili bir çevre politikası oluşturmaları için gerekli bilgiyi sağlamaktadır. Oluşturulan EIONET sayesinde Üye Ülkelerden toplanan bilgiler Birlik düzeyinde karşılaştırılmaktadır. AÇA bu görevlerinin yanında çevre hakkında güvenilir bilginin yayılmasını sağlamaktadır (EKMEZTOĞLOU-BALODIMOSS-BUDAK, 2001, s.25). AÇA'nın amacı ise, sürdürülebilir kalkınma anlayışıyla Birliğe ve Üyelere çevre konusunda bilgi sağlayarak çevre korunması için önlem almalarna yardımcı olmaktır (KARABULUT, 2004, s.312). Ajans sayesinde çevre

hakkında doğru bilgilere serbestçe ulaşabilecek ve çevrenin korunması için gereken önlemler herkes tarafından alınabilecektir.

213. Katılım Öncesi Mali Yardım ISPA Programı

Katılım öncesi yapısal politika aracı olan ISPA Gündem 2000'in bir parçası olarak oluşturulmuştur. 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde teyit edilen ISPA Programı kapsamında aday ülkelere AB'nin çevre ve ulaşım alanındaki standartlarına uyum sağlamaları amacıyla katılım öncesi mali destek verilmektedir. ISPA Programı çevre konusunda; çevrenin korunması ve kalitesinin yükseltilmesi, insan sağlığının korunması, doğal kaynakların ussal kullanılması gibi konulara öncelik vermiştir (SKUHRA vd, 2008, ss.189–190). ISPA için ayrılan kaynaklar aday ülkelerin özellikleri göz önünde bulundurularak dağıtılmaktadır.

AB'nin Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerine yönelik mali yardımları ISPA Programı dışında PHARE ve SAPARD programları çerçevesinde de gerçekleşmektedir (<http://www.oecd.org/dataoecd/23/31/36564467.pdf>, 2001). PHARE ve SAPARD Programları da çevre konusuna yer vermişlerdir. Bu programlar çerçevesinde ülkelere yapılan yardımlar, aday ülkenin üyeliğe hazırlanması amacının yanında üye olduktan sonra Birliğe uyum sağlaması amacını da taşımaktadır (SKUHRA vd, 2008, s.191). Birlik tarafından yapılan bu yardımların ülkeler tarafından etkin kullanılması gerekmektedir.

Ayrıca, AB'de destek mekanizmaları geliştirilerek Birlik içinde geri kalmış bölgelere ve ekonomik açıdan yeniden yapılanması öngörülen sektörlerle yardım amaçlanmıştır (TÇSV, 1996, s.24). Bu destek mekanizmaları, bölgesel politika araçları olarak hizmet etmektedir (CANDAN, 2007, s.148). Bu destek mekanizmaları yapısal fonlar, uyum fonu, Birlik programları olarak belirlenmiştir. Birlik programları olan Urban, Leader II, İnterreg II, Regis II programları da çevreye yer vermişlerdir. Bunlar dışında sanayideki değişim sonucu yeniden yapılanma sağlamaya yönelik programlar olan Reacher, Resider, Retex, Konver programları da çevreye yönelik önlemler almışlardır (TÇSV, 1996, ss.26–27). Birlik içinde geliştirilen bu programlar içeriklerine çevreyi de dâhil ederek çevre için önlemler almışlardır. Birlik içinde çevre konusunda oluşan eşitsizlikler bu girişimler sayesinde giderilmeye çalışılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE ÇEVRE POLİTİKALARI

Çevre politikaları ve AB çevre politikaları anlatıldıktan sonra bu bölümde Türk çevre politikalarına yer verilmiştir. Çevre sorunlarının sınır tanımayarak tüm dünyayı etkilemesi ve sanayileşme sonucu çevre politikalarının oluşturulma sürecinde Türkiye de yerini almıştır. Türkiye de AB gibi çevre politikalarını 1972 yılında gerçekleştirilen Stockholm Konferansı'ndan etkilenecek yapmıştır. Türkiye'de çevre politikaları 1970'lerde başlasa da bu yıllardan önce de çevre ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Cumhuriyet öncesi Osmanlı Dönemi'nde ve Cumhuriyet Dönemi'nde çevre ile ilgili yapılan düzenlemeler bu bölümün konusu olmuştur.

Çevre hakkını sağlık hakkı adı altında düzenleyen 1961 Anayasası ve 56. madde ile çevre hakkını doğrudan düzenleyen ve çevre koruma görevini devlete ve yurttaşlara veren 1982 Anayasası ve kalkınma planlarında çevrenin durumu bu bölümde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Günümüzde yürürlükte olan dokuzuncu kalkınma planı ve diğer planların çevre için getirdikleri düzenlemeler ve de AB uyum sürecinde bu planların değerlendirmesi bu bölümde yapılmıştır. Çevre kanunları karşılaştırılarak anlatılmış ve Türkiye'de çevre örgütlenmesine de bu bölümde değinilmiştir.

Türkiye'nin AB'ye katılma çabaları 20. yüzyılda başlamıştır. 1959'da Adnan Menderes Hükümeti zamanında ilk başvurunun yapılması ile başlayan bu süreç üye olma yolunda halen devam etmektedir. Üyelik yolunda yaşanan bu süreç bu bölümün konusu olmuştur. Mevzuat uyumlaştırmasının hangi aşamalardan geçilerek yapılacağına ve uyumdan sorumlu kurum olan Çevre ve Orman Bakanlığı'nın çalışmalarına yine bu bölümde yer verilmiştir. Türk çevre mevzuatının ve Birlik çevre müktesebatının uyumunun karşılaştırılması ilerleme raporları değerlendirilerek yapılmıştır. Genel olarak bu bölümde

Türkiye'nin Birlik üyeliğine ilk adımı ve üyelik yolunda yapılan çalışmalar ve uyumun ne aşamada olduğu değerlendirilmiştir.

30. Türkiye'de Çevre Politikalarının Oluşturulmaya Başlanması

Ülkelerin çizdiği yapay sınırları aşarak yerkürenin tamamının dengesini bozan çevre kirliliğine paralel olarak 1970'li yıllarda çevre politikaları oluşturulmaya başlanmıştır (EKEMAN, 1998, s.6). Çevre politikalarının oluşturulmasında, 20. yüzyılda yaşanan sanayileşmenin büyük bir payı vardır. Sanayileşmenin yaygınlaşması ile açığa çıkan atıklar çevre kirlenmelerinin artmasına sebep olmuştur. Sanayileşme, hızlı kentleşme ve nüfus artışı birçok çevre sorununu da beraberinde getirmiştir (AYKUT, 1995, s.220). Daha önceleri de var olan çevre sorunları sanayi devrimi ile farklı bir boyut kazanarak açığa çıkmıştır. Böylece sanayi devrimi ile birlikte çevre koruma fikri oluşmuştur. Türkiye geç sanayileşen bir ülke olduğundan çevre sorunları ile de geç tanışmıştır (GÖRMEZ, 2007, s.117). Sanayileşme sürecinin geç yaşanmasıyla çevre koruma fikrinin de tam benimsenememesi, yapılan çevre politikalarının AB'nin çevre için gerçekleştirdiği eylem planlarının gerisinde kalmasının nedenini oluşturmuştur.

Türkiye'nin sanayileşme sürecini Batı'ya göre daha geç yaşaması Türkiye için bir avantaj olarak da değerlendirilmiştir. Çünkü Batı sanayileşme sonucu oluşan çevre sorunlarını pahalı olan yeni tekniklerle çözebilecektir. Türkiye'nin bu konudaki avantajı ise, Batı'nın düştüğü hatalardan ders alınarak bu hatalara düşülmemesidir. Böylece çevreye zarar vermeden sanayileşme yolunda ilerlenebilecektir. 1950'li yıllardan itibaren başlayan sanayileşme sürecinde çevre kirlenmesi gündeme gelmemiştir. Kalkınma çabaları içinde çevre göz ardı edilmiştir. Çevreyi göz ardı ederek planlanan sanayileşme politikaları çevreye ciddi zararlar vererek giderilemeyecek hasarlar bırakacaktır. Türkiye'de çevre sorunları 1970'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Bu çevre sorunları ilk olarak su, deniz ve hava kirlenmesi olarak kendini göstermiştir. Sanayileşmenin geliştiği bölgelerde denetim yapılmayışı, plansızlık, nüfus artışı ve buna bağlı olarak gelişen yanlış yerleşmeler gibi nedenler çevre sorunlarının artmasına neden olmuştur (İLKİN-ALKİN, 1991, s.38). 1970'li yıllarda çevre sorunları ile karşılaşan Türkiye, dünyayı etkisi altına alan bu sorunlar için politika üretme kararı almıştır.

Türkiye’de çevre için politika oluşturulmasına, AB çevre politikalarında da olduğu gibi 1972 yılında Stockholm’de gerçekleştirilen BM Çevre Konferansı’ndan etkilenilerek başlanmıştır. Bu konferansın etkisi ile birlikte Türkiye’nin ulusal çevre politikası ilk kez 1973–1977 yılları için yapılan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (ÜBYKP) yer almıştır. Bu planda çevre için alınacak tedbirler ekonomik kalkınmayı engellemeden mevzuata dâhil edilmiştir. Çevre için yapılan politikalar, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (YBYKP) ile AB’nin ulaştığı seviyeyi yakalamıştır (EKMEZTOĞLOU-BALADIMOSS-BUDAK, 2001, ss.117–118). Kalkınma planlarında çevreye verilen önem ve çevre için oluşturulan politikalar aşağıda açıklanacaktır. Ayrıca kalkınma planlarının AB ile uyumu da değerlendirilecektir.

31. Türkiye’nin Çevre Politikaları

Türkiye’de çevre politikalarının uygulanmaya başlanması 1970’den bu yana kamuoyu baskısı ve uluslararası ilişkiler nedeni ile olmuştur (ARAT, 1995, s.235). Çevre politikalarının yapılması 1970 yılından eskilere gitse de, ilk belirgin uygulamalar 1982 Anayasası ile gerçekleşmiştir. 1982 Anayasası’nda 56. madde ile başlayan bu süreç 2872 sayılı çevre kanununun ve bu kanunu esas alarak çıkarılan yönetmeliklerle birlikte “modern bir çevre politikası” oluşturularak devam etmiştir. Çevre Kanunu dışında çıkarılan orman kanunu, kıyıların korunması gibi kanunlar çevre politikasının geliştirildiğinin bir göstergesi olmuştur. Çevre örgütlenmesi oluşturulmuştur ve çevre ile ilgili esaslar kalkınma planlarında yerini almıştır. Ayrıca üniversitelerde ilgili bölümler açılmıştır. Yapılan bu uygulamaların tümü Türkiye’deki çevre politikasını oluşturmuştur (KIRIMHAN, 1995, s.166).

Türkiye çevre politikasını, doğal kaynakların ve çevrenin rasyonel kullanımına yönelik uzun vadeli bir planlama anlayışı içinde belirlemiştir (ÖZDAĞLAR, 1995, s.140). Türkiye’de çevrede meydana gelen kirliliğin en önemli nedeni halkın çevre konusundaki eğitimsizliği olmuştur. Türkiye aralarına girmek istediği Batılı ülkeleri etkilemek istediği için sürekli olarak halkın eğitilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Bunun için çalışmalar yapılmış olsa da çevreyi asıl kirletenler açığa çıkartılamamıştır (SOMERSAN, 1993, s.33–34). Bu nedenle bu çalışmalar sınırlı bir alanda kalmıştır.

1982 Anayasası'ndan bu yana dünyadaki gelişmelere paralel olarak gelişme gösterilmişse de istenilen düzeye gelinememesinin nedeni olarak siyasi otoritelerin çevre politikalarını uygulamadaki isteksizliği gösterilmiştir. Olumlu gelişmelere ve istenilmeyen gelişmelere rağmen Türkiye, batılı ülkelerin birçoğunda olmayan, uygulanabilen, önceki tecrübeleri örnek alan, uygulamada görev alacak eğitilmiş kadroların yer aldığı bir çevre politikasına sahiptir (KIRIMHAN, 1995, s.167). Sahip olunan çevre politikasının eksik yönleri, düzeltilmesi gereken yönleri mevcuttur. Bunlar zaman içerisinde giderilecektir.

310. Cumhuriyet Öncesi Çevre Politikaları

Bir Türk Devleti olarak kurulan Osmanlı İmparatorluğu, varlığını 1299–1922 yılları arasında sürdürmüştür. Birçok alanda düzenleme yapan Osmanlı İmparatorluğu, çevreye de önem vermiştir. Çevreye verilen önemin varlığını günlük hayatta da hissedebilmek mümkün olmuştur. Günlük hayatta çevreye önem verildiği, Osmanlı topraklarına gelerek incelemelerde bulunan Batılı gezgincilerin ve araştırmacıların gözlemlerinden anlaşılmıştır. Ayrıca padişahların almış oldukları kararlara bakıldığında da çevre ile ilgili olanlara rastlanılmıştır. Padişahların bu kararlara örnek olarak, erozyonla mücadele için ağaç kesiminin yasaklanması verilebilir. Halkın ve çevrenin sağlığına önem veren bu kararlara uyulmadığı durumda gereken cezalar verilmiştir. Böylece alınan kararlarda olduğu gibi mahkeme kararlarında da çevreye önem verildiği görülmüştür (ÖZDEMİR, t.y. ss.9–14). Osmanlı imparatorluğunda çevrenin önemi anlaşılmış ve belirli bir düzeyde çevrenin korunması sağlanmaya çalışılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda çevre konusunda duyarlılık görülse de çevre ile ilgili kapsamlı bir politika yapılmamıştır. Osmanlı döneminde genellikle orman, arazi düzenlemesi ve de doğanın korunması ile ilgili alanlara yönelinmiştir (İLKİN-ALKİN, 1991, s.40). İmparatorluğun son dönemlerinde çevre ile ilgili bazı hukuksal düzenlemeler yapılmıştır. 1839 yılında kurulan “Beynelminel Sıhhiye Meclisi” bu düzenlemelerin ilk örneğini oluşturmuştur. 17. yüzyılın sonlarına doğru başlayan kent planlama çalışmalarının çevre ile ilgili olduğu düşünülürse, bu çalışmaların da çevre politikası olarak değerlendirilebilmesi mümkün olmuştur (GÖRMEZ, 2007, s.153). Ayrıca 1848, 1864 ve 1882 yıllarında çıkarılan Ebniye Nizamname ve kanunlarında çevre ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir (GÖRMEZ, 2007, s.119).

Osmanlı Dönemi'nde imarla ilgili düzenlemelerin yanında ormanların korunması ile ilgili olarak 1869 yılında Orman Nizamnamesi çıkarılmıştır (GÖRMEZ, 2007, s.153). 20.yy dönemine gelindiğinde ise; sosyal, ekonomik ve siyasi alanda kaydedilen gelişmeler ile çevreye bakış açısı da değişmiştir. Evrensel bir değer olarak görülen çevre, karşılaşılan sorunlara paralel olarak geliştirilmiştir. Çevre ile ilgili yapılan düzenlemeler içinde eski eserlerin korunmasına ilişkin uygulamalar da yer almıştır. Bu çerçevede 1906 yılında Asarınatika Nizamnamesi çıkartılmıştır. Eski eserlerin korunmasını konu alan bu kanun 1973 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (TÇSV, 1987, s.57). Yapılan bu düzenlemeler çevre ile ilgilenildiğinin göstergesi olmuştur.

311. Cumhuriyet Döneminde Çevre Politikaları

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e aktarılmış olan miras çevre için pekiyi sayılmamıştır. Cumhuriyet'in kurulduğu yıllardaki sorunlar Osmanlı'dan kalma sorunlardır. Kuruluş yıllarındaki öncelikli hedef rejimin yerleşmesi için çalışmalar yapmak ve iktisadi alanda tedbirler almak olmuştur. Bu nedenle, Ankara hariç çevre ile ilgili konulara duyarlı davranılmamıştır. Fakat Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Belediye Kanunu ve Köy Kanunu gibi hukuki düzenlemelerle çevre kirlenmesini önleyici tedbirler alınmıştır (GÖRMEZ, 2007, s.120). Görüldüğü gibi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında çevre ile ilgili düzenlemeler diğer yasaların içinde yer almıştır.

1924 yılında çıkarılan Köy Kanunu çevre sağlığı ile ilgili düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemelere örnek olarak, sıtma sorununu gidermek için bataklıkları kurutmak, kapalı içme suyu şebekesi kurmak, çöplerin köy dışına çıkarılmasını sağlamak gibi önlemler gösterilebilir. 1930 yılında çıkartılan Belediye Kanunu çevre sağlığı ile ilgili düzenlemelerin yanında sağlık denetimi yapma görevini de belediyelere vermiştir. Aynı yıl çıkartılan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, belediyelerin görevlerini artırmıştır. Bu kanunla birlikte Köy ve Belediye kanunları ile gerçekleştirilmek istenen sağlıklı yerleşim yerleri güvence altına alınmıştır (TÇSV, 1987, ss.58–59).

Bir diğer gelişme de ormanlarla ilgili yapılan düzenlemelerdir. 1920'de çıkartılan Baltalık Kanunu'ndan sonuç alınamaması 1937 yılında Orman Kanunu'nun çıkarılması ile ormanın devlet tarafından korunmasını ve devletleştirilmesini gündeme getirmiştir

(GÖRMEZ, 2007, s.157). 1945 yılında çıkartılan bir kanun ile de bazı istisnalar dışında bütün ormanlar devletleştirilmiştir. Bu kanun ile ilk kez orman tanımlaması yapılmış, ormanlarda avlanma ve her türlü bitki ve bunların ürünlerinin toplanması izne bağlanarak ormanların korunması hükme bağlanmıştır (GÖRMEZ, 2007, s.157; TÇSV, 1987, s.59). Devletin koruması altına giren ormanlar çevre açısından önemli bir yere sahiptir. Ayrıca ormanın içinde barındırdığı farklı canlı türleri, bir ülkenin biyoçeşitliliği açısından da önem teşkil ettiği için koruma altına alınmıştır.

Ormanlarla ilgili bir diğer düzenleme olan ve de 1956 yılında çıkartılan Orman Kanunu ile ilk defa “Milli Park” ifadesi kullanılmış ve bazı bölgeler Milli Park olarak ilan edilmiştir (GÖRMEZ, 2007, s.157). Faunanın korunmasına ilişkin çıkarılan 1937 tarihli Kara Avcılığı Kanunu ise av hayvanlarının korunmasını sağlamak için, hangi hayvanların ne zaman ve ne şekilde avlanabileceğini hükme bağlamıştır (TÇSV, 1987, s.59). Bazı bölgelerin milli park olarak ilan edilmesi turizm açısından da önemli bir yere sahip olmuştur. Ayrıca avlanma yasağı ve avlanmanın ne şekilde yapılacağıın düzenlenmesi farklı canlı türlerinin devamlılığı açısından önemli bir yer tutmuştur.

1950’li yıllarda tarımda gerçekleşen yapısal değişikliklere paralel olarak şehirleşme de artmıştır. Şehirleşen nüfustaki artışın barınma ihtiyacını karşılamak için yetersiz kalınmış ve yetersiz alt yapı ve gecekondular sorunları karşısında çevre sorunlarının ağırlığı hissedilmeye başlanmıştır. Bu sorunlara çözüm bulmak amacıyla 1957’de İmar Kanunu çıkartılmış ve 1958’de de İmar ve İskân Bakanlığı kurulmuştur (TÇSV, 1987, s.60). Ülkenin doğal kaynaklarını korumak amacı ile 1960’da yeraltı sularını devletin tasarrufuna verecek bir düzenleme yapılmıştır. Bu dönemde yapılan düzenlemeler bunlarla sınırlı kalmıştır. Çünkü dönem sanayileşmenin getirdiği olumsuzlukları içermediği için çevreye öncelik verilmemiştir. Aynı dönemlerde Avrupa’da çevre koruma için önlemler alınmıştır (GÖRMEZ, 2007, s.157).

312. 1961 ve 1982 Anayasası’nda Çevre

1961 Anayasası ile kalkınma, modernleşme ve sanayileşme çabaları bir plana bağlanmıştır. 1961 Anayasası, ekonomik ve sosyal hakların yanında sağlık hakkına da yer vermiştir (KELEŞ-HAMAMCI, 2005, s.348). 1961 Anayasası 49. madde ile çevre

korumaya doğrudan yer vermiştir. Çevrede oluşan olumsuzlukların kişilerin beden ve ruh sağlığını tehlikeye soktuğu düşünülürse bu madde “çevreyi koruma”, “temiz bir çevre” kavramları için hukuki temel oluşturmada ilk hareket noktası olarak görülmüştür (EGELİ, 1996, s.75). “Devlet herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşamasını sağlamakla ödevlidir” hükmünü getirerek sağlık hakkını güvence altına almıştır (KELEŞ-HAMAMCI, 2005, s.348). 1961 Anayasası 130. ve 131. maddeleri ile tabii servetler ve ormanlarla ilgili düzenlemeler getirmiştir (GÖRMEZ, 2007, s.158). Sağlık hakkının bir parçası olarak görülen çevre 1982 Anayasası ile yeni bir boyut kazanmıştır.

Çevre konusunda en önemli gelişmeyi 1982 Anayasası gerçekleştirmiştir. 1982 Anayasası yapılmaya kadar 1961 Anayasası’nın 49. maddesi ile düzenlenen çevre bu yeni anayasada doğrudan ve dolaylı olarak yer almıştır. Çevreyle ilgili doğrudan bir düzenleme getiren, herkese sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı veren 56. madde çevreyi geliştirmenin, çevre sağlığını korumanın ve çevre kirlenmesini önlemenin devletin ve yurttaşların ödevi olduğunu hükme bağlamıştır (SÖNMEZ, 1995, s.202). Çevreyle doğrudan ilgili bu maddenin yanında çevreyi dolaylı olarak ilgilendiren 43. madde ile kıyıların korunması hükme bağlanmıştır. Yine 63. madde ile de tarih, kültür ve doğa varlıklarının korunması güvence altına alınmıştır. Dolaylı olarak çevre ile ilgili maddelere konut gereksinimini karşılamayı konu alan 57. madde, toprak mülkiyetine ilişkin 44. madde, tarım topraklarının kullanılmasını düzenleyen 45. madde eklenmiştir (KELEŞ-HAMAMCI, 2005, s.348-349).

Ayrıca “sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi” sağlamak ve kamu mallarını kollamak için getirilen 23. madde ve çevreyi doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren başka maddeler de (5, 13, 17, 35, 46, 65, 119, 166, 168, 169, 170) 1982 Anayasası’nda yer almıştır. Anayasada çevre hakkının doğrudan 56. madde ile yer alması ve çevre hakkının ilk kez Türk pozitif hukukunda hukuk kurallarının en üst basamağında yer almasını sağlamıştır. Bu madde devlete yol gösterici niteliğinin yanında yurttaşlara da çevrenin korunması için ödev yükümlülüğü getirmiştir (EKMEZTOĞLOU-BALADIMOSS-BUDAK, 2001, ss.122-127). 1982 Anayasası ile getirilen 56. madde sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını sağlamak için sadece devlete değil yurttaşlara da yükümlülük getirmiştir. Çünkü çevrenin korunması için halk desteğinin çok büyük bir önemi vardır. Halk da çevre bilincine vararak kendisi ve gelecek nesiller için çevreye gereken özeni göstererek oluşabilecek tahribatları engellemelidir.

313. Kalkınma Planlarında Çevre

Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kurulduğu 1960'lı yıllarda yapılmaya başlanan kalkınma planları çevre politikaları açısından incelendiğinde 1963–1967 ve 1968–1972 yıllarını kapsayan birinci ve ikinci beş yıllık kalkınma planlarında çevre sorunlarının çözümü için geliştirilen politikalara yer verilmemiştir (TALU, 2006, s.20). Bu planlarda çevre sorunlara özel bir yer verilmemiş, fakat genel olarak çevre sağlığından söz edilmiştir (KELEŞ-HAMAMCI, s.336).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının (BBYKP) çevre için bir planlama yapmaması, çevre bilincinin oluşmadığının göstergesi olmuştur. Türkiye bu dönemde sanayileşmeyle birlikte gelen çevre kirliliği ile karşılaşmamıştır. Bu dönemdeki tek amaç, hızlı bir kalkınmayı gerçekleştirmek ve bunun sonucu olarak sağlanacak gelirin sosyal adalet ilkelerine göre ülkede dağıtılması olmuştur. BBYKP, halka daha yüksek bir refah düzeyi sağlamayı amaçlamıştır. Birinci plandaki bu yaklaşım Birliğin kurucu antlaşmalarındaki hedeflerde de görülmüştür (BUDAK, 2000, ss.424–425). BBYKP Birlik metinleri ile karşılaştırıldığında belirlenen hedeflerin birbirine yakın hedefler olduğu görülmektedir. Bu nedenle de BBYKP Birlik metinleri ile uyumludur denilebilir.

1963–1967 yılları için yapılan BBYKP'de “Sosyal Kalkınma ve Gelişme” ile “Tarım ve Endüstriyel Üretim” başlıkları altında çevreden dolayı olarak söz edilmiştir. Ülkenin kalkınmasında sanayileşmenin payından söz edilirken sanayileşmenin sebep olduğu kirlilikten söz edilmemiştir. 1968–1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP) ise konut sorununun yol açtığı çarpık kentleşme ile ilgili şehircilik sorunlarına ve sağlık politikalarına uygun olarak geliştirilen kentleşme stratejilerine yer vermiştir (EGELİ, 1996, s.89). İkinci plan, çevre korumaya değinmemiştir fakat hızlı bir şekilde artan nüfus sorun yaratmaya başlamıştır. Plan döneminin sonlarına doğru tüm dünyada özellikle Avrupa'da çevre bilinci oluşmaya başlamıştır. 1972 yılında gerçekleştirilen Stockholm Konferansı'nda çevre sorunları ilk kez küresel boyutta ele alınmış ve bu gelişmeler Avrupa'yı olduğu gibi Türkiye'yi de etkilemiştir (BUDAK, 2000, s.426). Doğrudan çevre sorunlarına yer vermeyen birinci ve ikinci plan getirdiği tarım ve kentleşme ile ilgili düzenlemelerle dolaylı olarak çevreye değinmiştir.

3130. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP)

ÜBYKP 1973–1977 yıllarını kapsamıştır. Bu plan ile birlikte çevreye ayrı bir bölüm verilmiştir. Bu ise çevre sorunlarının uluslararası düzeyde ilk kez ele alındığı 1972 Stockholm Konferansı'nın ardından Türkiye'de çevre bilincinin oluşmaya başladığının bir göstergesi olarak gösterilebilir (EGELİ, 1996, s.89). Bu planla birlikte hava, su ve kıyı kirliliği gibi ülkenin belli başlı sorunlarına dikkat çekilmiş ve bunların bir bütün olarak planlama sisteminin içinde değerlendirilmesinin gereği vurgulanmıştır. Çevre ile ilgili yasal düzenlemelerin günün koşulları dikkate alınarak yapılması, kuruluşlar arası iletişimin ve birlikteliğin sağlanması, halkın eğitilmesi gibi olumlu politikalara yer verilmişse de bu planın temel ilkesi, kalkınma ve sanayileşmeye zarar verecek politikaların benimsenmemesi şeklinde belirlenmiştir (TALU, 2006, ss.20–21). ÜBYKP'de yer alan ilkeler ve tedbirlerde de açık olarak çevre sorunları ile ilgili olarak yapılacak uluslararası çalışmalar ve yasal düzenlemelerde Türkiye'yi sanayileşme hedefinden vazgeçirici nitelik taşıyan hiçbir yükümlülüğün kabul edilmeyeceği hükme bağlanmıştır (ÜBYKP, 1973–1977, s.866). Buradan anlaşılacağı gibi bu planda çevreye gereken önem verilmemiştir denilebilir.

Çevre sorunlarına neden olan koşullar için uluslararası geçerliliğe sahip bir kategori oluşturulamaz (ÜBYKP, 1973–1977, s.866). Çünkü çevre sorunları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklılıklar gösterebilmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki çevre sorunlarının nedeni, doğal kaynakların aşırı kullanımı, hızlı kalkınma, fazla üretim ve tüketim iken; az gelişmiş ülkelerde de az gelişmişlik, hızlı sanayileşme, kalkınmadaki yetersizlik, geri kalmış teknoloji kullanımı, hızlı nüfus artışı ve fakirlik olarak görülmüştür (GÖRMEZ, 2007, s.9). Ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılık gösteren çevre sorunları genel olarak, insan-çevre ilişkisinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İnsanın çevre üzerindeki egemenliği ile ortaya çıkan çevre sorunlarını şu şekilde tanımlamak mümkündür. Çevre doğal çevre ve insan etkisiyle oluşan yapay çevre olarak ele alınmaktadır. İnsan yapay çevresini oluştururken, parçası olduğu doğal çevreyi tehdit altında bırakarak hareket etmiştir. Doğal çevrede, bıraktığı derin izler ve oluşturduğu yapay çevrede oluşan kötü şartların tümü çevre sorunu olarak nitelendirilmektedir (ERTÜRK, 1998, s.47).

Çevre sorunları, DPT başkanlığında bakanlıklar ve diğer ilgili resmi kuruluşlarca yapılacak olan çalışmalarla belirlenecek ve kurulacak merkezi bir örgüt tarafından çözüme kavuşturulacaktır. Çevre ile ilgili mevzuat bu örgüt tarafından hazırlanacaktır. Türkiye'nin çevre politikası ile ilgili ilk esasları ÜBYKP ile ortaya konmuştur. Bu esaslar, (EGELİ, 1996, ss.89–90):

- Türkiye'de ortaya çıkan çevre ile ilgili sorunların neler olduğunun belirlenmesi,
- Kalkınmayı ve sanayileşmeyi engellemeyecek çevre politikalarının belirlenmesi ve bu politikaların uygulamaya geçirilmesi,
- Halkın çevre bilinci kazanması için gerekli eğitim çalışmalarının yapılması,
- Başkent Ankara'da yaşanan hava kirliliğinin tekrardan gözden geçirilmesi,
- Tarım ilaçlarından kaynaklanan kirlenme ve su kirliliği şeklinde belirlenerek sıralanmıştır.

ÜBYKP, çevre sorunlarını tanımlamış fakat teknik yetersizlikler ve uygun çözüm yollarının bilinmemesi nedeniyle çevresel standartlar belirlenememiş ve halka kazandırılması amaçlanan çevre bilinci tam olarak sağlanamamıştır (EGELİ, 1996, s.90). Üçüncü plan döneminde Birlik birinci çevre programını kabul etmiştir ve halkın refahının çevreyi göz ardı eden bir iktisadi kalkınma modeliyle sağlanamayacağı fikri oluşmuştur. Türkiye de ise çevre korumanın tam olarak ne anlama geldiği bilinmemekteydi. Çevre korumanın tam olarak anlaşılması nedeni ile de hızlı bir şekilde gerçekleşecek kalkınmaya önem verilmiştir. Bu plan döneminde çevre sorunlarının belirlenmesi, uluslararası gelişmelerin takip edilmesi, Ankara'nın hava kirliliğinin önlenmesi gibi gelişmeler Birliğin o dönemde geliştirdiği çevre politikaları ile paralellik göstermiştir (BUDAK, 2000, s.427). Sonuç olarak üçüncü planın, Birliğin o dönemde geliştirdiği politikalarla uyduğu ve politikaların gerisinde kaldığı ya da Birlik politikaları ile uyumadığı noktalar olmuştur. ÜBYKP ilk kez çevreyi ayrı bir bölümde değerlendirmiş fakat çevreyi istenilen düzeye getirememiştir.

3131. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP)

Hava ve su kirliliğinin, toprak erozyonunun ortaya çıktığı bir dönemde hazırlanan 1979–1983 yıllarını kapsayan dördüncü plan üçüncü plana göre daha gelişmiş politikalar getirmiştir. Bu planda çevre sorunları, “toplumdaki gelişmeler” ve “temel politikalar” bölümünde yer almıştır (KELEŞ-HAMAMCI, 2005, s.337). Planda “çevre sorunlarının toplumsal değişim ile birlikte çözüme kavuşturulması” temel ilke olarak belirlenirken (ZİLELİOĞLU, 1993, s.26; DBYKP, 1979–1983, s.297) planın diğer ilkeleri; çevrenin sanayileşme, tarımda modernleşme ve kentleşme süreçlerinde dikkate alınması, çevre sorunlarının ortaya çıkmadan önlenmesi ve insan sağlığı için tehlike yaratan çevre sorunlarının giderilmesi için bu sorunların bulunduğu yörelere öncelik verilmesi şeklinde belirlenmiştir (KELEŞ-HAMAMCI, 2005, s.337). Böylece doğal kaynakların rasyonel kullanımı sağlanmış olacak ve de çevrede geri dönüşmesi mümkün olmayan zararların meydana gelmesi engellenmiş olacaktır (DBYKP, 1979–1983, s.297). Bu plan özellikle Haliç’in kirliliğine, Ankara hava kirliliğine, İzmir ve İzmit körfezlerinin kirliliğine yer vermiştir. Bu plan çevre konusunda yerel yönetimlerin yetkilendirilmesi konusunu gündeme getirmiştir (TALU, 2006, s.21). Bu planla birlikte çevreye karşı daha duyarlı bir tavır geliştirilmiştir.

DBYKP ile sosyal refahın ve turizmde kalkınmanın temiz bir çevre ile sağlanabileceği düşüncesi ile doğal ve tarihi zenginliklerin tahrip edilmemesi gereği de vurgulanmıştır. Yerel yönetimlere verilen yetkilerin yanında, çevre sorunları için çalışan vakıf, dernek ve gönüllü kuruluşların planla uyum içinde olan faaliyetlerine destek verilmiştir. Dünyadaki gelişmeler takip edilerek, uluslararası faaliyetlere katılım sağlanmıştır. Bu düzenlemeleri getiren planın en büyük eksikliği ise, idari yapılanmadan ve mevzuat çalışmalarından hiç söz edilmeyişidir. Planda belirlenen amaçlar sadece devletin çevreye verdiği önemi göstermiştir (EGELİ, 1996, s.91). DBYKP giderek önem kazanan çevre sağlığı için düzenleme getirmiştir. DBYKP da, çevre sağlığı sadece “bedensel, ruhsal ve sosyal iyilik hali” olarak görülmemiştir. Bu nedenle sadece fiziki faktörler değil biyolojik ve kimyasal faktörler de dikkate alınmıştır. DBYKP çevre sağlığını insan sağlığını olumsuz yönde etkileyen bulaşıcı hastalıkların ötesinde bir değerlendirmeye tabi tutmuştur (DBYKP, 1979–1983, s.462).

Birlik İkinci Çevre Eylem Programı ile aynı dönemde yayınlanan DBYKP da İkinci Çevre Eylem Programı'nın yer verdiği sorunun ortaya çıkmadan önlenmesi sorun oluştuktan sonra gidermekten iyidir olarak açıklanan ilkeye yer vermiştir. İkinci programda yer alan ÇED uygulaması dördüncü planda da turizm istinasıyla görülmüştür. Bu dönemde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. 1982 Anayasası'nda çevre hakkına yer verilmiş ve de Çevre Kanunu çıkarılmıştır. Bu plan döneminde önemli gelişmelere yer verilmesi Avrupa ile uyum göstergesi olmuştur (BUDAK, 2000, ss.430–431). Dördüncü plan ile birlikte önceki planlara göre Avrupa ile daha uyumlu politikalar yapılmıştır. Ayrıca anayasada çevre hakkından söz edilmesi ve 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun çıkarılması bu döneme damgasını vuran önemli gelişmeler olmuştur.

3132. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP)

1985–1989 yıllarını kapsayan ve çevreye karşı duyarlılığın biraz daha arttığı bu planda ilk kez temiz bir çevre için izlenmesi gereken politikalara yer verilmiştir (EGELİ, 1996, s.91). Bu planda sadece mevcut oluşmuş kirliliğin giderilmesi değil, doğal kaynakların gelecek nesillerin de yararlanabilmesi için en iyi şekilde kullanılması ve korunması gibi amaçlar belirlenmiştir (GÖRMEZ, 2007, s.159). Bu amaç, Birliğin aynı dönem geliştirdiği önleme ve kaynakta önleme ilkesinden daha ileri bir anlayıştır. AB doğal kaynakların sürdürülebilir şekilde kullanılması anlayışına beşinci programda yer vermiştir (BUDAK, 2000, s.431). Beşinci plan döneminde DPT “Ortak Geleceğimiz-Brundtland Raporu”nu kamu kuruluşları ile toplumun diğer kesimlerini de bir araya getirerek görüşmeye açmıştır ve böylece çevre politikaları çağdaş normlarla değerlendirilmeye başlanmıştır (TALU, 2006, s.21).

“Ortak Geleceğimiz” isimli bu rapor gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılmasına imkân verecek şekilde bugünün ihtiyaçlarının karşılanması (ÇETİN, 2006, s.2) olarak tanımlanan “sürdürülebilir kalkınma” anlayışını tüm dünyaya yaymayı amaçlamıştır. Beşinci planda sürdürülebilir kalkınmanın önemi, çevrede meydana gelen olumsuzlukların sadece giderilmesi ya da oluşabilecek olumsuzlukların engellenmesi ile sınırlanmayıp kaynakların gelecek nesillerin kullanımını içinde korunarak geliştirilmesi anlayışı getirilerek vurgulanmıştır (BBYKP, 1985–1989, s.171, md.808).

Türkiye'nin de yer aldığı 1992 Rio Toplantısı'nda da bu anlayışın hükümetler tarafından uygulanmasının temelleri atılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma çevre koruma ve kalkınma faaliyetlerinin aynı anda ele alınmasını gerektirmektedir. Sürdürülebilir kalkınma, bütün dünya vatandaşlarının ortak bir anlayışa varacakları yaşam tarzını öngörmüştür. 1982 Anayasası 56. maddesi ile bu amaca yönelik olarak, çevrenin korunmasını devletle birlikte vatandaşla da vermiştir. Türkiye'nin kalkınma planları beşinci plandan sonra sürdürülebilir kalkınma ilkesi dikkate alınarak hazırlanmaktadır (SÖNMEZ, 1995, ss.202–204).

Bu planda, “Sosyal Hedef ve Politikalar”(EGELİ, 1996, s.91) adlı bölümde çevre sorunları sıralanmıştır. Çevre sorunları, kentleşme, erozyon, doğal afetlerin sebep olduğu kirlenmeler, sanayileşme sonucu ve tarımda modernleşmenin meydana getirdiği kirlenmeler şeklinde özetlenmiştir. Arazi kullanımı ve yatırım kararlarında oluşabilecek çevre sorunları planlama aşamasında teşhis edilerek tedbirlerin alınması ilke olarak benimsenmiştir. Bu ilke, Birliğin geliştirdiği çevresel etkilerin önceden belirlenmesi anlayışı ile uyumludur. İçme ve kullanma sularının insan sağlığı açısından güvenli hale getirilmesi benimsenen bir diğer ilkedir. Hava kirliliğinin insan üstündeki olumsuz etkilerinin giderilmesi için önlem alınması da bu planda yer alan ilkelere dendir (KELEŞ-HAMAMCI, 2005, ss.338–339). Ayrıca, Birlik tarafından geliştirilen programların da yer verdiği çevre kirliliğinin önlenmesi için araştırma ve geliştirme faaliyetlerine ağırlık verildiği görülmüştür (EGELİ, 1996, s.92).

3133. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (ABYKP)

1990–1994 yılları için düzenlenen ABYKP diğer planlara oranla çevre sorunlarına daha geniş yer vererek bu konuya önem verildiğini göstermiştir. Altıncı planın temel ilkesi, sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkân veren doğal kaynak yönetimini sağlamak, insan sağlığını ve doğal dengeyi koruyarak gelecek nesillere sağlıklı bir çevre bırakmak olarak belirlenmiştir (ABYKP, 1990–1994, s.312, md.971). Bu planda ÜBYKP'nın aksine ekonomik politikalara çevre boyutu eklenmesi gereği belirtilmiştir (GÖRMEZ, 2007, s.159). Çevre boyutunun göz önünde bulundurulması ilk kez bu planla gündeme gelmiştir. Bu planın, 1992 yılında gerçekleştirilen BM konferansı ile başlayan Rio sürecini içermesi çevre ve kalkınma arasındaki bağın şekillenmesini sağlamıştır (TALU, 2006, s.21).

Sürdürülebilir kalkınma temel ilke olarak benimsenmiştir. “Kirliliğin Kaynağında Önlenmesi” ilkesi getirilmiş ve kirlilik meydana gelmeden gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir (EGELİ, 1996, s.92).

Türkiye'nin çevre politikası bu planda ayrıntılı olarak düzenlenmiştir ve de AB çevre politikalarıyla uyum çalışmalarına bu planda yer verilmiştir. Çevre bilincinin geliştirilmesi, bütün planlama aşamalarında çevrenin dikkate alınması, çevre standartlarının belirlenmesi aşamasında ülke şartlarının göz önünde bulundurulması, çevreye zarar veren kimyasalların etkilerinin azaltılması, yabancı ülkelerden gelen zararlı atıkların Türkiye'ye girişinin engellenmesi, enerji üretimi ve kullanımında çevreyi göz önüne alan ekonomik değerlendirme yapılması gibi ilkelerin AB çevre politikalarına uyum gösterdiği görülmüştür (EGELİ, 1996, ss.93–94). Ayrıca bu planla birlikte alınan bir diğer kararda bu uyum çalışmalarının sürdürüleceğidir.

3134. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (YBYKP)

1996–2000 yıllarını kapsayan bu plan da, “Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi” başlığında çevreyle ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Bu plan 1994 ekonomik krizinin etkilerinin görüldüğü bir dönemde şekillenmiştir. Ayrıca yedinci planda AB üyelik süreci ile “Gümrük Birliği” anlaşmasının etkileri görülmüştür. Yedinci plan, sürdürülebilir kalkınma ilkesinin doğal kaynak yönetiminde ele alınması için politikalar geliştirmiştir. Türkiye’de çevre politikalarının belirlenmesine ve çevre sorunları için bulunan çözümlere yönelik olarak Dünya Bankası'nın desteği ile hazırlanan ve DPT tarafından kabul edilen Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP) bu dönemde dikkatleri çeken en önemli nokta olmuştur. 1998 yılında basılan UÇEP çevre için hazırlanmış geniş kapsamlı bir politika belgesidir (TALU, 2006, s.21). UÇEP'in hazırlanma amacı, “çevreyle ilgili konuların ekonomik ve sosyal konulara içselleştirilebilmesi, bir ulusal çevre stratejisinin geliştirilmesi” olmuştur. UÇEP'in hazırlanmasında kamu kesiminden sivil toplum örgütlerine kadar herkes katkı sağlamıştır (UYSAL, 2003, s.7).

UÇEP öncelikli dört alan belirlemiştir. Bu alanlar kentsel çevre, kültürel ve tarihi değerlerin korunması, deniz ve kıyı kaynaklarının korunması ve doğal kaynakların yönetimi olarak sıralanmıştır. Fakat belirlenen bu alanlarda bir izleme yapılmadığı için ne

ölçüde korunma sağlandığı ölçülemediği. Bu UÇEP'in bir eksikliği olarak değerlendirilmiştir. Altıncı plana kadar oluşturulamayan özel ihtisas komisyonlarına yedinci plan yer vermiştir. Bu komisyonun hazırladığı politika önerilerinin kalkınma planlarında yer alması ve uygulanabilmesi sağlanabilmiştir (TALU, 2006, s.22).

Türkiye'nin çevre alanında uluslararası sorumluluğuna ilk kez bu plan bu kadar ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir. 1992 Rio Konferansı'ndan sonra kabul edilen Gündem 21 Eylem Programı ülkeler için bağlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Eylem Programı kapsamında kalkınma çabaları engellenmeyecek şekilde ve de hakları savunma olanağı veren bir altyapı oluşturularak uluslararası yükümlülükler yerine getirilecektir (YBYKP, 1996–2000, s.190). Milli gelir hesaplarına çevrenin katılması ve çevre eğitimi ile ilgili önlemler yedinci planın getirmiş olduğu yenilikler arasındadır (KELEŞ-HAMAMCI, 2005, s.341). Çevre eğitimi ile ilgili olarak alınan önlemler çevre konularına halkın katılımını sağlamak için alınmıştır. Çevre standartları araştırmalara dayandırılmadan hazırlandığı için uluslararası standartlara özellikle de AB standartlarına uyum için çevre standartlarının sürekli takip edilerek güncelleştirilmesi gerekmektedir. Yedinci planın getirdiği önlemlerle birlikte uygulanacak politikaların AB normları ve uluslararası standartlarla uyum içinde olması gerektiği vurgulanmıştır (BUDAK, 2000, ss.436–438). Uluslararası alanda çevre sorumluluğu yüklenen Türkiye AB'ye girme yolunda ilerlerken AB çevre standartlarına uyum için çalışmalar yapmaktadır. Günün şartlarına göre sürekli değişen ve gelişen standartların yakın takipçisi olan Türkiye uyum konusunda çaba göstermektedir.

3135. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (SBYKP)

2001–2005 yılları için hazırlanan bu plan döneminde çevreyle ilgili olarak belirlenen esaslar şu şekilde sıralanmıştır. Ekonomik kalkınmayı ve sosyal refahı sağlarken çevreyi, insan sağlığını ve tarihi değerleri korumak esas alınmıştır. Çevre sorunlarının çözümü için yapılacak politikaların AB normlarına uygun olacak şekilde belirlenmesi hedef alınmıştır. “Çevresel yönetim kapasitesi ve yönetim araçları” etkili olacak şekilde kullanılmalıdır fikri de bu planda yer alan esaslar arasındadır (GÖRMEZ, 2007, s.160).

Türkiye için yapısal sorunların devam ettiği bu plan döneminde 1999 Helsinki ile AB adaylık sürecinin başlamış olması sekizinci planı daha farklı arayışlara itmiştir. Bu

dönemde kurulmuş olan özel ihtisas komisyonlarına ek olarak içme suyu, katı atık, iklim değişikliği gibi acil çözüm bekleyen konular için de ihtisas komisyonları kurulmuştur (TALU, 2006, s.23). Sanayi yatırımlarında çevreyle dost teknolojilerin tercih edilmesi, ÇED sürecinin etkin hale getirilmesi, biyogüvenlik risklerinin azaltılması gibi önlemlere yer verilmiştir (KELEŞ-HAMAMCI, 2005, s.343). Ayrıca küresel iklimin korunması için alınacak tedbirlerde Türkiye'ye düşen sorumlulukların üstlenilmesine ilişkin İDÇS sürecine katılmak için çalışmaların yapılması kararı alınmıştır (SBYKP, 2001–2005, s.189, md.1822).

3136. Dokuzuncu Kalkınma Planı (DKP)

Günümüzde de uygulanmakta olan 2007–2013 yıllarını kapsayan bu plan, AB uyum sürecinde en güncel politikaların yer aldığı plan olmuştur. Dokuzuncu plan diğer planlardan farklı olarak yedi yıl için hazırlanmıştır. İlk kez yedi yıl için planlama yapılmasının nedeni ise, Türkiye'nin geleceğe yönelik kalkınma stratejisi ve belirleyeceği politikaların AB'nin yasal, kurumsal ve mali düzeneklerine uyumlu olmasına dikkat edilmesi olmuştur. 2007–2013 yılları için planlanan AB'nin sağladığı fonlardan oluşan "Katılım Öncesi Yardım Aracı"(IPA) bu durumun bir örneğini oluşturmaktadır. Dokuzuncu plan beş yıllık planlardan farklı olarak her alanı tek tek ele almamıştır. Sektörler stratejik amaçları tanımlayan gelişme eksenleri içinde yer almıştır (TALU, 2006, s.23).

Stratejik amaçları tanımlayan gelişme eksenleri sekizinci planda belirlenen Ön Ulusal Kalkınma Planı'ndaki hedeflerden farklı değildir. Dokuzuncu plan AB'nin Türkiye'den beklentileri dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bu plan döneminde Çevre Özel İhtisas Komisyonu dâhil olmak üzere 55 tane ihtisas komisyonu kurulmuştur. Çevre komisyonunun hazırladığı raporlardaki ilkeler "sürdürülebilir kalkınma" kavramını bir kez daha öne çıkarmıştır. Bu planla birlikte AB adaylığı sürecinde yasal düzenlemelerin yapılması ve çevre ile ilgilenen kurumlar arasındaki yetki çatışmasının giderilmesi ve de etkin bir uygulamanın sağlanması için idari, mali ve teknik kapasitenin oluşturulması hedeflenmiştir. Çevre ile ilgili bilgileye kolayca ulaşılmasının sağlanması ve çevre ile ilgili konulara katılımın artırılması için çalışmalar yapılması gerekmektedir (TALU, 2006, ss.26–27).

Dokuzuncu planda bütün sektörlerin yatırım, üretim ve tüketim aşamalarında “kirleten ve kullanan öder” ilkesinin etkin bir şekilde kullanılması öngörülmüştür. Dokuzuncu planın stratejileri arasında yer alan ve başta AB olmak üzere uluslararası standartlara uyumu öngörülen çevresel altyapı ile ilgili ilke şu şekilde düzenlenmiştir. Çevresel altyapı için yapılacak yatırımların yapılmasında ve işletilmesinde “ölçek ekonomisinin” sağlayacağı olanaklardan faydalanmak için yerel idareler arasındaki işbirliği ve eşgüdüm geliştirilmelidir. Bu kapsamda “mahalli idare birliklerinin” oluşturulmasına destek verilecektir (GÖRMEZ, 2007, s.161).

314. Çevre Kanunu

Türkiye'nin çevre politikasını belirleyen Çevre Kanunu, doğrudan çevre ile ilgili düzenlemeler getirmiştir. Çevre Kanunu'nun çıkarılmış olduğu 1983 yılından önceki tarihlerde yapılmış olan düzenlemeler çevreyi dolaylı olarak korumuştur. Çevreyi doğrudan koruyucu olan 2872 Sayılı Çevre Kanunu, 1982 Anayasası'nın 56. maddesine dayandırılarak çıkarılmıştır (GÖRMEZ, 2007, ss.165–166). 2872 Sayılı Çevre Kanunu'nun çıkarılış amacını, çevrenin korunması, çevrede meydana gelmiş olumsuzlukların giderilmesi, ülkenin bitki ve hayvan olmak üzere canlı türlerinin korunması, doğal kaynakların rasyonel kullanımı, kültür değerlerinin ve tarihsel zenginlerin korunması, hava, su ve toprak kirlenmelerinin önlenmesi oluşturmaktadır. Çevre ile ilgili birçok tanımlamayı içeren Çevre Kanunu'nun dayandığı ilkeler şu şekilde belirlenmiştir (KELEŞ, 2002, ss.712–713):

- Çevreyi koruma ödevi, gerçek ve tüzel kişilerindir.
- Çevre için alınacak önlemlere herkes uymalıdır.
- Projelerin uygulanmasına izin verilirken çevre göz önünde bulundurularak meydana gelebilecek zararlar engellenmelidir.
- Çevrenin kirlenmesinde “kusur koşulu” aranarak çevreyi kirletenin sorumluluğu olan kirleten öder ilkesi benimsenmiştir. Burada söz konusu olan kusurlu sorumluluk 2006 yılında “kusursuz sorumluluk” kapsamında değerlendirilmiştir.

Yönetim araçlarının en önemlilerinden biri olan ve AB'nin de önem verdiği ÇED, katılım ortaklığı belgesinin (KOB) çevre ile ilgili ilk koşuludur. Çünkü Türkiye'de çevresel

uyuşmazlıkların önemli bir kısmı ÇED uygulamalarındaki eksikliklerden kaynaklanmaktadır (TALU, 2006, s.40). Çevre kanunu, çevreyi korumak için tek başına yeterli olamaz. Çevrenin dikkate alınması sadece çevre kanunu ile sınırlı kalmayarak, bireylerin bütün faaliyetlerinde yer almalıdır. Ancak bu şekilde çevre korunabilecektir.

2872 sayılı ve 5491 sayılı Çevre Kanunu karşılaştırıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: Çevre Kanununun amacı eski kanuna göre yeni kanunda sürdürülebilir kalkınma kavramıyla özetlenmiştir. Yeni kanunda yeni tanımlamalara yer verilmiştir. Eski kanunda yer verilen tanımlamalarda bazı değişiklikler yapılmıştır. Buna örnek olarak yapılan atık tanımlaması verilebilir. Eski kanunda bir faaliyet sonucu çevreye bırakılan zararlı madde atık olarak tanımlanırken yeni kanunda çevreye bırakılan her türlü madde atık olarak tanımlanmıştır. Eski kanun çevrenin korunmasını ve çevre kirliliğini konu alırken yeni kanun bunlara ek olarak çevrenin iyileştirilmesini de konu almıştır. Eski kanunda yer alan Yerel Çevre Kurulu'nun yerini yeni kanunla birlikte Yüksek Çevre Kurulu almıştır. Yeni kanun ÇED için de değişiklikler getirmiştir. Eski kanunda bir faaliyet için izin alma ve haber verme yükümlülüğüne yeni kanun artırma ve bertaraf etme yükümlülüğünü de eklemiştir. Eski kanunda denetim yapma yetkisi Çevre Genel Müdürlüğü'nce yapılırken yeni kanunla birlikte bu görev Bakanlığa bırakılmıştır. Yeni kanun faaliyetin durdurulmasının düzenlediği maddeye belirli bir süre getirmiştir. İdari cezalarda değişiklikler yapılmıştır. Eski kanuna göre idari yaptırım verme yetkisi en büyük mülki amirde iken yeni kanunla bu görev Bakanlığa verilmiştir. İdari yaptırım cezalarına karşı gelebilecek itirazların sürelerinde ve adli nitelikli cezalarda değişiklik meydana gelmiştir (2872 SAYILI ÇEVRE KANUNU ve 5491 SAYILI ÇEVRE KANUNU).

2782 sayılı ve 5491 sayılı çevre kanunlarının karşılaştırılarak değerlendirmesi yapıldığında önemli bir değişikli de şu şekilde olmuştur. Kirleten öder ilkesinin uygulanmasında, 2872 sayılı kanunda kusurlu sorumluluk aranırken 5491 sayılı kanunla birlikte kusursuz sorumluluk getirilmiştir. Kusuru olmadığını ispatlayarak sorumluluktan kaçabilen faaliyet sahibi, getirilen yenilikle neden olduğu zararı gidermek ve çevreye verdiği hasarı düzeltmekle sorumlu olmuştur.

32. Türkiye’de Çevre Örgütlenmesi

Türkiye’de çevre örgütlenmesi için ilk çalışmalar 1970’li yıllarda başlamıştır. Bu çalışmaların yapılmasında 1972’de düzenlenen Stockholm Konferansı’nın etkisi vardır. Bu konferansta, ulusal ve uluslararası alanda çevre ile ilgili kurumsal yapıların oluşturulması gerektiği anlaşılmış ve bu çerçevede karar alınmıştır. Türkiye de bu kararın ardından bu konu ile ilgili çalışmalarını hızlandırmıştır (ÇETİN, 1995, s.264). Türkiye’de çağdaş bir çevre hareketi 1970’li yılların sonlarına doğru Başbakanlığa bağlı Çevre Müsteşarlığı’nın kurulması ile başlamıştır. Uluslararası alandaki gelişmelere paralel olarak oluşturulmaya başlayan Çevre Müsteşarlığı’nın geliştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır.

Türkiye’de çevre korumasından merkezi ve yerel düzeyde birçok kuruluş sorumludur. Bu kuruluşların yanında çevre için çalışan gönüllü çevreci örgütler ve çevre duyarlılığına sahip sivil toplum örgütleri de yer almaktadır. Türkiye’de çevre için ilk örgütlenme, çevre politikalarının geliştirilmesi ve uygulamada üst düzeyde etkin bir eşgüdüm ve yönetim görevini sağlamak için oluşturulan Çevre Müsteşarlığı’dır (ÖZCAN, 2007, s.146). Çevre Müsteşarlığı, 1978’de 3. Ecevit Hükümeti zamanında başbakanlığa bağlı olarak kurulmuştur. Çevre ile ilgili ilk kuruluş 1978’de oluşturulmuş olsa da, işlerlik kazanması 12 Eylül 1980 sonrasına rastlamıştır. Çevre Müsteşarlığı’nın kurulmasından önce 1972’de Ferit Melen Hükümeti zamanında “Çevre Sorunları Koalisyonu Kurulu” oluşturulmuştu. Ancak hükümet programlarında çevre ilk kez 1974’de 1. Ecevit Hükümeti zamanında yer almıştır (SOMERSAN, 1993, ss.27–28).

1984’de Çevre Genel Müdürlüğü’ne dönüştürülen Çevre Müsteşarlığı 1989’da tekrar Müsteşarlığa dönüştürülmüştür. Müsteşarlığın görevi 1991 yılında Çevre Bakanlığı’nın kurulması ile son bulmuştur. Çevre Bakanlığı 2003’de Orman Bakanlığı ile birleştirilerek Çevre ve Orman Bakanlığı adını almıştır (ÖZCAN, 2007, s.146). Çevre ile ilgili yasal bir düzenleme 1983’e kadar yapılmamıştır. 1983’de 2872 sayılı Çevre Yasası kabul edilmiştir. 1982 Anayasası’nı yapanlar çevreyi anayasalarına ilk koyan ülkelerden biri olmakla övünmüşlerdir (SOMERSAN, 1993, s.28). Günümüzde çevre ile ilgili çalışmaları yürüten kuruluş Çevre ve Orman Bakanlığı’dır. Çevre ve Orman Bakanlığı, merkez teşkilatı, ana hizmet birimleri ve yardımcı hizmet birimlerinden oluşmaktadır. Bakanlık ana hizmet

birimlerinin yanında illerde kurulan taşra teşkilatı ve bağlı kuruluşlarla görevlerini yerine getirmektedir (GÖRMEZ, 2007, ss.128–142).

Çevre ve Orman Bakanlığı'nın dışında Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Kültür Değerlerini Koruma Yüksek Kurulu çevreyi ilgilendiren çalışmalar yapmaktadırlar. Yerel düzeyde yerel yönetimler, Bakanlığın yerel düzeyde örgütlenmesi ile kurulan taşra örgütleri ve yerel koruma kurulları yer almaktadır. Yerel yönetimler belediyeler, köyler ve il özel yönetimlerinden oluşmakta ve çevre ile ilgili çalışmalar yapmaktadırlar. (KELEŞ-HAMAMCI, 2005, ss.316–321). Ayrıca üniversitelerde çevre kirlenmesi konusunda araştırma geliştirme faaliyetleri yapılmaktadır. Çevre ile ilgili alanda çalışma yapan gönüllü kuruluşlar da yer almaktadır. Gönüllü çevre kuruluşları, kamuoyu oluşturulmasını sağlamakta, incelemelerde bulunmakta, konferans ve sempozyum düzenlemektedirler (İLKİN-ALKİN, 1991, ss.42–43). Gönüllü kuruluşlar, düzenledikleri konferans ve sempozyumlarla halkı bilgilendirmek gibi önemli bir görevi yerine getirmiş olmaktadır.

Üniversiteler ve gönüllü kuruluşlar dışında çevre ile ilgilenen meslek ve uzmanlık kuruluşları olmuştur. Bu kuruluşlar gönüllü kuruluşlar gibi kamuoyunu bilinçlendirmek ve etkilemek için çalışmalarını sürdürmektedirler. İktidar savaşıma girmeyen fakat siyasi olan meslek ve uzmanlık kuruluşları, Çevre Müsteşarlığının kurulmasında, 1982 Anayasası'na 56. maddenin konulmasında, çevre yasası ve çevre ile ilgili diğer yasaların çıkarılmasında etkili olmuştur. Çevre ile ilgili konularda 1984 tarihinden sonra halk etkisi de görülmüştür. Halkın etkisi, Gökova Körfezi'nde termik santral kurulmasına karşı çıkılması ve Ankara Güven Park'ın otopark ve işyerine dönüştürülmemesi için imza toplanması olaylarında görülmektedir. Böylece çevre “siyasal tartışma alanına” girmiştir (KELEŞ-HAMAMCI, 2005, s.295). Bunlara ek olarak Bergama Çevre Hareketi de, halk etkisinin görülebilmesi için iyi bir örnektir. Bu çevresel hareket ile sadece o yöredeki sorunlara değil, ülke çapındaki sorunlara çözüm aranmaktadır (ÇÖRTOĞLU, 2007, s.116). Çevre ile ilgili kuruluşların yanında Celal Ertuğ önderliğinde Yeşiller Partisi kurulmuştur. Yeşiller partisi ekonomik bunalımdan çıkmak için yapılacak olan yatırımların çevreye zarar vermeyecek şekilde düzenlenmiş olmasını öngörmüştür (KELEŞ-HAMAMCI, 2005, s.299).

33. Türkiye- Avrupa Birliği İlişkilerinin Başlaması

AB, ülkelerin katılmak için büyük çabalar verdiği bir birlik olma yolunda ilerlemektedir. Türkiye'nin çabaları ise 20. yüzyılın ortalarında başlamıştır. Türkiye Avrupa ile geçmişten gelen birikimlerinden faydalanmak istemektedir. Türkiye'nin Avrupalı devlet oluşu 1856 Paris Kongresi ile olmuştur. Kırım Savaşı sonrası gerçekleştirilen Paris Antlaşması ile Osmanlı Avrupalı sayılmıştır. Türkiye'nin Asya ve Avrupa arasında bir köprü görme fonksiyonu AB yolunda bir avantaj olarak görülmüştür (ÖZER, 2008, s.49). Türkiye için bu avantajlı konum bazen aleyhte sonuçlar doğurmuş olsa da Birliğe üye olma yolunda bu özellikli konum her zaman kullanılmıştır.

Türkiye, Adnan Menderes Hükümeti zamanında Roma Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonra "ortak üye" olmak üzere 1959 yılında Birlik Konseyi'ne başvurmuştur. Bu başvuru ile birlikte Türkiye-AB ilişkileri başlamıştır. Başvurunun Bakanlar Konseyi'nce kabul edilip görüşmelere başlanması ile ilişkiler resmîlik kazanmıştır. Türkiye ile AB arasında ortaklık yaratan Ankara Anlaşması'na kadar geçen sürede yapılan görüşmeler üç dönem olarak ele alınmıştır. İlk dönem görüşmeleri, Türkiye'nin AB'ye nasıl ve ne tür üye olacağını müzakere edilmesi ile geçmiştir. İkinci dönem görüşmeleri, 27 Mayıs 1960 ihtilali ile kesilmiş olan ilişkilerin yeniden başlatılması için girişimlerde bulunulması ile geçmiştir. Bu dönemde yapılan tek görüşmede Türkiye Gümrük Birliği için ısrarda bulursa da Birlik "ekonomik işbirliğinin kurulmasını" istemiş ve bu konu üstünde durmuştur. Son dönem görüşmeler ise, Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği'ne dayanan ve ortaklık kuran Ankara Anlaşması'nın imzalanması ile sona ermiştir (BUDAK, 2000, ss.347-348).

1963 yılında imzalanan ve 1964 yılında da yürürlüğe giren Ankara Antlaşması'na göre tam üyelik süreci aşamalara ayrılmıştır. Bu aşamalar, hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve nihai dönemden oluşmuştur. Türkiye'nin hiçbir sorumluluk yüklenmediği hazırlık döneminde, geçiş ve son(nihai) dönemde yüklenilecek sorumlulukların yerine getirilmesi için yapılan Birlik yardımları ile Türkiye ekonomisinin güçlendirilmesi konu olmuştur. Hazırlık döneminin uzatmalarında imzalanan ve Türkiye AB gümrük birliğinin tamamlanmasına dair koşulları belirleyen Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesi geçiş dönemi ile olmuştur. Bu döneminin amacını da Gümrük Birliği'nin oturmasını sağlayacak

ekonomi politikalarının yakınlaştırılması oluşturmuştur. 1996'da geçiş döneminin sonunda Gümrük Birliği yürürlüğe girmiştir. Son aşama ise Gümrük Birliği'ne dayandırılmıştır. Türkiye 1987'de tam üyelik için başvuruda bulunmuştur (ROY, 2003, s.20). AB'nin değerinin yüksek olduğu tarihte yapılan başvurunun kabul edilmeyişinin nedeni olarak gümrük birliğinin tamamlanmaması gösterilmiştir. Gümrük birliği müzakerelerine 1993 yılında başlanmıştır (BİLİCİ, 2005, s.96). Bu gümrük birliği için yapılan görüşmeler, Türkiye açısından gümrüklerin kaldırılması ile ilgilidir.

AB 1993 yılında genişleme sürecini başlatmış fakat Türkiye'yi bu sürece dâhil etmemiştir. 1997'de Lüksemburg'da düzenlenen zirvede Türkiye'nin tam üyeliğe ehliyeti olduğu görülerek 1997 Cardiff Zirvesi'nde Türkiye'nin konumu aday üye statüsüne getirilmiştir. 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi ile Türkiye AB'ye aday ülke olarak kabul edilmiştir. (ROY, 2003, s.20). AB'nin Türkiye'nin üyeliğine bakışı “tarihsel bir motivasyonla da güçlenen Birlik hedefleri ve çıkarları” doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bunun yanında AB üyeliği Türkiye için önemli ve gerekli görülmektedir (CANBOLAT, 2002, s.266).

Aday ülke statüsünün kazanılması, yerine getirilmesi gereken yükümlülükleri ve de sağlanacak faydaları ortaya çıkarmıştır. Bunlar şu şekilde belirlenmiştir (BİLİCİ, 2005, s.97):

- AB müktesebatına uygun davranma yükümlülüğü altına girilmiştir. Avrupa anlaşmaları, direktif, tüzük, kararlar, AB'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ve yasal düzenlemelerden oluşan çevre müktesebatına uyum gösterilmesi zorunlu hale gelmiştir.
- Aday ülke statüsü kazanılmasının sağladığı fayda ise, “katılım öncesi stratejisinden” yararlanma imkânına hak kazanılması olmuştur. Katılım öncesi stratejiden kastedilen, AB'nin çeşitli program ve projelerine katılma, katılım öncesi mali yardım almaya hak kazanılmasıdır.

Türkiye, AB'ye aday ülke olarak yapacağı projeler ve reformlar için AB'nin mali kaynaklarından yararlanmaktadır. Türkiye'ye sağlanan mali yardımlar “hibe şeklinde yapılacak mali yardımlar” ve de “kredi şeklinde yapılacak mali yardımlar” olmak üzere iki

şekilde sağlanmaktadır. Katılım öncesi strateji olarak ele alınan bu mali yardımlar, aday ülkelerin müzakerelere hazırlanmaları için yapılmaktadır. Bu yolla da AB müktesebatına uyum amaçlanmıştır. Bu amaç için kullanılan yardımların geri kalan kısmı ise, Türkiye'nin AB ile bütünleşmesinin hızlandırılması için uygulanacak projelerde kullanılacaktır. Yapılan bu yardımlardan, kamu kuruluşlarının yanında yerel yönetimler, özel sektörle ilgili kuruluşlar, sivil toplum örgütleri, birlikler, vakıflar gibi kurumlarda faydalanabilmektedir (CAN, 2004, s.198).

Hibe şeklinde yapılan mali yardımlar, merkezi ve yerel idareler içinde yer alan kamu kurum ve kuruluşlarına tahsis edilmiştir. Hibe yardımları sosyal amaçlı projelerde kullanılmaktadır. Bu projelere örnek olarak, eğitim, sağlık ve kültür projeleri gösterilebilir. Ayrıca AB'nin öncelikli önem verdiği insan hakları, hukuk devleti ilkesi, demokratik standartların yükseltilmesi gibi konularda sivil toplum örgütlerinin projeleri desteklenmelidir. Kredi şeklinde yapılan yardımlar da Avrupa Yatırım Bankası kaynakları ile yapılmaktadır. Krediler kamu kuruluşlarının yanında özel sektör projelerine de destek vermektedir. Hibe ve kredi şeklinde yapılan bu yardımlar proje bazlı olarak verilmektedir (BİLİCİ, 2005, s.106). Yapılan bu yardımlar çevre için yapılan projeler içinde mali kaynak oluşturmaktadır.

Türkiye Orta Doğu Avrupa Ülkeleri için hazırlanan, ekonomik ve siyasi yapılanma için olan Phare Programı, tarımın ve kırsal kesimin geliştirilmesine yönelik SAPARD ve ulaşım ve çevre altyapısı için ISPA fonlarından faydalanmamaktadır. Türkiye için 2000–2006 dönemlerinde AB ile uyumlu yapılan projeler için Akdeniz İşbirliği ve Yatırım Fonu (MEDA) geliştirilmiştir (CANBOLAT, 2002, s.272). 2007–2013 yılları için sağlanacak AB yardımları IPA çerçevesinde sağlanacaktır. IPA, Türkiye'nin AB müktesebatına uyum göstermesine destek olmaktadır. Ayrıca IPA çerçevesinde hazırlanan programla birlikte 2007–2009 yılları için içme suyu, atık su ve katı atık projelerine öncelik verilmiştir.

Helsinki Zirvesi ile tam üyeliğin kabulü değişimi gerektirecek bir süreci başlatmıştır. Çünkü Türkiye'de diğer adaylar gibi Kopenhag Kriterlerine uyma zorunluluğunun altına girmiştir (ERDOĞAN, 2004, s.26). AB'ye tam üyelik için koşullar belirleyen Kopenhag Kriterleri üç maddeden oluşmaktadır. Bunlar (CANBOLAT, 2002, s.268):

- Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasının garanti altına alan kurumların tam oturmuş olmasını sağlayacak siyasi kriterler,
- İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığının yanısıra Birlik içindeki rekabetçi baskılar ve piyasa güçleri ile başa çıkabilme yeteneğini öngören ekonomik kriterler,
- Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyulması dâhil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyeti olan AB mevzuatının benimsenmesinden oluşmaktadır.

Kopenhag Kriterleri tam üyelik için müzakerelere başlayabilmek için ön koşul olarak görülmüştür. Bu yüzden Kopenhag Kriterleri'nin sağlanması kaçınılmaz olmuştur. Müzakere süreci, Avrupa Zirvesi'ne görüşmelerin başlaması ile başlamakta üyeliğin kabulü ile sona ermektedir. Türkiye için bu tarih, 2004'de Brüksel'de gerçekleştirilen zirve ile 3 Ekim 2005 olarak belirlenmiştir. Yapılan bu müzakerelerin amacı her aday ülkenin Birliğe hangi şartlarda üye olacağını tespit etmektir (ÖZER, 2008, ss.58–61). 2005'de başlayan müzakere süreci Türkiye'nin AB'ye kabulü ile son bulacaktır.

34. Avrupa Birliği ile Müzakere Süreci

AB'ye tam üyelik için gerçekleştirilecek olan müzakere sürecinin başlayabilmesi için, aday ülkenin Kopenhag Kriterleri'nin en az siyasi kriterlerini yerine getirmesi ve bunun ilerleme raporlarında onaylanmış olması gerekmektedir. Müzakereler Avrupa Zirvesi'nde belirlenen tarihte başlamakta ve üyeliğin onaylanması ile sona ermektedir. Her aday ülke için ayrı ayrı yürütülen müzakereler aday ülkelerin durumlarına göre değişebilmektedir (ÖZER, 2008, s.59). Asıl amacı, her aday ülkenin AB'ye hangi şartlarda üye olacağını belirlenmesi olan müzakere süreci altı aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar; tarama süreci, müzakere pozisyonlarının hazırlanması, pozisyon belgelerinin AB Dönem Başkanlığı'na sunulması, müzakerelerin açılması, müzakerelerin tamamlanması ve katılım anlaşmasının onay süreci olarak belirlenmiştir (<http://www.ikv.org.tr/muzakeresureci.php>, 2009).

Katılım müzakerelerinin ilk aşaması olan tarama süreci, aday ülke ile AB Komisyonu'nun birlikte yürüttüğü, aday ülkenin ulusal mevzuatının AB müktesebatı ile karşılaştırılmasını içeren inceleme sürecidir. Bu süreç içinde uyumlu olan,

uyumlaştırılması gereken ya da mevzuat çıkartılması gereken alanlar belirlenmektedir. Bu önceden yapılan belirlemeler sorunların çözümünde önemli olmaktadır (ATAK, 2005, s.1). Çevre için yapılan tarama süreci Nisan ve Mayıs-Haziran 2006 tarihlerinde gerçekleşmiştir. Toplantıda çevresel yükümlülükler, halk katılımı, hayvan türlerinin korunması, çevresel etki analizleri, atıklar, ozon tabakasını incelten maddeler, karbondioksit emisyonları, genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO), su ve hava kalitesi gibi konularda Türkiye'nin müktesebata uyumu konu alınmıştır (http://www.yapi.com.tr/Haberler/cevreyle-ilgili-tarama-toplantisi-basladi_45987.html,2006). Tarama süreci sonunda her başlık için Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ve AB'nin beklentilerini içeren tarama raporları müzakerelerin başlaması için ilk koşuldur.

AB'ye aday ülkeler katılım müzakereleri sürecinde müktesebata uyum açısından pozisyonlarını gösteren belge hazırlamaktadırlar ve hazırladıkları bu belge de müzakere pozisyonu adını almaktadır. Müzakere pozisyonunun hazırlanması müzakere sürecinin ikinci aşamasını oluşturmaktadır. Be belge ile birlikte ulusal mevzuatın ne şekilde müktesebata uyarlanacağı açıklanmaktadır (<http://www.ikv.org.tr/muzakeresureci.php>, 2009). Hükümetlerarası Konferans tarafından açılması öngörülen başlıklar için hazırlanan pozisyon belgeleri için öncelikle aday ülke tarafından taslak pozisyon belge hazırlanır. Taslak belgenin hazırlık sürecinde koordinasyonu sağlayan kurum, ilgili bakanlık, muhalefet partileri, yerel yönetimler, sosyal taraflar ve ilgili sivil toplum kuruluşları yer almaktadır. Pozisyon belgenin içeriğinde ise; belgenin hazırlandığı tarihte müktesebatla olan uyum ve uyumun aşaması, uyum takvimi, kurumsal yapı, öngörülen geçiş süreleri ve istisnalar ve son olarak da uyumda zorlanılacağı düşünülen başlıklar için hazırlanan etki analiz raporları yer almaktadır. Etki analiz raporları, hükümete müktesebatın nasıl uygulanacağını göstermektedir (www.tepav.org.tr, 2006).

Üçüncü aşama olarak da hazırlanan pozisyon belgeleri AB Dönem Başkanlığı'na sunulmakta ve buradan da AB üye ülkelere ve AB Komisyonu'na iletilmektedir. Genişleme Genel Müdürlüğü ve Sektörel Genel Müdürlüğü tarafından incelendikten sonra "ortak pozisyon taslağı" hazırlanmakta ve hazırlanan bu taslak da Komisyon tarafından Konsey'e sunulmaktadır. Konsey tarafından onaylanarak "AB Ortak Pozisyonu" haline gelen bu taslağın aday ülkeye gönderilmesi ile müzakereler fiilen açılmış olmaktadır. Müzakere edilen tek konu ise müzakerelerin ne zaman yapılacağına belirlenmesidir.

Müzakerelerin tamamlanması ile aday olan ülkenin katılım şartlarını içeren taslağı müzakere sürecinde hazırlamış olan Komisyonun da yer aldığı ve Konsey, AB üyeleri, aday ülke temsilcilerinin bulunduğu çalışma grubunda son şeklini alan Katılım Antlaşması hazırlanmaktadır. Hazırlanan Katılım Antlaşması Komisyon ve Konsey’de onaylandıktan sonra üye ülkelerin ve aday ülkenin Katılım Antlaşması’nı imzalaması ile de katılım süreci tamamlanmış olmaktadır (<http://www.ikv.org.tr/muzakeresureci.php>, 2009).

Müzakere sürecinde Türkiye açısından bir aşılması ve giderilmesi gereken bir takım sorunlar mevcuttur. Uygulama ve yaptırım zorlukları, bilgilerin yeterli düzeyde sağlanamaması, mali yetersizlik, AB’nin sağladığı mali yardımların yetersizliği, AB’nin günün şartlarına cevap verici nitelikte olan mevzuat yapısı, çevre mevzuatının entegrasyonu bu sorunlardan bazılarıdır (TOPKAYA, 2006, s.4).

35. Avrupa Birliği Çevre Müktesebatı ve Uyum Zorunluluğu

AB müktesebatı, Birliğin üyeler arasındaki işbirliğini sağlamak ve artırmak için birçok alanda uyguladığı ortak politikalar ve bu politikaların uygulanmasına ilişkin AB hukuk kaynaklarından oluşmaktadır (ROY, 2003, s.24). Bu ortak politikalar içinde çevre politikası da yer almaktadır. Türkiye’nin AB mevzuatına uyumu 1963 yılında AET ile Türkiye arasında imzalanan Ortaklık Anlaşması’nın yürürlüğe girmesinden sonra başlamıştır ve halen devam etmektedir. Ortaklık Konseyi kararı ile kurulan Gümrük Birliği ve tam üyelik sürecini başlatan Helsinki Zirvesi kararları her alanda mevzuat uyumlaştırılma çalışmalarını artıracak nitelikte olmuştur. Bunun nedeni AB’nin supranasyonel özelliği ve hukuki işler yapabilme özelliğidir. (EKMEZTOĞLOU-BALADIMOSS-BUDAK, 2001, s.5).

AB hukuk kurallarının üye devletlerde uygulanma zorunluluğu vardır ve bu durum AB hukuk kurallarını diğer uluslararası örgütlerin hukuk kurallarından ayıran bir özelliktir. Bu durum da, üye olan ve üye olacak devletlerin başta anayasaları olmak üzere ulusal hukuk düzenlerinin AB hukuk düzenine uyumunu gerekli kılmıştır. Genişleme sürecinde AB çevrenin korunmasına önem göstermektedir. Buradan hareketle, AB organları Birliğin çevre mevzuatının aday ülkelerin çevre mevzuatlarına aktarabilmesi için COM(98)294FİNAL’i bir Topluluk tedbiri olarak geliştirmişlerdir. Birlik organlarınca

belirlenen bu tedbir, aday ülkeler için ön koşul olarak görülmektedir. Genişleme de üye olacak ülkelerdeki çevre sorunlarının halledilmesine bağlıdır. Aday ülke olarak Türkiye'nin çevre mevzuatının ve AB'nin çevre mevzuatının karşılaştırılmasının iki nedeni vardır. Bu nedenlerin birincisi çevreyi korumak için AB'nin çağdaş normlarından faydalanmak ve örnek almaktır. İkinci neden ise, tam üyelik için gerekli tedbirlerin alınmasıdır (BEZİRCİ, 2005, s.278). Türkiye için AB çevre müktesebatına uyum sağlamak bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu uyumun sağlanması için çalışmalar sürdürülmektedir.

Aday ülkelerin en büyük sorumluluğu, kendi çevre mevzuatlarını AB çevre müktesebatına göre düzenlemek ve uygulamaya geçirebilmektir (YÖNTEM, t.y.). Sonuç olarak, uyumun sağlanması aday ülkelere düşmektedir. Bu uyumun sağlanması uzun vadede gerçekleşebilecektir. Bu nedenle AB, aday ülkelere üye olmadan önce yapılması gerekenlerin bir listesi olan Gündem 2000'i yani ev ödevlerini hazırlamıştır (EKMEZTOĞLOU-BALADIMOSS-BUDAK, 2001, s.116). Türkiye Gündem 2000'nin genişleme bölümünde aday ülkeler kapsamında yer almamıştır. Çünkü Türkiye ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. Türkiye ile ilişkiler Gümrük Birliği çerçevesinde değerlendirilecektir (KARLUK, 2003, s.115). Gümrük Birliği, tam üyelik hedefi doğrultusunda AB ile ilişkilerin güçlendirilmesi ve bu ilişkilerle sağlanacak bütünleşmenin kalıcı olmasını sağlayacak bir çerçeve çizmiştir (İKV, 1996, s.1).

Genel bir strateji belirleyen Gündem 2000'den sonra her ülke için KOB hazırlanmıştır. KOB, Birliğe üye olacak olan ülkelerin yapması gerekenlerin listesidir. Aday ülkelerde buradan hareketle kendi ulusal programlarını hazırlamışlardır. Ulusal program ise, KOB'da bulunan eksikliklerin ne şekilde yerine getirileceği ve nasıl uygulanacağını göstermektedir (ÇAKMAK, 2005, s.127). Ulusal çevre programında yer alan öncelikler AB'nin çevre politikasıyla uyumlu olacak şekilde belirlenmiştir (ALIM, 2006, s.604). Hazırlanan ulusal programlar ise, AB tarafından hazırlanan ilerleme raporları ile değerlendirilmektedir. İlerleme raporları, gerçekleştirilmesi gereken eksikliklerin ne oranda gerçekleştirdiğini göstermektedir (ÖZER, 2007, s.69). Türkiye ve AB çevre mevzuatının karşılaştırılmasında ilerleme raporları önemli yere sahiptir. Ne kadar ilerleme kaydedildiği bu raporlardan belli olmaktadır.

36. Çevre Müktesebatı Uyumlaştırılması

AB çevre müktesebatı Avrupa Anlaşmaları, direktif, tüzük ve karardan oluşan ikincil hukuk, AB'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmalar ve 300 kadar direktif ve yasal düzenlemeden oluşmaktadır (BAYKARA, 2008, s.3). Her aday ülkenin kendi ulusal mevzuatlarını tam olarak AB çevre müktesebatına yakınlaştırması uyumlaştırma olarak adlandırılır. Başka bir tanımla uyumlaştırma, AB'ye girmek isteyen ülkelerin ulusal kanunlarını, norm ve usullerini AB mevzuatı ile paralel konuma getirmeleridir. Uyumlaştırma sürecindeki ilk aşama, aday ülkelerin Birlik mevzuatının ne kadarını yerine getirdiğinin saptanmasını ve mevzuatların karşılıklı incelenmesini içermektedir. Bu değerlendirme sonucu Birlik mevzuatı ile çelişen kuralların kaldırılması gerekmektedir (EKMEZTOĞLOU-BALADIMOSS-BUDAK, 2001, s.111).

AB müktesebatının Türkiye'nin çevre mevzuatına yansıtılması uyum için yeterli değildir. Müktesebat içinde yer alan direktiflerin uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir. Bunun içinde "güçlü bir idari kapasiteye", uygulanma sürecinde "güçlü yerel otoritelere" ve "altyapıya" ihtiyaç duyulmaktadır (SARIKAYA, 2004, s.7). Çevre mevzuatının uyumlaştırılması AB adaylığı için son derece önemlidir ve uyumun sağlanması bir sürece bağlı olarak gerçekleşecektir. Uyumun sağlanması için çalışmaların yapılacağı bu süreç aşamalarına ayrılarak sıralanmıştır.

Mevzuatların uyumlaştırılması üç aşamada gerçekleştirilmektedir. Bu aşamalar mevzuat uyumu, uygulama ve yatırımdan oluşmaktadır. Mevzuat uyumu, Türkiye'deki mevcut çevre politikaları, mevzuat uygulama aşamaları ile AB müktesebatının gerekleri arasındaki uyumsuzlukların giderilmesi anlamına gelmektedir. Uygulama, müktesebattaki yapılacak olan uyumlandırmadan sonra belirlenen adımların atılması, tam uyumlaştırma için uygun teknolojilerin kullanılmasından meydana gelmektedir. Yatırım ise, finansman ve çevresel uyumla ilgili tedbirlerin alınmasını ifade etmektedir (TALU, 2006, s.84). Kısaca uyumlaştırma için yapılması gerekenler, ulusal kanunların AB'nin kanunlarına uyacak şekilde değiştirilmesi, bunları uygulamaya yönelik bütçe sağlanması ve de bunların gerektiği gibi uygulanması şeklinde özetlenebilir.

Çevre ve Orman Bakanlığı çevre için uyumdan sorumlu temel kurumdur. Bakanlığın ulusal programı kabul etmesinden sonra uyum süreci başlamıştır. Bu uyum süreci tarama toplantıları ile devam etmektedir. Ayrıca 2007–2013 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanmış uyumun tamamlanmasını hedefleyen müktesebat uyum programı oluşturulmuştur (BAYKARA, 2008, ss.7–10). AB Türkiye ve diğer aday ülkelerin uyum sağlama çalışmaları için ve 2007–2013 yıllarını kapsayan katılım öncesi mali yardım aracı olarak IPA'yı geliştirmiştir (<http://ab.istanbul.gov.tr/Default.aspx?pid=8411>,2008). Yine bir AB projesi olarak, kapasite geliştirme, bilgi değişimi, bilinçlendirme ve katılım gibi alanlarda destek vermek üzere Türkiye Bölgesel Çevre Merkezi (Regional Environment Centre, REC-Türkiye) kurulmuştur. Çevre için çalışan sivil toplum örgütlerinin güçlendirilmesi, kamu bilincinin ve katılımın sağlanması, AB katılım süreci olarak kendine üç öncelikli alan belirlemiştir. Ayrıca REC-Türkiye başta belediyeler olmak üzere yerel yönetimlerin çevresel sorumlulukları ile ilgili çalışmalar yapmaktadır (TALU, 2006, s.103).

37. Avrupa Birliği Uyum Çalışmaları

Birliğe aday ülkelerin uyum çalışmalarına sadece üyelik açısından bakılmamalıdır. “Üye olmak sadece bir basamaktır”. AB ile uyumun hangi noktada olduğunun belirlenmesi için tarama toplantıları yapılmıştır. Bu tarama toplantıları sonunda AB'nin Türkiye'den beklentileri açıklanmıştır. Bu beklentiler; (http://www.yapi.com.tr/Haberler/cevreyle-ilgili-tarama-toplantisi-basladi_45987.html, 2006):

- Kyoto(2009'da imzalanmıştır), Espoo ve Aarhus Konvansiyonu'nun imzalanması,
- Havadaki mevcut kirliliğin ölçümü konusunda bakanlıklar arası görev çakışmasının düzenlenmesi,
- Sanayi nedenli oluşan kirliliğin kontrolü,
- Risk yönetiminin uygulanması konusunda ilerleme sağlanması,
- Yatay mevzuatın uyumu ve idari kapasitenin güçlendirilmesi olarak belirlenmiştir.

Türkiye'nin acil çözüm bekleyen ve AB'ye uyum için hazırlanmış olduğu “entegre çevre uyumlaştırma stratejisi” içinde yer alan atıkların düzenlenmesi mevzuat uyumu için yapılmış en önemli çalışmadır. İlgili bakanlık tarafından yapılan çalışma ile birlikte strateji

ve planların hazırlanması, kurumsal yapının güncellenmesi ve yatırımlar için önceliklerin belirlenmesi genel mevzuatın çerçevesini çizmiştir. Mevzuatla ilgili olarak tesis için izin sistemi, atık sınıflandırma sistemi, etkin taşıma, kontrol ve bilgi sisteminin oluşturulması, hava ve su için sınır emisyon değerlerinin belirlenmesi mevzuat uyumu için gerekli olan çalışmalardır. Ayrıca, kurumsal düzeyde merkezi ve yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılması, kalifiye eleman sorununun giderilmesi, eğitim ve bilinçlenme için örgütlenme, ölçüm ve standartların izlenebilmesi için laboratuvar örgütlenmelerinin oluşturulması gerekmektedir. Mevcut yasal düzenlemeler ele alınarak AB'ye uyum için gerekli yenilemeler yapılmalıdır (TEKEL, 2007, ss.283–284).

Türkiye'nin uyum konusunda attığı büyük bir adım da 2009 yılının ilk aylarında Kyoto Sözleşmesi'ni imzalamış olmasıdır. Kyoto Protokolü, ilk olarak 1997'de Japonya Kyoto'da gündeme gelmiştir. Bu protokolün asıl amacı, küresel ısınmaya neden olan etkenlerin kademeli bir şekilde ortadan kaldırılmasıdır. 1998'de imzaya açılması ve 1999'da da son halini almasına rağmen Rusya'nın katılmasından sonra yürürlüğe girebilmiştir. Çünkü bu protokol, sera gazı salımlarının en az %55'inden sorumlu olan 55 ülkenin onayını gerektiriyordu. Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne katılma kararı 5 Şubat 2009'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir. Sera gazı salımında 2013 yılına kadar Türkiye'ye bir sınırlama getirmeyecektir (AKOĞLU, 2009, s.37).

Türkiye'de çevresel bilgiye ulaşma konusunda gelişmeler AÇA'ya üye olması ile sağlanmıştır. AÇA çevre için güvenilir ve tarafsız bilgi sağlamakla görevlidir. Bu ajansa üye olabilmek için AB'ye üye olmak şart değildir ki bu da Türkiye'nin AB'ye üye olmamasından anlaşılmaktadır. Türkiye, AÇA'ya 1999'da üyelik başvurusunda bulunmuş ve 2000'de de Türkiye'nin de katıldığı bir toplantı ile Komisyon müzakere sürecini başlatmıştır. Yine aynı yıl Brüksel'de yapılan "AB'ye Aday Ülkeler Çevre Bakanları Toplantısı"nda Türkiye'nin ajansa katılımı için antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanmıştır. AÇA, tam üyelik konusunda Türkiye'yi üyeliğe kabul eden ilk AB kurumudur (SU DÜNYASI, 2008, ss.42–44). Bu ajansa üyeliğinin kabulü ile birlikte çevresel bilgi yönetiminde güç kazanarak çalışmalarına hız katmıştır.

AB üyeliğine kabul edilmeden önce müzakere süreçlerinden etkili sonuçlar alınması için aday ülkelerde AB Bilgi Merkezleri oluşturulmuştur. Bu bilgi merkezleri Komisyon dâhil bütün AB organlarıyla iletişim içinde olarak çalışmaktadır. Birlik hakkında bilgileri sağlamakta ve ilgili dokümanları ortaya koymaktadır. Basın ve yayın organları desteklenerek aday ülkelerde Birlik için tanıtıcı ve bilgilendirici yayımlar yapılmaktadır (CANBOLAT, 2002, s.273).

AB üyelik sürecinde bulunan Türkiye AB müktesebatına ilişkin ulusal programın çevre için getirdiği yükümlülükler çerçevesinde Çevre ve Orman Bakanlığı'nın başkanlığında çevre ile ilgili bütün kurum ve kuruluşların katılımı ile ulusal çevre mevzuatının AB çevre mevzuatına uyumunun sağlanması için çalışmalar sürdürülmektedir (SU DÜNYASI, 2008, s.39). Çevre AB müktesebatının uyumlaştırılması en zor alanlarından biridir. Bunun nedeni ise, çevrenin çok sektörlü oluşuna ve çevre ile ilgili uygulamaların maliyetlerinin yüksekliğine bağlanmıştır (TALU, 2006, s.77).

AB uyum sürecinde çevresel sorumlulukların yerine getirilmesinde yerel yönetimlerden beklentiler vardır. Çıkarılan kanunlarla birlikte yerel yönetimlere birçok sorumluluk yüklenmiştir (TALU, 2006, s.130). Çünkü yerel yönetimler çevre mevzuatının uygulanmasında sorumlu kurumlar arasındadır. Yerel yönetimler hava ve su kalitesinde AB şartlarını sağlayabilmek için katı atık ve atık su yönetiminin AB standartlarına uyumunu sağlayacaklardır. Bu standartların sağlanmasında Yerel Çevre Eylem Planı (YEÇEP) etkili bir araç olarak kullanılacaktır (<http://www.rec.org.tr/sayfa.asp?id=47>, 2009). Türkiye'deki bütün belediyeler çevre kalitesini artırmak için görevlerini en iyi şekilde yerine getirerek hizmetlerini yapacaklardır (WORLD BANK, 2008, s.156).

Çıkartılan 5491 sayılı Kanunun AB ile uyum sağlayacağı düşünülse de bu yasal düzenlemeler beklentileri karşılamamıştır (TALU, 2006, s.86). Çevre mevzuatının AB standartlarına uyumunun sağlanması için, 2003–2008 yılları arasında atık yönetimi, atık su yönetimi, deniz ve kıyı yönetimi, kimyasal madde yönetimi, hava kalitesi yönetimi, çevresel gürültü, iklim değişikliği, dünya su forumu alanında çalışmalar yapılmıştır (<http://www.cevreorman.gov.tr/>, 2009).

2009'un ilk aylarında İstanbul'da gerçekleştirilen 5. Dünya Su Forumu'nda, bu zamana kadar su ile ilgili yapılan çalışmalar gözden geçirilmiş ve su için yeni girişimlerde bulunulması için kararlar alınmıştır. Su için yapılan toplantılardan ilki, 1997'de Fas Marakeş'de, ikicisi 2000'de Hollanda Lahey'de, üçüncüsü Japonya Kyoto'da, dördüncüsü ise 2006'da Meksika Mexico'da gerçekleştirilmiştir. Beşincisi İstanbul'da gerçekleştirilen "Farklılıkların Suda Yakınlaşması" temalı su forumu coğrafi sınırları kaldırarak tüm dünya ülkelerinin su kullanımının akılcı yönetimi için işbirliği yapılmasını öngörmüştür (KANBOLAT, 2009, sayfa numarası yok). Çevre ve Orman Bakanı Veysel Eroğlu yaptığı konuşmada su forumunun asıl amacının "suyun ticarileşmesi" değil "bütün canlıların temiz, sağlıklı ve kaliteli suya erişmesi" olduğunu belirtmiştir (<http://www.cevreorman.gov.tr/Haber.asp?hI D=1968>, 2009). 5. Dünya Su Forumu'nun Türkiye'de gerçekleştirilmesinin Türkiye için AB üyelik sürecinde ne gibi faydalar sağlayacağı görülecektir. Su için alınan kararlarla sağlanan ilerlemeler uyumlaştırma çabalarında yerini almıştır.

Türkiye'nin AB'ye katılımı hakkındaki durumu ne olursa olsun çevresel kaliteyi artırmak ve çevreyi korumak için büyük değişiklikler yapılmalıdır. AB'ye üye olma yolunda, hava ve su kalitesinin iyileştirilmesi, değerli doğal kıyı ve kara kaynaklarına gelen zararların azaltılması ile gelecek kuşaklara temiz bir çevre miras bırakılması gibi çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Yapılan bu çalışmalar AB'ye katılım için uygun olsun ya da olmasın Türkiye bu çalışmalardan kazanç sağlayacaktır. Çevresel kalitenin AB normlarına yükseltilmesi ve sürdürülebilir faydanın sağlanması gerekmektedir. Ortaya çıkan hastalıkları azaltmakla ilgili olarak daha iyi bir yaşam çevresi oluşturmak, biyoçeşitliliği korumak ve fırsatları değerlendirmek gerekmektedir. Çevre kalitesinin AB ile yakın bir seviyeye getirilmesi için Birlik yönergelerinin kabul edilmesi çevre açısından uyumun sağlanması için anahtar rolündedir (WORLD BANK, 2008, s. 153). Sonuç olarak AB'ye uyum çalışmaları kapsamında yapılan bu çalışmalar çevre şartlarının iyileştirilmesi açısından son derece önemlidir. Yapılan bu uyum çalışmaları sonucunda Türkiye AB'ye kabul edilmese de Türkiye çevre açısından önemli kazanımlar elde etmiş olacaktır. Yani AB üyeliği yolunda yapılan çabalar Türk toplumunun refahına katkı sağlayacaktır.

AB üyelik çalışmaları yolunda kamu bilincinin de büyük bir önemi vardır (WORLD BANK, 2008, s.172). Çevre konusunda halkın da çevre bilincine sahip olması şarttır.

Hükümet ne kadar düzenleme yaparsa yapsın halk desteği olmadıktan sonra hükümet tarafından yapılan bu düzenlemeler istenilen ilerlemeyi sağlayamayacaktır. Çevre söz konusu olunca halk katılımı çok önemli olmaktadır. Burada sözü geçen halk çevre bilincine sahip, çevrenin hem bugün hem de gelecek nesiller için öneminin farkına varmış olan çevreye karşı duyarlılık sahibi halktır. Sonuç olarak, hükümetin, belediyelerin ya da ilgili kuruluşların yaptığı çalışmaları halkın da gerçekleştireceği duyarlı davranışlarla desteklemesi gerekmektedir.

38. Türk Çevre Mevzuatının Avrupa Birliği Çevre Müktesebatı İle Uyumunun Değerlendirilmesi

Türkiye'nin çevre bazında AB'ye uyumu değerlendirilirken anayasada yapılması gereken değişiklikler, 2872 sayılı ve 5491 sayılı çevre kanunlarının değerlendirilmesi, diğer düzenlemelerde yapılması gereken değişiklikler ve örgütlenme yapısında yapılması gereken değişiklikler ele alınmıştır (AKDUR, 2009, s.71). Türkiye AB'ye kabul edilse de edilmese de bu değişiklikleri yerine getirmelidir. Çevrenin iyileştirilmesi ve doğal kaynakların korunması için bu değişiklikler şarttır. AB uyum süreci, bu değişiklikleri gerçekleştirmek ve uygulamak yolunda Türkiye için kolaylık sağlamaktadır. Uyum sürecinde en zorlu konu olan çevre için kısa, orta ve uzun vadede gerçekleştirilmesi gerekenler Türkiye ve AB için değerlendirilmeye alınmalıdır. Bu öncelikli alanlar, “çevre yönetimi”, “kirlilik önleme ve kontrolü” ve “doğa koruma” olarak belirlenmiştir. Türkiye için ilk yapılması gereken merkezi ve yerel düzeyde idari ve yönetsel kapasitenin geliştirilmesi olmalıdır (TALU, 2006, ss.15–16).

Türkiye çevre mevzuatının AB çevre müktesebatı ile uyumlaştırma çabaları daha çok 1995 Gümrük Birliği sürecinin başlaması ile önemini artırmıştır. Artık, mevzuat uyumu önceliğe sahip en önemli konu olmuştur. Türkiye'nin uyum süreci KOB, ulusal program ve ilerleme raporları ile değerlendirilmektedir. İlerleme raporları ile aday ülkelerin AB'ye katılım öncesi süreçte çalışmalarını, ulusal programda belirtilenlerin yerine getirilip getirilmediğini aksaklıkları ve kaydedilen gelişmeleri aday ülkeye ve kamuoyuna açıklar. Müzakere başlama tarihleri de ilerleme raporlarına göre değişmektedir (CANBOLAT, 2002, s.282). 1998 yılında yayınlanan ilk ilerleme raporunda çevre için değerlendirmeler yapılmıştır. Mevzuatın, koruma önlemlerinin ve kurumsal mekanizmaların

benimsenmesinde ilerleme sağlansa da çevre koruma için istenilen düzeye gelinememiştir. Belirlenen olumsuzluklar ve eksiklikler; sanayinin neden olduğu kirlenme, kentsel kirlenme ve kıyıların ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimidir. Sanayi kirlenmeleri, tehlikeli maddeler, GDO'lar, nükleer güvenlik ve çevre için bilgiye erişim konularında eksiklikler vardır. Türk mevzuatı AB mevzuatına uyumun çok uzağındadır. Türkiye'nin çevre müktesebatının benimsenmesi için ulusal plan hazırlaması kararlaştırılmıştır (Düzenli Raporu, 1998, s.32).

Son düzenli rapordan 1999 ilerleme raporuna kadar geçen sürede su, doğa koruma, atık yıkama, endüstriyel kirlilik kontrolü ve risk yönetimi, kimyasallar, ozon tabakasına zarar veren maddeler, nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma gibi konularda bir ilerleme sağlanamamıştır. Hava kalitesinin ve gürültü kontrolü yönetmeliklerinin ülke şartlarına ve AB normlarına göre düzenlendiği bildirilmiştir. 1999, 2000, 2001 ilerleme raporları, 1998 ilerleme raporunda olduğu gibi Türk mevzuatının standartlar, izleme gerekleri ve ölçüm yöntemleri bakımından AB müktesebatına uyum sağlanamadığını göstermektedir (ABGS, 1999, 2000, 20001, s.34). 2001 yılında ilk ulusal program yapılmıştır. Ulusal programlar yol gösterici niteliğe sahip KOB'larda yapılması öngörülen öncelikli alanlar dikkate alınarak hazırlanmıştır. Yapılan ulusal programlar ilerleme raporları ile değerlendirilmektedir.

2002 yılı için yayınlanan ilerleme raporunda çevre ile ilgili bölüme bakıldığında, yatay mevzuatta ve doğa koruma alanlarında ve idari kapasiteye ilişkin adımlar atılmıştır. AB çevre müktesebatının iç hukuka katılması konusunda daha çok çaba sarf edilmelidir (KAYIR, 2003, s.338). 2003 ilerleme raporu, AB müktesebatına uyumun sınırlı olduğunu ve çevre politikaları için yasama ve uygulama alanlarında daha çok çalışılması gerektiği belirtilmiştir (<http://www.antimai.org/ab/ab2003irapor.htm>,2009). 2004 yılının ilerleme raporunda ilerlemeler sağlanmış olsa da AB çevre müktesebatının aktarımı düşük seviyededir. 2005 yılı için hazırlanan ilerleme raporu da bir öncekinden pek de farklı değildir. Bazı alanlarda mevzuat uyumu için ilerlemeler kaydedilmiş olsa da, müktesebatın aktarılması konusunda eksiklikler vardır. 2006 yılında her sektör için olduğu gibi çevre alanında da uyumun ne aşamada olduğunun belirlenmesi amacı ile "Tarama Süreci" başlatılmıştır. Bu süreç içinde eksiklikler, uyumsuzluk ve uygulama sorunları belirlenecektir (TALU, 2006, ss.87-88).

2006 ilerleme raporunun değerlendirmesi yapıldığında atık yönetimi ve gürültü dışında mevzuat aktarımı düşük seviyededir. Hava kalitesi, doğanın korunması ve su kalitesi alanlarında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. 2007 ilerleme raporunda ise olumlu gelişmelerin olduğu görülürken olumsuzlukların da olduğu görülmüştür. Olumlu gelişmeler; yatay mevzuatta ilerleme kaydedilmesi, çevresel etki analiz direktifinin büyük oranda aktarılması, hava kalitesi, atık yönetimi, doğanın korunması ve kimyasallar ve idari kapasitede kaydedilen sınırlı ilerleme olarak sıralanmıştır. Olumsuz değerlendirmeler ise, su kalitesi, endüstriyel kirlenmenin kontrolü, risk yönetimi, GDO'lar ve gürültü alanında bir gelişmenin sağlanamaması, Ulusal Çevre Ajansı'nın kurulmamış olması ve kuruluşların idari kapasiteleri ve eşgüdümünün düşük olması şeklinde belirlenmiştir. 2008 ilerleme raporuna göre kaydedilen gelişmelere bakıldığında hava kalitesinde ve atık yönetiminde önemli bir gelişmenin sağlandığı görülmüştür. İdari kapasite, su kalitesi, gürültü ve eylem planında kısmi bir ilerleme sağlanmıştır. Kyoto'nun, Espoo ve Aarhus Anlaşmalarına taraf olunmaması, kamuoyunun bilgiye ulaşamaması, sera gazları, GDO'lar konusunda ilerleme kaydedilememesi belirlenen olumsuzluklardır. Belirli konularda ilerleme sağlanmışsa da uyum düzeyi düşüktür (AKDUR, 2009, ss.78–87). 2009'da Kyoto'nun imzalanmış olması Türkiye için büyük bir adım olmuştur. Hazırlanacak olan ilerleme raporunda yerini alacaktır.

Türkiye'nin çevre açısından bir değerlendirilmesi yapıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmıştır (TALU, 2006, ss.157–158):

- Güçlü yönler, çevre bilincinin artması, mevzuat alt yapısının gelişmekte olması, çevre araçlarının geliştirilmesi, yenilenebilir enerji kaynağı bakımından zengin olunmasıdır.
- Zayıf yönler, planlamadaki eksiklik, çevreye siyasi bir öncelik verilmemesi, çeşitli olan çevre sorunları, finansman darlığı, proje üretmedeki yetersizlik, iletişim eksikliği, yürütmedeki yetersizlik, teknik donanım eksikliğidir.
- Olumlu yönler, uluslararası sözleşmelere taraf olma, uluslararası kuruluşların Türkiye'de çevre sektörüne önem vermesi, yerel yönetimlerde çevre bilincinin artması, nüfustaki genç oranın çokluğu, doğal kaynaklar ve Türkiye'nin biyoçeşitlilik açısından zenginliğidir.

- Olumsuz yönler, ekonomik politikalarda çevreye gereken önem verilmemesi, çevre için olumlu şekilde sonuçlanan yargı kararlarının uygulanmaması, uzman yetersizliği, turizm yörelerinin ekonomik çıkarlar için imara açılması, yerel yönetimlerin kapasite yetersizliğidir.

Çevre ile ilgili mevzuat çalışmalarına devam edilmektedir. AB standartları ile uyum sağlanana kadar da çalışmalar sürdürülecektir. Çevre ve Orman Bakanlığı'nca yapılan açıklamalarda 2012 yılında uyumun sağlanacağı ifade edilmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çevre ile insan arasındaki ilişkilerin sonucu ortaya çıkan çevre sorunları, ülkelerin çizdiği yapay sınırları tanımayarak dünyayı etkisi altına almıştır. Çevrenin kapsadığı alan ve boyutları dolayısıyla bütün ülkelerin belirleyecekleri çevre politikalarıyla çevreyi koruma altına almaları gerekmektedir. Belirlenen çevre politikalarının tek amacı çevreyi korumak olmamalıdır. Çevre politikaları ile bağlantılı diğer politikalar belirlenirken çevre göz önünde bulundurularak hareket edilmelidir. Çevre yalnız hükümetlerin belirleyeceği politikalarla korunamaz. Hükümetlerin belirlediği politikalara halkın da destek vermesi gerekmektedir.

Çevre sorunları genellikle ve öncelikli olarak yerel sorunlardır. Bu yüzden çevre sorunları ile ilgili önlem alınmasına yerelden başlanmalıdır. Hatta çevre için bireysel çabaların da önemli bir payı vardır. Fakat bireysel çabaların toplumsal çabalara hatta evrensel çabalara dönüştürülmesi gerekmektedir. Çekirdekten başlayan bu halka genişleyerek evrensel boyuta kadar ulaşmalıdır. Çevre, herkesin ortak kullanım alanı olduğu için çevreyi korumak da herkesin sorumluluğunda olmalı ve herkes çevreye gereken özeni göstermelidir.

Çevre sorunları ile mücadelede ve çevreyle ilgili çalışmalar yapan kurumların başında AB gelmektedir. AB, üyeleri arasında eşitlik sağlamayı ve vatandaşlarının yaşam standartlarını yüksek bir seviyeye çıkarmayı amaç edinmiştir. Bu amaç doğrultusunda çevre ile ilgili çalışmalara ayrı bir önem vermiştir. AB'ye katılacak ülkeler, çevre mevzuatlarını AB çevre müktesebatına göre uyarlamakla yükümlüdür. Çevre, AB'nin genişleme dönemlerinde zorlu bir alan olmuştur. Her şeyden önce çevre, insan yaşamının devamlılığı için şarttır ve hayatın devamlılığı çevreye bağlıdır. Bu nedenle AB'ye aday ülkeler çevre şartlarını sadece üye olmak için değil de halklarının geleceği için iyileştirmelidir.

AB'ye aday ülke konumunda olan Türkiye, çevre politikası yapmaya dünyayı tehdit eden çevre kirliliğine paralel olarak 1970'li yıllarda başlamıştır. 1970'li yıllardan beri çevre politikalarını geliştiren Türkiye, AB adaylık sürecinde çevre ile ilgili çalışmalarına hız vermiştir. 2006 yılında AB adaylık sürecinde çıkartılan 5491 sayılı Çevre Kanunu beklentileri karşılamamış, çevre yönetimini beklediği yönde iyileştirememiştir. Yani bazı durumlarda yapılan çalışmalar bir ilerleme sağlamamıştır. Çevre için uyumdan sorumlu temel kurum olan Çevre ve Orman Bakanlığı'nın yanında yerel otoritelere de görev düşmektedir. Yerel otoriteler uygulayıcı konumda oldukları için güçlendirilmeleri gerekmektedir. Çevre, Türkiye için, pek çok sektörü ve kurumu ilgilendirdiğinden, zorlu bir sektör olmakla birlikte çevre için düzenlemelerin yapılması da oldukça pahalı bir iştir.

AB'ye üyelik için yapılan çalışmalar çevreyi daha iyi bir konuma taşıyacağından, üyelik gerçekleşirse bile Türk halkı daha iyi bir çevrede yaşama imkânı elde etmiş olacaktır. Yani AB adaylık yolunda yapılan düzenlemeler Türkiye için bir kazanım olacaktır. Çevre politikası, siyasi partiler için belirleyici olmalıdır. Siyasi partiler, seçim programlarına çevreyi dâhil ederek, çevreye gereken önemin verildiğini göstermelidirler. Zira iktidardan beklentiler arasında çevre de yerini almıştır. İktidar, uygulayacağı programlarda çevresel konulara öncelik vermelidir.

Çevrenin korunabilmesi için çevre duyarlılığının gelişmiş ve çevre bilincinin kazanılmış olması gerekmektedir. Çevre bilincinin gelişmesi ve gelecek için çevrenin olmazsa olmaz bir unsur olduğunun anlaşılması eğitimle sağlanabilecektir. Eğitim, tek başına yeterli olmayacağından insanların daha çok dikkatlerini çekebilecek alanlarda çevre konusu işlenmelidir. Radyolarda, televizyonlarda ve yazılı basında çevre ile ilgili bilgilere yer ayrılmıştır. Çevre ile ilgili kısa bilgilendirme yapan ve uyarıcı nitelik taşıyan bu tarz programlar insanların dikkatini çekmek açısından önemlidir.

Çevre ile ilgili yapılan kampanyalara, gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakabilmek için katılmak gerekmektedir. Çevreyi, yarın yaşayacaklara en iyi şekilde bırakmak bugün yaşayanların görevidir. Çünkü çevre yarın yaşayacak olanlardan emanet alınmıştır ve bunun için de, herkes çevreye zarar vermeyecek ya da en az zararı verecek ürünleri almalı, üreticiler de en uygun teknolojik yöntemleri kullanmalıdır. İktidar sahipleri politika yaparken çevreyi göz önünde bulundurmaldırlar. Bunların yanında gönüllülere de

büyük görevler düşmektedir. Gönüllü kuruluşlar, çevrenin hangi yollardan daha iyi korunacağını araştırarak halkın katılımını sağlayabilirler. Sonuç olarak, AB'ye adaylık sürecinde yapılan ve de yapılacak çalışmalar Türkiye için olumlu sonuçlar doğuracaktır. Türkiye AB'ye üye olarak kabul edilmese de Türk halkı çevre açısından kazançlı çıkacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a.Kitaplar

- AKAD, Mehmet
ve diğlerleri* : Küreselleşme ve Türkiye, Cevat OKUTAN (Ed.), Seçkin
Yayıncılık, Ankara, 2007.
- ALAGÖL, Cemal : Çevre Sorunları, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı,
Ankara, 1972.
- Avrupa Topluluğu
Komisyonu Temsilciliği : Avrupa'da Çevre Sorunları, Ankara, 1979.
- BEZİRCİ, D. Pervin : AB Sürecinde Çevre, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005.
- BİLİCİ, Nurettin : Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, 2.Baskı, Seçkin
Yayıncılık, Ankara, 2005.
- BOZKURT, Enver
ÖZCAN, Mehmet
KÖKTAŞ, Arif : Avrupa Birliği Temel Mevzuatı, 2.Baskı, Asil Yayıncılık,
Ankara, 2008.
- BROWN, R.Lester : Eko-Ekonomi, A.Yeşim Erkan (Çev.), Tema Vakfı
Yayıncılık, No:42, İstanbul, 2003.

* 4 ve daha fazla yazarlı eserdir.

- BUDAK, Sevim : Avrupa Birliği ve Türk evre Politikası, Bke Yayınları, İstanbul, 2000.
- CAN, Ergüder : Avrupa Birliği Bölgesel Politikaları ve Yapısal Fonlar: Uyum Sürecinde Türkiye İçin Bir Değerlendirme, Asil Yayın, Ankara, 2004.
- CANBOLAT, İbrahim S. : Avrupa Birliği, 2.Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.
- CANSEVER, Meltem : Avrupa Tek Senedi, İKV Yayını, İstanbul, 1987.
- CARSON, Rachel : Sessiz Bahar, Çağatay GÜLER (ev.), Palmiye Yayıncılık, Ankara,2004.
- ÇAKMAK, Haydar : Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri, Platin Yayınları, Ankara, 2005.
- EGELİ, Gln : Avrupa Birliği ve Türkiye’de evre Politikaları, Türkiye evre Vakfı Yayını, Ankara, 1996.
- EKEMAN, Ebru : Avrupa Birliği ve Türkiye’nin evre Politikalarının Karşılaştırmalı İncelenmesi, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Nr.53, İstanbul, 1998.
- EKMEZTOĞLAU,
Thisvi
BALADIMOSS,
Athonossios
BUDAK, Sevim : Avrupa Birliği’nin evre Politikası ve Türkiye’nin Uyumunu, Hürrem CANSEVDİ (Ed.), İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.

- EMREALP, Sadun : Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler El Kitabı, 2.Baskı, IULA-EMME(UCLG-MEWA)Yayını, İstanbul, 2005.
- ERGÜN, Özden(Haz) : Avrupa Birliği'nde Ekolojik Etiketler ve Tekstil Ürünleri, İGEME, 1996.
- ERTÜRK, Hasan : Çevre Bilimlerine Giriş, 3.Baskı, Vipaş Yayınları, Bursa, 1998.
- European Union : How The European Union Works, 2005.
- FONTAINE, Pascal : 12 Derste Avrupa, Avrupa Komisyonu Basın ve İletişim Genel Müdürlüğü Yayınları, Brüksel, 2007.
- GÖNEN, Emre : Avrupa Toplulukları ve Türkiye Politikalarının Karşılaştırmalı İncelenmesi, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını, Nr.83, İstanbul, 1990.
- GÖRMEZ, Kemal : Çevre Sorunları, Nobel Yayınları, Ankara, 2007.
- HABITAT : The Habitat Agenda, 1998.
- IULA-EMME : Sürdürülebilir Kalkınma ve Yönetişim, İstanbul, 2002.
- İktisadi Kalkınma Vakfı : Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası, İKV Yayınları, Nr:39, İstanbul, 2005.
- _____ : Gümrük Birliği Sonrasında Avrupa Birliği ve Türkiye'de Kimya Sektörü, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Nr.139, İstanbul, 1996.

- İLKİN, Akın
ALKİN, Erdoğan : Çevre Sorunları, TOBB Yayını, Nr.203, Ankara, 1991.
- KARLUK, S.Rıdvan : Avrupa Birliği ve Türkiye, 7.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2003.
- KELEŞ, Ruşen : Kentleşme Politikası, 7.Baskı, İmge Yayınları, Ankara, 2002.
- KELEŞ, Ruşen
HAMAMCI, Can : Çevre Politikası, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.
- KIŞLALI, Ahmet Taner : Siyasal Sistemler, 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- ROY, Ayşe(Der.) : Şu AB Neyin Nesi? , 4.Baskı, TURKAB, İstanbul, 2003.
- SKUHRA, Anselm
ve diğerleri* : Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye, Cem KARADELİ (Der.), Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003.
- SOMERSAN, Semra : Türkiye’de Çevre ve Siyaset, Metis Yeşil Yayınları, İstanbul, 1993.
- TALU, Nuran : Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’de Çevre Politikaları, Türkiye Çevre Mühendisleri Odası Yayınları, Ankara, 2006.
- The World Bank : Turkey Country Economic Memorandum, Vol:2, April 2008.

* 4 ve daha fazla yazarlı eserdir.

TURGUT, Nükhet Y. : Çevre Politikası ve Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara, 2009.

TÇSV : Türkiye'nin Çevre Politikası Nedir? Ne Olmalıdır?, TÇSV Yayını, Ankara, 1987.

TÜRSAB : Avrupa Birliği ve Turizm, İstanbul, 2001.

ZİLELİOĞLU, Hilal(Haz) : TOBB Çevre Kurulu Kararları, TOBB Yayınları, Ankara, 1993.

b. Makale ve Bildiriler

AKÇALI, Rıza : “Sürdürülebilir Kalkınma”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 1995/5, ss.39- 44.

AKDUR, Recep : “Çevre Koruma Politikaları ve Türkiye”, 2009. (www.recepakdur.com/getfile.asp?file=AB%20ÇEVRE%20Ocak%202009.pdf)

AKOĞLU, Alp : “Doğadaki Ayak İzimiz”, **Bilim ve Teknik**, Sayı: 496 (Mart 2009), ss. 46–51.

ALAGÖZ, Mehmet : “Sürdürülebilir Kalkınmada Çevre Faktörü:Teorik Bir Bakış”, ss.1–11. (<http://www.akademikbakis.org/sayi11/makale/mehmetalagoz.doc>) (13.03.2009).

ALDEMİR, Şenkan

KAYPAK, Şafak : “Eko-ekonomi Kavramı Ve Türkiye İçin Bölgesel Ölçekli Bir Değerlendirme”, 2.Ulusal İktisat Kongresi, İzmir, 2008. (http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/aldemir.pdf)

- ALGAN, Nesrin : “Çevre Gerçeğinin Küresel Düzeyde Ele Alınışı”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 1995/5, ss.210–219.
- ALIM, Mete : “Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’de Çevre Ve İlköğretimde Çevre Eğitimi”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Sayı:2, 2006, ss.599-616. (http://www.ksef.gazi.edu.tr/dergi/pdf/Cilt-14-No2-2006Ekim/611-628_Mete.pdf)
- ARABACI, Ahmet : “Küresel Sivil Toplum Ağlarına Doğru: Küresel Düzlemde ve Avrupa Birliğinde Çevreci Gruplar”, **Sivil Toplum Dergisi**, Sayı:3 (Ağustos-Eylül 2003), 17–31.
- ARAT, Zeynep : “Çevre Yönetimi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 1995/5, ss.235–237.
- AYKUT, İmren : “2000’li Yıllara Doğru Çevre Sorunları ve Türkiye”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 1995/5, ss.230–233.
- BAYDAROL, Can : “Topluluk Müktesebatı ve Türkiye”, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, M.Şükrü ERDEM; S.Mehter AYKIN (Ed.), Ezgi Kitabevi, Antalya, 2003.
- BAYKARA, Cengiz T. : “AB Müktesebatı Uyumlaştırma Çabaları”, TC Çevre ve Orman Bakanlığı, 25Mart 2008. (http://www.cowiprojects.com/4CountryEnvironmentalProject/turkey/1st-and-2nd-NationalWorkshop/TR116_MEET_NationalWorkshop_CevreFasliMuktesebatUyumu.pdf)
- BIÇKI, Doğan : “Batı Düşüncesi, Liberal Kapitalizm ve Çevre”, **Akdeniz İİBF Dergisi**, Sayı:2, 2001, ss.33–42. (<http://www.akdeniz.edu.tr/iibf/dergi/Sayi02/Bicki.pdf>)

- BOYACIOĞLU, Hacer : “21.Yüzyıl’ın Altını Karbon Ticareti” Yeni Kurallara Kilitlendi”, **Referans Gazetesi**, 30 Mayıs 2009. (http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=123460)
- BOZLAĞAN, Recep : “Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı”, ss.1012–1026. (<http://iibf.kocaeli.edu.tr/ceko/ssk/kitap50/39.pdf>) (15.03.2009).
- CANDAN, Tolga : “Avrupa Birliği’nde Bölgesel Politika” **Avrupa Birliği Politikaları**, (ss.137–155), Çağrı ERHAN; Deniz SENEMOĞLU (Ed.), İmaj Yayınevi, Ankara, 2007.
- ÇALI, Hüseyin : “Sürdürülebilir Kalkınmanın Türkiye’deki Gelişimi”, <http://www.caginpolicisi.com.tr/21/48-49-50.htm> (26.02.2009).
- ÇAMUR, Derya
- VAİZOĞLU, A.Songül : “Çevreye İlişkin Önemli Toplantı ve Belgeler”, **TSK Hekimlik Koruyucu Bülteni**, 2006, ss.297–306. (http://www.korhek.org/khb/khb_006_04-297.pdf)
- ÇETİN, İlker : “Çevresel Kurumlaşmanın Gelişimi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 1995/5, ss. 264–266.
- ÇETİN, Murat : “Teori ve Uygulamada Bölgesel Sürdürülebilir Kalkınma”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, 2006, ss.1–20. (<http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/1278.pdf>)

- ÇOKGEZEN, Jale : “Avrupa Birliği Çevre Politikası Ve Türkiye”, **İ.İ.B.F Dergisi**, Sayı:2, 2007, ss.91–115. (http://iibf.marmara.edu.tr/dosya/fakulte/iibfdergi_2007_2/2007_2_06_COKGEZEN.pdf)
- ÇÖRTOĞLU, F.Sencer : “Bergama Çevre Hareketi’nin Türkiye’de ki Çevre Yönetimi Açısından Önemi”, ss.109–121, **Çevre ve Politika Başka Bir Dünya Özlemi**, Ayşegül MENGİ (Ed.), İmge Kitabevi, Ankara, 2007.
- DEMİR, Cevdet : “Uluslararası Karbon Piyasası”, 6 Nisan 2007. (http://www.albiyobir.org.tr/files/img_etk/cevdet_demir.pdf)
- DEMİRAL, Berkan : “Türkiye’de Çevre Politikaları”, **Trakya Üniversitesi Dergisi Sosyal Bilimler C Serisi**, Sayı:1(Haziran 2000), Edirne, 2000, ss.20–25. (<http://www.trakya.edu.tr/Enstituler/SosyalBilimler/Dergi/dergi.c.1.pdf>)
- DEMİRAYAK, Filiz : “Biyolojik Çeşitlilik-Doğa Koruma ve Sürdürülebilir Kalkınma”, Tubitak (Aralık 2002), ss.4–30. (http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-14.pdf)
- DIMAS, Stavros : “2009 İçin AB’nin Çevresel Öncelikleri”, **Görünüm Dergisi**, Sayı:12 (Yaz 2008), s.5.
- DURU, Bülent : “Avrupa Birliği Çevre Politikası”,**Avrupa Birliği Politikaları**, (ss.169–188), Çağrı ERHAN; Deniz SENEMOĞLU (Ed.), İmaj Yayınevi, Ankara, 2007.

- DÜNDAR, Yılmaz
FİŞNE, Mustafa : “Avrupa Birliği’nde Çevresel Ekonomik Uygulamalar”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi**, Sayı:2, 2002, ss.119–136. (http://akuiibf.aku.edu.tr/pdf/4_2/7.pdf)
- ERDOĞAN, Mustafa : “Küreselleşme, Hukuk ve Türkiye”, **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye**, Turgay UZUN; Serap ÖNEN (Ed), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004.
- EROĞLU. Veysel : “Kalkınmanın Anahtarı Sanayi ve Çevre”, (<http://www.turktrade.org.tr>) (01.07.2009).
- ESEROĞLU, Özlem : “Çevreci Hareket”, **Ankara Barosu Dergisi**, 1991/4, ss.645–653.
- FERHATOĞLU, Emrah : “Avrupa Birliği’nde Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri”, **e- yaklaşım**, Sayı:3, 2003, ss.1–7. (http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/cevre_vergis_i.pdf)
- GERAY, Cevat : “Çevre Koruma Bilinci ve Duyarlılığı İçin Halkın Eğitimi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 1995/5, ss.664–668.
- GÜZEL, Alper : “Sürdürülebilir Kalkınmada Yerel Yönetimlerin Mali Sorumlulukları”. (http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-10.pdf) (25.09.2009).
- HORBACH, Nathalie
BEKKER, Pieter : “State Responsibility for Injurious Transboundary Activity in Retrospect”, **Netherlands International Law Review**, 2003, pp.327–371.

- KAHRAMAN, Z. Toprak : “Globalleşmede Çevre Faktörü ve Çevre Korumacı İdeolojiye Politik Bir Yaklaşım”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 1995/5, ss.178–187.
- KANBOLAT, Hasan : “İstanbul 5. Dünya Su Forumu”, **Hürriyet Gazetesi**, 18 Mart 2009. (<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/11237278.asp?gid=200>)
- KARABULUT, Elif : “Avrupa Birliği Çevre Politikaları”, **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye**, Turgay UZUN; Serap ÖNEN (Ed.), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004.
- KARACAN, A.Rıza : “İşletmelerde Çevre Koruma Bilinci Ve Yükümlülükleri, Türkiye Ve Avrupa Birliğinde İşletmeler Yönünden Çevre Koruma Politikaları”. (http://eab.ege.edu.tr/pdf/2_1/C2-S1-M1.pdf) (28.09.2009).
- KARAKOYUN, İlhan : “Türkiye’nin Çevre Konusunda AB Müktesebatına Uyumu”, **Türk İdare Dergisi**, ss.173–201. (http://www.icisleri.gov.tr/_icisleri/TurkIdareDergisi/UploadedFiles/445_173_202.doc). (14.04.2009).
- KARALAR, İsmet : “Çevre Etki Değerlendirmesi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 1995/5, ss.298- 299.
- KARPUZCU, Mehmet : “Çevre Kirlenmesi Ekonomi ve Toplum”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 1995/5, ss.339–346.
- KAYIR, Ö. Gülser : “AB Çevre Politikaları”, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, M.Şükrü ERDEM; S.Mehter AYKIN (Ed.), Ezgi Kitabevi, Antalya, 2003.

- KETEN, Mustafa : “Çevre Korumada Hedef ve Politikalar”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 1995/5, ss.156–161.
- KIRIMHAN, Sücaatin : “Türkiye’de Çevre Sorunları ve Çevre Politikası”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 1995/5, ss.164–167.
- MARSHALL, Tim : “British Land Use Planning and The European Union”, **Environmental Planning and Sustainability**, pp.125-144, Susan Buckingham HAFİELD-Bob EVANS (Ed.), Wiley Yayınları, London, 1996.
- MUTLU, Ahmet : “Çevre Politikası Bakımından Siyasi Parti Programları Üzerine Bir Değerlendirme”, <http://ahmetmutlu2008.blogspot.com/2008/12/evre-politikasi-bakimindan-siyasi-parti.html> (28.02.2009).
- MUTLU, Ayşegül : “Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları”, **Maliye Dergisi**, Sayı:150 (Ocak-Haziran 2006), ss.53–78. (http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/yayinlar/md/150/a_mutlu.pdf)
- ORHAN, Gökhan
- KARAHAN, Özcan : “Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Sıfır Toplamlı Oyunun Sonu mu?”, ERC ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi VII, 6-9 Eylül 2003, ss.1–15. (http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/odtu_ozcan.pdf)
- ÖZCAN, Ayşe : “Türkiye’de Yararlanılması ve Geliştirilmesi Gereken Bir Çevre Örgütlenmesi: Üniversite Öğrenci Toplulukları”, ss.145–155, **Çevre ve Politika Başka Bir Dünya Özlemi**, Ayşegül MENGİ (Ed.), İmge Kitabevi, Ankara, 2007.

- ÖZDAĞLAR, İsmail : “Çevre Sorunları Okyanusunda Kısa Bir Gezinti”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 1995/5, ss.134–149.
- ÖZDEMİR, İbrahim : “Osmanlı Toplumunda Çevre Anlayışı”, ss.1–25. (<http://www.ibrahimozdemir.com/Makaleler/Osmanl%C4%B1ToplumundaCevre.pdf>) (28.09.2009).
- ÖZER, M.Akif : “Temel Belgeler Eşliğinde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı:66–67, 2007, ss.67–98.
- _____ : “Avrupa Birliğine Tam Üyelik Yolunda Türkiye”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı:69, 2008, ss.49- 71.
- ÖZKAYA, İlgin : “Olmayan Çevre Politikamız”, <http://www.ekolojistler.org/olmayan-cevre-politikamiz-ilgin-ozkaya-2.html> (30.05.2009).
- ÖZYOL, Arzu : “Kalkınma Politikalarında Kadın ve Eko-Feminizm”, ss.1–35. (<http://www.hydra.com.tr/uploads/kutup2.pdf>) (19.05.2009).
- SANDAL, Ahmet : “Avrupa Birliğine Girme Sürecinde Çevre Yönetimi Alanında Gerçekleştirilmesi Gereken Reformlar”, **Yerel Yönetim ve Denetim Dergisi**, 5, Nr.3 (Mart 2000), ss.48–53.
- SARIKAYA, H.Zuhuri : “Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları Ve Uygulamaları”, **Su Kirlenmesi Kontrolü Dergisi**, Sayı:1, 2004, ss.1–10. (http://www.skatzmk.itu.edu.tr/e-Dergi/14_1_1-10.pdf)
- SÖNMEZ, Necmi : “Ortak Geleceğimiz Stockholm 1972-Rio 1992 ve Sonrası”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 1995/5, ss.194–209.

- ŞAFAK, Sevgi : “Çevre Kanunu ve Yönetmelikler”, **Çevre ve Sanayi Semineri**, TİSK Yayınları. (<http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=1719>) (11.06.2009).
- ŞAN, Gündüz : “AB ve Yerel Yönetimler Bağlamında Subsidiarite (Yerindelik) İlkesi”, 2007, ss.62–68. (<http://www.yerelsiyaset.com/pdf/temmuz2007/11.pdf>)
- TALINLI, İlhan : “Çevre Politikaları”, **TMMOB Çevre Mühendisleri Odası 2.Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi**, 1997. (<http://e-kutuphane.cmo.org.tr/pdf/1204.pdf>)
- TÇV : “Türkiye Çevre Vakfı Haber Bülteni”, Yıl:1997, Sayı:75.
- TEKEL, Ayşe : “Avrupa Birliği Katı Atık Stratejisi: Sürdürülebilir Katı Atık Yönetimi ve Türkiye”, **Çevre ve Politika Başka Bir Dünya Özlemi**, Ayşegül MENGİ (Ed), ss.275–285, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.
- TOPKAYA, Bülent : “AB Çevre Mevzuatı İle Uyum”. (<http://www.akdeniz.edu.tr/muhfak/cevre/english/topkaya/homepage/katiatikabileuyum.pdf>) (17.09.2009).
- TOPRAK, Duriye : “Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:2, 2006, ss.146–169. (http://sosyalbilimler.sdu.edu.tr/PDF/yil2_sayi4_08.pdf)
- TORUNOĞLU, Ethem : “Çevre Politikası ve Türkiye”, AB ve Çevre Politikaları, 2005. (http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=3653#)

- TUNA, Muammer : “Çevresel Sorunların Küreselleşmesi”, **Muğla Üniversitesi, SBE Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2 (Güz 2000), ss.1–16. (http://www.mu.edu.tr/sbe/sbedergi/dosya/2_16.pdf)
- TUNÇER, Mehmet : “Dünya Şehircilik Günü 5. Türkiye Şehircilik Kongresi”, http://www.haberbilgi.com/bilim/cevre/mehmet_tuncer/sehircilik.html (01.03.2009).
- TÜRE, Fatih : “Birleşik Avrupa Düşüncesi”, **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye**, Turgay UZUN; Serap ÖNEN (Ed.), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004.
- UYSAL, Ayhan : “Sürdürülebilir Kalkınma: Genel Bakış”, 2003. (http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-3.pdf)
- YAŞAMIŞ, Firuz : “Ulusal ve Yerel Çevre Yönetimleri İçin Etkenlik Ölçütleri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 1995/5, ss. 238–255.
- YAVUZ, Sabri : “Çevre Üzerine Düşünceler”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 1995/5, ss.132–134.
- YILMAZ, Gülşen : “Türkiye’de Hizmette Yerellik İlkesine Duyarlılık”, **G.Ü. Fen Bilimleri Dergisi**, 2005, ss.137–142. ([http://www.fbe.gazi.edu.tr/dergi/tr/dergi/tam/18\(1\)/13.pdf](http://www.fbe.gazi.edu.tr/dergi/tr/dergi/tam/18(1)/13.pdf))
- YÖNTEM, Zeynep : “Çevre Başlığının Müzakere Pozisyonunun Hazırlanması”,
: (<http://www1.iso.org.tr/tr/Documents/Cevre/3%20CEVRE%20BASLIGININ%20MUZAKARE%20POZISYONUNUN%20HAZIRLANMASI.ppt#256,1>, Çevre Başlığının Müzakere Pozisyonunun Hazırlanması) (02.06.2009).

c. Kanun, Tebliğ, Yönetmelik, Tüzük ve Diğerleri

11.08.1983 tarih ve 26167 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2872 Sayılı Çevre Kanunu, Tarih: 09.08.1983

13.05.2006 tarih ve 26167 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanun No:5491, Tarih: 26.04.2006

16.12.2003 tarih ve 25318 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, Tarih: 16.12.2003

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Tarih: 1973-1977

Su Dünyası Dergisi, Sayı:64(Kasım 2008)

<http://www.abgs.gov.tr/>

<http://www.atiklarinkontrolu.com>

http://www.bucek.boun.edu.tr/iklim_degisikligi.html
(25.05.2009).

<http://www.cevreorman.gov.tr>

<http://www.deik.org.tr>

<http://www.dpt.gov.tr>

<http://www.eea.europa.eu/tr>

<http://www.greenpeace.org>

<http://www.ikv.org.tr>

<http://ab.istanbul.gov.tr>

http://www.kibris.net/kktc/kurumlar/lefkectd/rio_deklarasyonu.htm (Rio Deklarasyonu)

<http://www.oecd.org>

<http://www.rec.org.tr>

<http://www.sendika.org>

http://www.standartkalite.com/iso14001_nedir.htm
(22.04.2009).

www.tepav.org.tr

<http://www.turkiyeavrupavakfi.org>

ÖZGEÇMİŞ

1984 Trabzon doğumlu olan Gamze BIYIKLI, ilköğretim ve lise eğitimini Trabzon'da aldıktan sonra üniversite eğitimine yine aynı şehirde devam etmiştir. 2002 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde başladığı lisans eğitimini 2007 yılında tamamlamıştır. Lisans eğitiminin ardından yine aynı yıl başladığı Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda tezli yüksek lisans programına devam eden BIYIKLI, bekar olup İngilizce bilmektedir.